ΠΑΝΔΩΡΑ

ΣΥΓΓΡΑΜΜΑ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΝ

ΕΚΔΙΔΟΜΕΝΟΝ ΔΙΣ ΤΟΥ ΜΗΝΟΣ.

ΣΥΝΤΑΚΤΑΙ

Α. Ρ. ΡΑΓΚΑΒΗΣ, Κ. ΠΑΠΑΡΡΗΓΟΠΟΥΛΟΣ, Ν. ΔΡΑΓΟΥΜΗΣ, κλπ.

ΤΟΜΟΣ ΕΒΔΟΜΟΣ.

ΑΠΟ ΑΠΡΙΛΙΟΥ 1856 ΜΕΧΡΙΣ ΑΠΡΙΛΙΟΥ 1857.

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΕΥΛΟΓΙΟΥ ΚΟΥΡΙΛΑ
ΛΑΥΡΙΩΤΟΥ
ΑΥΞΩΝ ΑΡΙΘ.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
Μητροπόλιτη
ΕΥΛΟΓΙΟΥ ΚΟΥΡΙΛΑ

ΑΘΗΝΗΣΙ,

ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΝ ΤΗΣ ΝΕΑΣ ΠΑΝΔΩΡΑΣ.

1857.

ΠΑΝΔΩΡΑ.

15 ΝΟΕΜΒΡΙΟΥ, 1856. ΤΟΜΟΣ Ζ'. ΦΥΛΛΑΔΙΟΝ 160.

ΤΟ ΙΔΑΝΙΚΟΝ.

§. Α.

Τὸ Ἰδανικὸν εἶναι λέξις τὴν ὁποίαν συνήθως δὲν ὁρίζουσιν οἱ φιλόσοφοι, εἴτε περιττὸν νομίζοντες τὸν ὁρισμὸν, εἴτε θεωροῦντες αὐτὴν ὁρισμοῦ ἀνεπίδεκτον.

Τῷ ὄντι, ἕκαστος ἄνθρωπος φύσει ἔχει ἔννοιαν τινὰ τοῦ ἰδανικοῦ. Ἕκαστος συναισθάνεται τὴν ἀθλιότητα τῆς ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ καταστάσεώς του, τὴν ἀνάγκην καὶ τὴν ἐλπίδα ἄλλης τελειοτέρας. Παρατηρήσατε τὰς ὁμιλίας, τὰς πράξεις, τὰ σχέδια, τοὺς σκοποὺς, τὰς τάσεις, τὰς προσπαθείας ὅλων τῶν ἀνθρώπων, καθ' οἱονδήποτε βαθμὸν κοινωνικῆς ἀναπτύξεως, καθ' οἱονδήποτε στάδιον τοῦ βίου, καὶ θέλετε ἰδεῖ ὅτι πάντες ἔχουσι πρὸ ὀφθαλμῶν ἀγαθόν τι τὸ ὁποῖον διώκουσι, τὸ ὁποῖον κατὰ διαφόρους τρόπους καὶ ὑπὸ διαφόρους τύπους συλλαμβάνουσιν, ἀνώτερον ὅμως πάντοτε τῶν ὅσα ἔχουσι πρόχειρα, καὶ εὐκόλως δύνανται νὰ προμηθευθῶσι, καὶ εἰς τὸ ὁποῖον ὑφίσταται, κατ' αὐτοὺς, τὸ μὴ περαιτέρω τῆς εὐδαιμονίας των. Καὶ ἐὰν, ὅπερ σπανίως συμβαίνει, εὐτυχήσωσι ν' ἀπολαύσωσι τὸ ἀγαθὸν τοῦτο εἰς ὃ θυσιάζουσι καὶ πόνους καὶ κόπους καὶ μελέτας καὶ χρήματα καὶ ἡσυχίαν καὶ ὑγείαν, καὶ αὐτὴν τὴν ζωὴν, ἅμα ὡς καθέξουσιν αὐτὸ, ἡ περὶ αὐτοῦ ἰδέα παραδόξως πῶς ἐλαττοῦται, ἀναγνωρίζουσιν ὅτι ἐν μέρει τοὐλάχιστον ἠπατήθησαν, ὅτι δὲν ἔχει ὅλην ἐκείνην τὴν ἀξίαν ἣν ἀπέδιδον εἰς αὐτὸ· καὶ μακρὰν τοῦ νὰ κορέσῃ τὴν ἐπιθυμίαν των καὶ νὰ ἀποσβέσῃ τὴν δίψαν τῆς εὐδαιμονίας ἥτις ἀδιακόπως τοὺς βασανίζει, δὲν τοῖς χρησιμεύει ἀπ' ἐναντίας εἰμὴ ὡς κέντρον διεγεῖρον νέας ἐπιθυμίας, καὶ ἄλλων νέων ἀγαθῶν τὴν ἀπόλαυσιν θέτον ὡς σκοπὸν καὶ ἀντικείμενον τῶν ἀτελευτήτων προσπαθειῶν των. Τὴν αἰώνιον ταύτην βάσανον τῆς ἀνθρωπότητος εἰκονίζουσιν οἱ ἀρχαῖοι διὰ τῶν μύθων τοῦ Ἰξίονος καὶ τοῦ Ταντάλου.

Ἀλλ' ἐὰν καθολικὴ εἶναι εἰς πάντας ἀνθρώπους ἡ ἔνθερμος αὕτη ἐπιθυμία τοῦ ἰδανικοῦ, πολὺ διάφοροι εἶναι

καὶ ἐνίοτε ἐναντίοι οἱ τύποι τοῦ ἰδανικοῦ τούτου, κατὰ τὰς φυσικὰς κλίσεις, τὰ πάθη, τὰ ἰδέας, τὰ δόγματα, τὰ ἐπαγγέλματα, τὴν ἀνατροφὴν ἑνὸς ἑκάστου. Ὑποθέσατε ἄνθρωπον εἰς μόνον τὸν ὑλικὸν βίον περιοριζόμενον, διώκοντα μόνον τὴν σωματικὴν ἡδονήν, μόνον σκοπὸν ἔχοντα τὸ συμφέρον, καὶ εἰς αὔξησιν ἢ ἐξαφάλισιν αὐτοῦ καταβάλλοντα ὅλας του τὰς προσπαθείας· τὸ ἰδανικὸν θέλει εἶναι πρὸς αὐτὸν ὁ ἀνώτατος ὅρος τῆς ἡδονῆς, τὸ μὴ περαιτέρω τῆς ὑλικῆς εὐημερίας, ἡ αἰσθητικὴ ἐκείνη ἀπόλαυσις ὅλων τῶν ἀγαθῶν τῆς γῆς, καὶ ἡ σωματικὴ ἐκείνη μακαριότης, τὴν ὁποίαν ὑπόσχεται ὁ Μωάμεθ εἰς τοὺς ὀπαδούς του. Ἐὰν δὲ ἀπ' ἐναντίας εὑρεθῇ τις μόνον εἰς πνευματικὰ καὶ νοερὰ ἀντικείμενα ἀσχολούμενος, ἔχων τὴν μάθησιν καὶ τὴν ἐπιστήμην ὡς μόνον ἄξιον τοῦ βίου του σκοπὸν, καὶ εἰς τὴν ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον πολλαπλασίασιν καὶ πλουτισμὸν καὶ διαφώτισιν τοῦ πολυτίμου τούτου στοιχείου ἀφιερώνων τὴν ἐνέργειαν τῶν δυνάμεών του, τὸ ἰδανικὸν θέλει ὁρίσασθαι πρὸς αὐτὸν εἰς τὸν ἀνώτατον βαθμὸν τῆς νοητικῆς ἀναπτύξεως, εἰς τὴν πλήρη γνῶσιν τῶν ὄντων, εἰς τὴν κατοχὴν τῆς ἀμιγοῦς ἀληθείας. Ὡσαύτως ἕκαστον πάθος τῆς καρδίας ἔχει τὸ ἰδανικόν του, ἑκάστη κατάστασις, ἕκαστον ἐπιτήδευμα, ἑκάστη θρησκευτικὴ ἢ φιλοσοφικὴ ἢ πολιτικὴ δόξα διεγείρουσιν εἰς τὴν ψυχὴν τοῦ ἀνθρώπου ἰδιαιτέραν τινὰ ἔννοιαν τελειότητος, ἥτις γίνεται ὁ πρὸς ὃν ὅρος τῆς ἐνεργείας του, καὶ οἱονεὶ ἀστὴρ ὑφ' οὗ ὁδηγεῖται ἐν τῷ σκότει τῆς ἐπιγείου ταύτης πορείας του.

Ἐὰν δὲ ἐκ τούτων ἐτυμπέρανον τινὲς ἢ τὸ ἀνωφελὲς καὶ περιττὸν τοῦ ὁρισμοῦ, ἢ τὸ φύσει ἀόριστον τῆς περὶ ἧς ὁ λόγος ἐννοίας, ὁμολογητέον ὅτι καὶ ἕτεραι καὶ πάντῃ διάφοροι συνέπειαι πηγάζουσιν ἐκ τῆς καθολικότητος ἀφ' ἑνὸς, καὶ ἐκ τῆς διαφορᾶς ἀφ' ἑτέρου, ἣν ἔχουσιν οἱ πολλοὶ καὶ ποικίλοι τύποι ἑνὸς καὶ τοῦ αὐτοῦ αἰσθήματος, μιᾶς καὶ τῆς αὐτῆς ἰδέας.

Καὶ ἡ μὲν καθολικότης τοῦ ἰδανικοῦ δηλοῖ προφανῶς τὴν καθολικὴν αὐτοῦ φύσιν καὶ τὴν σχέσιν δι' ἧς ἀναποσπάστως συνδέεται μετὰ τοῦ ἀνθρωπίνου προορισμοῦ· δηλοῖ, ἐν ἄλλοις λόγοις, ὅτι ἐκτὸς τοῦ πραγματικοῦ τούτου κύκλου τῶν ὄντων ἐν ᾧ ζῇ καὶ ταράττεται ὁ ἄνθρωπος, ὑπάρχει καὶ ἕτερόν τι οὗ ἐφίεται, καὶ τοι ἀγνοῶν τὴν φύσιν αὐτοῦ εἰς ὃ τείνει ἀκαταπαύστως ἑκὼν ἢ ἄκων, καὶ τὸ ὁποῖον ἀναγνωρίζει ὡς προτιμότερον. Καὶ ἐπεὶ δὴ δὲν δύναται νὰ παραγνωρίσῃ τὴν ἐν τῷ ἀνθρώπῳ καὶ ἐν τῷ κόσμῳ ἀριδήλως ἀποκαλυπτομένην ἑνότητα, διότι καὶ αὐτὰ τὰ διάφορα καὶ τὰ ἐναντία τὴν ὑποθέτουσι καὶ ἐξηγοῦσιν, ἡ εἰς τὸ ἰδανικὸν καθολικὴ πίστις μαρτυρεῖ προσέτι ὅτι ὁ πραγματικὸς οὗτος κόσμος συνάπτεται πρὸς τὸν ἰδανικὸν, καὶ δὲν δύναται νὰ ἦναι πρὸς τὸν ἄνθρωπον εἰμὴ προπαρασκευὴ καὶ εἰσαγωγὴ εἰς τὸν ἰδανικὸν, οὗ ἑπομένως εἶναι ἀτελὴς εἰκὼν καὶ σκιαγράφημα, καὶ τρόπον τινὰ ἀπόρροια αὐτοῦ καὶ ἀντανάκλασις.

Ἡ δὲ διαφορὰ τῶν τύπων ὑπὸ τοὺς ὁποίους παρίσταται τὸ ἰδανικὸν εἰς τὰ διάφορα πνεύματα, συνδυασθεῖσα καὶ αὕτη μὲ τὴν θεμελιώδη καὶ ἀνεξάλειπτον ἑνότητα τῆς ἀρχῆς, τῆς φύσεως καὶ τοῦ προορισμοῦ τῆς ἀνθρωπότητος, ἐν ᾧ ἀρ' ἑνὸς ἐλέγχει τὴν ἀτέλειαν τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος καὶ τοῦ ἀνθρωπίνου πολιτισμοῦ, κηρύττει ἀφ' ἑτέρου καὶ πλαγίως ἐπιβεβαιοῖ τὴν μίαν καὶ ἀδιαίρετον οὐσίαν καὶ φύσιν αὐτοῦ τοῦ ἰδανικοῦ.

Τὸ ἰδανικὸν λοιπὸν εἶναι καθολικὸν, εἶναι ἓν, εἶναι ἐκτὸς καὶ ὑπεράνω τοῦ πραγματικοῦ, καὶ οὐχ ἧττον μετὰ τούτου ἀναποσπάστως συνδέεται.

Τῶν χαρακτήρων τούτων τεθέντων, ἕπεται ὅτι πρὸς ἀνακάλυψιν καὶ προσδιορισμὸν τοῦ ἰδανικοῦ ἀπαιτεῖται ἡ ἐνέργεια ἐκείνης τῆς νοητικῆς δυνάμεως ἥτις, μία οὖσα καὶ ἡ αὐτὴ εἰς ὅλους τοὺς ἀνθρώπους, ἐν ᾧ μᾶς ἀποκαλύπτει τὴν ἀληθῆ φύσιν τοῦ πραγματικοῦ, μᾶς φωτίζει ταὐτοχρόνως περὶ τῶν σχέσεων τούτου πρὸς ἐκεῖνον τὸν ἅλον καὶ πνευματικὸν κόσμον, ὅστις ἐρίσταται τοῦ ὑλικοῦ, καὶ εἰς ὃν ἐκείνη μόνη δύναται νὰ ἀναβιβάσῃ τὸ πνεῦμα.

§. Β.

Ἡ ἀνάβασις αὕτη γίνεται κατά τινας μὲν διὰ τοῦ αἰσθήματος, κατ' ἄλλους δὲ διὰ τῆς φαντασίας.

Ἐξ ὅλων τῶν συστατικῶν στοιχείων τῆς φύσεώς μας, τὸ αἴσθημα εἶναι τὸ ζωηρότερον. Κατὰ μέσον ἱστάμενον τοῦ νοεροῦ ἀφ' ἑνὸς καὶ τοῦ αἰσθητοῦ ἀφ' ἑτέρου, καὶ ἀμφοτέρων μετέχον, τὸ λεγόμενον αἴσθημα, ἀπαύγασμα τῆς καρδίας, πηγὴ τῶν παθῶν, ἑστία ἄσβεστος φλέγουσα τὸν ἐξωτερικὸν ἄνθρωπον διὰ τῶν ἀκτίνων της, τὸ αἴσθημα θεωρεῖται ὑπό τινων ὡς βάσις τῆς ἠθικῆς ζωῆς, ἀρχὴ καὶ μέτρον καὶ τέλος τῆς ἀρετῆς. Ἡ ἀρετὴ, λέγουσιν, εἶναι ἀγάπη, καὶ ἡ ἀγάπη εἶναι πάθος, ἡ συνείδησις εἶναι αἴσθημα· καὶ ὁ μὲν νοῦς σφάλλει, ἡ δὲ αἴσθησις εἶναι ἐγωϊσμὸς, μόνη ἡ καρδία δὲν ἀπατᾷ, καὶ ὁ χρησμὸς αὐτῆς εἶναι ἡ φωνὴ τοῦ καθήκοντος, ἡ φωνὴ τοῦ Θεοῦ, ὁ μόνος εἰλικρινὴς καὶ ἀλάνθαστος ὁδηγὸς ἐν μέσῳ τῶν δυσχερειῶν καὶ τῶν περιπλοκῶν τοῦ βίου. Διὰ τοῦτο εἰς τὴν καρδίαν διεπίστευσεν ἡ φύσις τὴν συντήρησιν καὶ διάδοσιν τῶν ἠθικῶν ἐκείνων ἀρχῶν καὶ αἰσθημάτων, δι' ὧν, ὡς διὰ γλυκυτάτων ἀλλ' ἐνταυτῷ ἀδιαρρήκτων δεσμῶν, συνενοῦνται οἱ ἄνθρωποι ἐν τῷ οἴκῳ, ἐν τῇ κοινωνίᾳ, ἐν τῇ ἀνθρωπότητι, εἰς εὐάρεστον, εἰρηνικὴν, καὶ ὅσῳ τὸ δυνατὸν εὐδαίμονα συμβίωσιν. Διὰ τοῦτο ἡ εὐαισθησία εἶναι ὄχι μόνον ἡ ἀρχὴ τῆς ἀρετῆς, ἀλλὰ καὶ ἡ πηγὴ τῆς μεγαλονοίας, ἡ μήτηρ τῆς καλλιτεχνίας, καὶ τὸ μόνον νόμιμον καὶ ἀσφαλὲς κριτήριον τοῦ καλοῦ, ὡς τοῦ ἀγαθοῦ καὶ αὐτοῦ τοῦ ἀληθοῦς· διότι οἱαδήποτε θεωρία δὲν εἶναι ἀληθὴς ἐὰν προσβάλλῃ τὴν συνείδησιν, ταράττῃ τὴν καρδίαν, καὶ παράγῃ τὸ μῖσος καὶ τὴν κακίαν. Ἐὰν λοιπὸν θέλωμεν νὰ γνωρίσωμεν τί εἶναι τὸ ἰδανικὸν, ἃς ἀποταθῶμεν εἰς

τὴν καρδίαν, καὶ αὕτη θέλει μᾶς τὸ ὑποδείξει ἐν ἐκείνῃ τῇ καταστάσει ἐν ᾗ μᾶλλον εὐαρεσπεῖται καὶ ἁρμονικῶς συγκινεῖται καὶ ἀναπτύσσεται, εὑρίσκουσα ἐν αὐτῇ τὸ πλήρωμα τῆς εὐδαιμονίας της.

Ἡ σχολὴ αὕτη, πρόσφατος σχετικῶς πρὸς τὰς ἄλλας, ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς φιλοσοφίας, διότι πρὸ τοῦ χριστιανισμοῦ, τῆς θρησκείας τῆς ἀγάπης, ἀδύνατον ἦτο νὰ γεννηθῇ, ἔλαβεν ἐνδόξους ἀντιπροσώπους κατὰ τὸν πρὸ ἡμῶν χρόνον, καὶ ἔχει καὶ σήμερον τοὺς ὀπαδούς της. Θέλει δὲ πάντοτε ἔχει, μεταξὺ μάλιστα τῶν ἀνθρώπων οἵτινες, μὴ ἐπιχειροῦντες ἐξ ἐπαγγέλματος τὰς φιλοσοφικὰς μελέτας, δὲν εἶναι ἠναγκασμένοι νὰ διατυπώσωσι τὰς ἰδέας των μὲ τὴν ἐπιστημονικὴν ἐκείνην ἀκρίβειαν ἥτις δικαίως ἀπαιτεῖται παρὰ τῶν ἐπαγγελλομένων τὴν ἔρευναν καὶ διδασκαλίαν τῶν συστατικῶν ἀρχῶν τῆς νοητικῆς καὶ ἠθικῆς ἡμῶν φύσεως· διότι τὸ αἴσθημα, ἐκφανέστατον καὶ δραστηριώτατον στοιχεῖον τῆς ἠθικῆς ἐνεργείας, ἔχει πρὸς τούτοις καὶ θέλγητρα γλυκύτατα καὶ ἰσχυρότατα, καὶ ὄχι μόνον ἕλκει πρὸς ἑαυτὸ ὅλον τὸν ἄνθρωπον καὶ τὸν αἰχμαλωτίζει, ἀλλὰ διὰ τῆς αὐτῆς ἀλύσεως, διὰ τῆς βίας τῆς ἀγάπης, πολλοὺς συνάμα ἀνθρώπους συνδέει, κυριεύει καὶ διοικεῖ.

Ἀλλὰ τὸ αἴσθημα, καθὸ ἐπιστημονικὴ ἀρχὴ θεωρούμενον, δὲν εἶναι ἄξιον τοιούτου ὀνόματος.

Ἡ ἀρχὴ, διὰ νὰ ἦναι ἀρχὴ, πρέπει νὰ ἦναι πρώτη, νὰ μὴ ὑποθέτῃ ἄλλας πρὸ αὐτῆς, νὰ χρησιμεύῃ πρὸς ἐξήγησιν τῶν ὑπὸ τὸ κράτος αὐτῆς φαινομένων, νὰ τὰ ἐξηγῇ καὶ δικαιολογῇ, καὶ ὄχι νὰ ὑπάγηται καὶ αὐτὴ ὡς φαινόμενον εἰς ἄλλην προτέραν ἀρχήν· πρέπει νὰ ἦναι καθολικὴ, νὰ ἀληθεύῃ δηλαδὴ πάντοτε καὶ παντάχοῦ, διότι τότε εἶναι καὶ ἀναγκαία καὶ ὄχι ἐνδεχομένη· πρέπει τελευταῖον νὰ ἦναι ὁμοιόμορφος, δηλαδὴ, ἡ αὐτὴ πάντοτε, καὶ ὄχι νὰ ἀλλοιοῦται κατὰ τοὺς τόπους, τοὺς χρόνους, τὰ ἄτομα, τὰς περιστάσεις ἐν μέσῳ τῶν ὁποίων πραγματοποιεῖται. Καὶ οὐδένα τῶν χαρακτήρων τούτων ἔχει τὸ αἴσθημα. Δὲν εἶναι πρῶτον, διότι ὅσῳ ζωηρὸν, ὅσῳ δραστήριον, ὅσῳ θελκτικὸν καὶ ἂν ἦναι, δὲν φέρει μεθ' ἑαυτοῦ οὔτε τὸ αἴτιον καὶ τὸν λόγον τῆς ὑπάρξεώς του, οὔτε τὴν ἐξήγησιν ὅλων τῶν φαινομένων δι' ὧν ἀγγέλλεται· οὔτε τὸν πρὸς ὃν ὅρον καὶ τὸ τέλος του. Τὸ αἴσθημα εἶναι ἓν μόνον ἐκ τῶν στοιχείων τῆς ἠθικότητος, συνεργοῦν μετὰ τῶν ἄλλων, καὶ μετ' αὐτῶν ὑπαγόμενον εἰς ἄλλην ἀνωτέραν ἀρχήν. Πρὸς τούτοις, ἀμφίβολον εἶναι ἐὰν φωτίζῃ ἢ μᾶλλον ταράττῃ τὸ πνεῦμα, καὶ ἐν ᾧ ὁμολογούμενον εἶναι, ὅτι ἀποτελεῖ ἓν τῶν ἀπαραιτήτων στοιχείων τῆς ἠθικῆς ἐνεργείας καὶ τῆς ἠθικῆς μελέτης, ὅτι ἐνίοτε ὁδηγεῖ εὐτυχῶς τὸν νοῦν πρὸς ἀνακάλυψιν τῆς ἀληθείας, καὶ ὅτι πολλάκις ἐκ τῆς καρδίας ἐξέρχονται σπινθῆρες, οἵτινες ἀνάπτουσι τὴν λαμπάδα τῆς διανοίας, εἶναι ὡσαύτως ἀναντίρρητον, ὅτι οὐδὲν ἀλλοιόνει τόσον τὴν ἐπιφάνειαν καὶ οὕτως εἰπεῖν τὸν χρωματισμὸν τῶν ὄντων ὅσον τὸ πάθος, καὶ πάθος εἶναι τὸ αἴσθημα· οὐδὲν ἑπομένως δύναται μᾶλλον αὐτοῦ ν' ἀποπλανήσῃ τὸ πνεῦμα, ὅταν διὰ τῆς ἐξωτερικῆς μορφῆς τῶν ὄντων θέλῃ νὰ εἰσδύσῃ εἰς τὴν ἐνδόμυχον καὶ πραγματικὴν αὐτῶν φύσιν, καὶ ν' ἀνιχνεύσῃ διὰ τῶν γινομένων τοὺς νόμους, διὰ τῶν ἀποτελεσμάτων τὰ αἴτια, διὰ τῶν φαινομένων τὰς ὑποστάσεις.

Ὡσαύτως δὲν εἶναι τὸ αἴσθημα οὔτε καθολικὸν, οὔτε ἀναγκαῖον, οὔτε ὁμοιόμορφον· διότι, εἰ καὶ ἀληθεῦον εἰς πάντας ἀνθρώπους οὐ μόνον, ἀλλὰ καὶ εἰς αὐτὰ τὰ ἄλογα ζῶα, δὲν ἐπεκτείνεται ὅμως καὶ εἰς τὴν λοιπὴν ἐνόργανον καὶ ἀνόργανον φύσιν, ἥτις οὐχ ἧττον εἶναι ἓν τῶν οὐσιωδῶν στοιχείων τῆς ἀνθρωπίνης ἐνεργείας καὶ μελέτης, ἥτις μυριοτρόπως σχετίζεται πρὸς τὸν ἄνθρωπον, καὶ εἶναι παντάχοῦ καὶ πάντοτε ὄργανον ἢ ἀντικείμενον τῆς ὁλικῆς αὐτοῦ ἀναπτύξεως. Τὰ δὲ ἀποτελέσματα αὐτοῦ οὔτε ἀφεύκτως παράγονται, οὔτε εἶναι πάντοτε τὰ αὐτά, ἀλλὰ ποικίλλουσι κατὰ τὰς ἡλικίας, τὰς ἰδιοσυγκρασίας, τὰς τάξεις, τὰ ἔθιμα, τὰ παραδείγματα, τὰ ἐπαγγέλματα, τὰς θρησκευτικὰς καὶ ἠθικὰς ἰδέας, καὶ μυρίας ἄλλας περιστάσεις, τὰς ὁποίας δύσκολον εἶναι νὰ ἀπαριθμήσωμεν καὶ περιττὸν, καθὸ οἴκοθεν ἐννοουμένας.

Ἄρα τὸ ἰδανικὸν τοῦ αἰσθήματος δὲν εἶναι τὸ ἀληθὲς ἰδανικόν.

Ἡ φαντασία φαίνεται, μᾶλλον τοῦ αἰσθήματος, καὶ τῶν ἄλλων δυνάμεων, πρόσφορος πρὸς ἀνακάλυψιν καὶ προσδιορισμὸν τοῦ ἰδανικοῦ, καθὸ ἔχουσα χαρακτῆρας τινὰς ἀξιοπαρατηρήτους, εἰς αὐτὴν μόνην ἰδιάζοντας, καὶ εἰς τὴν φύσιν τοῦ ἰδανικοῦ τρόπον τινὰ ἀντιστοιχοῦντας.

Τῷ ὄντι, ἐὰν τὸ ἰδανικὸν εἶναι βαθμὸς τελειότητος ἀνωτέρας τῆς ἐν τῇ φύσει παρατηρουμένης, ποία ἄλλη δύναμις ἔχει τὴν ἰδιότητα νὰ ἐπαυξάνῃ τὴν ζωηρότητα τῶν ἐντυπώσεων ἢ τῶν ἐννοιῶν, ἃς φυσικῶς αἰσθανόμεθα ἢ μορφώνομεν ἐν τῷ πνεύματι, προσθέτουσα ἐξ ἰδίων εἰς ἣν ἔχουσιν ἔντασιν ἢ καθαρότητα; Ποία ἄλλη δύναμις εἶναι ἱκανὴ ἐκ τῶν στοιχείων ὅσα προμηθεύουσιν εἰς αὐτὴν διὰ τῆς μνήμης ἡ συνείδησις, ἡ ἀντίληψις, ἡ σύζευξις, ἡ ἀφαίρεσις, νὰ σχεδιάτῃ νέους συνδυασμοὺς ἐπὶ τὸ τελειότερον, ἐν ᾧ εἰς τὰς δύο ταύτας λειτουργίας κυρίως ὑφίσταται αὐτὴ ἡ νόμιμος καὶ φυσικὴ της ἐνέργεια; Προσέτι μόνη μεταξὺ τῶν ἄλλων δυνάμεων ἡ φαντασία ἀφορᾷ εἰς τὸ μέλλον, μόνη ἑπομένως δύναται νὰ συλλάβῃ καὶ νὰ παραστήσῃ τὴν καθαρωτέραν καὶ πληρεστέραν ἐκείνην κατάστασιν τῶν ὄντων, τὴν ὁποίαν διορῶμεν ἐπέκεινα τοῦ κόσμου τούτου, πρὸ πάντων καθ' ὅσον ἀφορᾷ τὴν τελειοτέραν ἠθικὴν τῆς ἀνθρωπότητος ὑπαρξιν, ἥτις εἶναι ἓν τῶν σημαντικωτέρων τοῦ ἰδανικοῦ στοιχείων. Τελευταῖον, ἐὰν τὸ ἰδανικὸν θεωρῆται ὡς στοιχεῖον καὶ μάλιστα ὡς ἡ ἀρχὴ τοῦ καλοῦ, ὡς ἀνώτατος τύπος τῆς καλλιτεχνίας, ἥτις ἅπασα ἀνάγεται εἴς τινα ποίησιν, ἡ φαντασία, καθὸ δύναμις οὐσιωδῶς ποιητικὴ, φαίνεται μόνη προωρισμένη νὰ συλλάβῃ, ν' ἀποκαλύψῃ, νὰ προσδιορίσῃ καὶ

νὰ παραστήσῃ τὴν ὑψηλὴν ταύτην ἔννοιαν, ἀνεξάλειπτον οὖσαν τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος, προποπορευομένην παντὸς μεγάλου ἔργου καὶ πάσης μεγάλης ἐπιχειρήσεως, κέντρον καὶ σκοπὸν ἐνταυτῷ τῶν εὐγενεστέρων τοῦ ἀνθρώπου προσπαθειῶν. Τὸ ἰδανικόν, καθὸ τύπος ἀνωτάτης τελειότητος, συνταυτίζεται μὲ τὸ ἄπειρον, καὶ μόνη ἡ φαντασία δὲν ἔχει πέρατα, μόνη ὑπερπηδᾷ τὰ στενὰ ὅρια τοῦ κόσμου τούτου, μόνη ἀναπτεροῖ τὴν διάνοιαν καὶ τὴν ἀναβιβάζει εἰς τὴν γαληνιαίαν ἐκείνην χώραν ἔνθα πάντα εἶναι κάλλος καὶ ἀλήθεια καὶ εὐδαιμονία.

Ἀλλὰ καὶ τὸ σύστημα τοῦτο ἔχει πολλὰ καὶ ὄχι μικρὰ ἐλλείμματα. Καὶ παρεκτὸς ὅτι ἐφαρμόζονται κατὰ μέγα μέρος καὶ εἰς τοῦτο ὅσα εἴπομεν περὶ τοῦ προηγουμένου, ἐὰν ἡ φαντασία ἀλλοιόνῃ τὴν φυσικὴν τῶν πραγμάτων κατάστασιν, εἴτε προσθέτουσα ἴδια στοιχεῖα εἰς τὰ ὑπ' αὐτῶν παρεχόμενα, εἴτε ἄλλως πως συνδυάζουσα αὐτά, φανερὸν ὅτι οὐδεμίαν ἐγγύησιν ἔχομεν περὶ τῆς ἀληθείας τῆς δημιουργίας της. Ἡ φαντασία ἐνεργεῖ ἐνίοτε αὐθαιρέτως, δὲν ἔχει ἐν ἑαυτῇ λόγον καὶ κανόνα, εἶναι ἰδιότροπος, δὲν δύναται μόνη της οὔτε νὰ ἐξηγήσῃ οὔτε νὰ δικαιολογήσῃ τὰ ἔργα της, εἶναι μαγικὴ ῥάβδος ζωογονοῦσα τὰ νεκρὰ ἀντικείμενα τῆς φύσεως, προκαλοῦσα καὶ ἐγείρουσα νέα πλάσματα ἐκπλήττοντα, θέλγοντα καὶ ἡδύνοντα τὸ πνεῦμα, ἐμπνέοντα ἡδονὴν καὶ ἀγάπην, ἢ τρόμον καὶ φρίκην, ἀλλὰ μὴ ἔχοντα περισσοτέραν ὕπαρξιν καὶ ἀλήθειαν ὅσης μετέχουσι τὰ νυκτερινὰ ἐκεῖνα φάσματα, τὰ ὁποῖα ταράττουσιν ἢ γλυκαίνουσι τὸν ὕπνον, ἀλλὰ παρέρχονται μὲ τὰς σκιὰς τῆς νυκτὸς, καὶ ἀφανίζονται ἐπιλαμψάσης τῆς ἡμέρας. Ἐντεῦθεν καὶ ἡ δυσπιστία ἣν ἔχομεν κατ' αὐτῆς, ὅταν πρόκηται νὰ ἐπιληφθῶμεν σοβαροῦ καὶ ἐνδιαφέροντος ἐπιχειρήματος, καὶ ἡ μεγάλη προσπάθεια ἣν καταβάλλουσιν οἱ ἄνθρωποι, ἵνα ἀπαλλαγθῶσιν οἱασδήποτε ἐπιῤῥοῆς της, ὅταν θέλωσι νὰ μελετήσωσιν εὐσυνειδήτως, νὰ γνωρίσωσι πλήρη καὶ καθαρὰν τὴν ἀλήθειαν. Φαντασία καὶ ἀπάτη, φαντασία καὶ ψεῦδος κατήντησαν σχεδὸν συνώνυμα. Ποία ἐπιστήμη ἤθελεν εἶσθαι ἡ ἐπὶ τῆς φαντασίας στηριζομένη; ποῖον πολίτευμα τὸ ὑπ' αὐτῆς δημιουργούμενον; καὶ ὁποία ἠθικὴ ἡ μὴ ἔχουσα ἄλλον ὁδηγὸν παρὰ τὰς ἐμπνεύσεις της; Ἐὰν δὲ τὸ ἰδανικὸν φαίνεται ὄν, οὕτως εἰπεῖν, τροποποίησις ἢ μᾶλλον τελειοποίησις τοῦ πραγματικοῦ, ἤ, ἄλλως, ὁ τύπος καθ' ὃν τὸ πραγματικὸν ἐδημιουργήθη καὶ ὑπάρχει, καὶ πρὸς ὃν τείνει, προφανὲς εἶναι ὅτι ἡ γνῶσις τοῦ πραγματικοῦ εἶναι ὁ πρῶτος βαθμὸς τῆς πρὸς τὸ ἰδανικὸν ἀναβάσεως, διότι τὸ μᾶλλον ἢ ἧττον ἐντελὲς ὄντος τινὸς δὲν γνωρίζεται εἰμὴ διὰ τῆς γνώσεως αὐτοῦ τοῦ ὄντος, τὸ πρότυπον διὰ τοῦ ἐκτυπώματος, καὶ τὸ τέλος καὶ ὁ σκοπὸς τῶν ὄντων, διὰ τῆς μελέτης τῶν φυσικῶν τάσεών των. Ἀλλοίμονον δὲ ἐὰν ἡ μελέτη τοῦ πραγματικοῦ γίνῃ διὰ τῆς φαντασίας, ἐὰν ἀπ' ἐναντίας δὲν καθαρισθῇ παντὸς στοιχείου ξένου τὸ ὁποῖον δύναται νὰ ἀναμιχθῇ εἰς τὰ ὑπ' αὐτῶν τῶν πραγμάτων προσφερόμενα εἰς τὴν ἐπιστημονικὴν παρατήρησιν. Οὐδεὶς δύναται νὰ ἀρνηθῇ τὴν πολύτιμον τῆς φαντασίας χρῆσιν, καὶ τὴν σημαντικὴν ἀποστολὴν τὴν ὁποίαν ἐκπληροῖ καὶ ἐν τῷ πνεύματι καὶ ἐν τῇ κοινωνίᾳ· οὐδεὶς ἀρνεῖται ὅτι πρὸς παράστασιν τοῦ μὴ ὑπάρχοντος, πρὸς ὑλοποίησιν τῆς ἐννοίας, πρὸς ἡδονὴν τῶν αἰσθήσεων, ἐκπληξιν τοῦ πνεύματος, συγκίνησιν τῆς καρδίας, πρὸς κυρίευσιν, ἑνὶ λόγῳ, τοῦ ὅλου ἀνθρώπου, ἀπαραίτητος καὶ ἐνεργεστάτη εἶναι ἡ φαντασία· ἀλλ' ἐπειδὴ πάντα ταῦτα εἶναι τὰ ἐξωτερικὰ στοιχεῖα τῆς ἰδέας, τὸ εἶδος ἐν ᾧ μορφοῦται, τὸ μέσον δι' οὗ ἐνεργεῖ, ὁ σκοπὸς εἰς ὃν ἀφορᾷ, ἀλλ' οὐχὶ βεβαίως αὐτὴ ἡ ἰδέα, αὐτὴ ἡ πνευματικὴ ὑπόστασις οἱασδήποτε φαντασταικῆς δημιουργίας, ἐπόμενον εἶναι ὅτι οὔτε διὰ τῆς φαντασίας τὸ ἰδανικὸν ἀποκαλύπτεται καὶ γνωρίζεται.

Ποία ἄλλη δύναμις ἀπομένει;

§. Γ.

Ἑκάστη τῶν νοητικῶν δυνάμεων ἔχει ἴδιον ἀντικείμενον, εἰς ὃ ἰδιαιτέρως προώριστται, καὶ ἀφ' οὗ δὲν δύναται νὰ παρεκτραπῇ ἄνευ βλάβης τῆς ἐνεργείας της. Ἡ συνείδησις περιλαμβάνει ὅλα τὰ φαινόμενα τοῦ ἐσωτερικοῦ κόσμου τά τε νοητικὰ καὶ τὰ ἠθικὰ, εἶναι κοινὸς σύνδεσμος ὅλων, καὶ τὸ ἔσοπτρον ἐν ᾧ πᾶσαι αἱ ἄλλαι δυνάμεις ἀντανακλῶνται. Καὶ καθὼς ἡ συνείδησις εἶναι ἐστραμμένη πρὸς τὰ ἔσω, οὕτω ἡ ἀντίληψις ἀφορᾷ εἰς τὰ ἐκτὸς, καὶ ταῦτα γνωρίζει εἰς τὴν ψυχὴν διὰ τῶν αἰσθήσεων. Καὶ αὗται μὲν εἶναι δύο δυνάμεις πρῶται, μὴ λαμβάνουσαι τὰς γνώσεις των εἰμὴ ἀμέσως ἐξ αὐτῶν τῶν ἀντικειμένων, καὶ οὐδεμίαν ἄλλην προϋποθέτουσαι. Αἱ δὲ λοιπαί, ἡ ἀφαίρεσις, ἡ σύζευξις, ἡ μνήμη, ἡ φαντασία εἶναι δυνάμεις παράγωγοι, αἵτινες λαμβάνουσι παρὰ τῶν ἄλλων τὰ ἀντικείμενα ἐφ' ὧν ἐνεργοῦσι, τελοῦσαι τὰς ἰδιαιτέρας αὐτῶν λειτουργίας. Καὶ περὶ μὲν τῆς φαντασίας εἴπομεν· περὶ δὲ τῶν ἄλλων εὐκόλως πειθόμεθα, ὅτι δὲν δύνανται νὰ χρησιμεύσωσι πρὸς γνῶσιν τοῦ ἰδανικοῦ, καὶ μένει νὰ ἐξετάσωμεν ἐὰν τὸ ἰδανικὸν ἀποκαλύπτηται εἴς τινα τῶν δύο πρώτων τὰς ὁποίας προϋποθέτουσι, καὶ αἱ ὁποῖαι χορηγοῦσιν εἰς αὐτὰς τὴν ὕλην τῶν ἐργασιῶν των. Ἀλλ' αἱ δύο πρῶται δὲν σχετίζονται εἰμὴ πρὸς τὸ πραγματικόν, τὸ εἴτε ἐντὸς εἴτε ἐκτὸς ἡμῶν εὑρισκόμενον· καὶ ἐπομένως ἐὰν ἡ διάνοια περιωρίζετο εἰς μόνας τὰς δυνάμεις ταύτας, ἤθελεν εἶσθαι παντελῶς κεκλεισμένη ἐντὸς τῆς πραγματικότητος, ἀδυνατοῦσα νὰ ἐξέλθῃ αὐτῆς καὶ νὰ ἀναβῇ εἰς ἄλλας ἐννοίας ὑπερβαινούσας τὸν στενὸν αὐτῆς κύκλον.

Καὶ τὸ ἰδανικόν, ὡς εἴπομεν, εἶναι ἐκτὸς καὶ ὑπεράνω τοῦ πραγματικοῦ. Καὶ ἐν ᾧ τὸ πραγματικὸν εἶναι πεπερασμένον καὶ ἐνδεχόμενον καὶ μερικόν, τὸ ἰδανικὸν εἶναι φύσει καθολικὸν καὶ ἀναγκαῖον καὶ ἄπειρον, διότι ἄλλως δὲν ἤθελεν εἶσθαι

ἐκεῖνος ὁ ἀνώτατος τύπος τῆς τελειότητος, τὸν ὁποῖον ἀκαταπαύστως διώκει ὁ ἄνθρωπος, καὶ οὐδέποτε κατέχει, καὶ οὐχ ἧττον πανταχοῦ καὶ πάντοτε ἀναγνωρίζει ὡς ὑπάρχοντα.

Τὸ ζήτημα λοιπὸν εἶναι, ἐὰν ἔχωμεν ἐν ἡμῖν δύναμίν τινα ἀποκαλύπτουσαν ἐν τῷ μερικῷ τὸ καθολικὸν, ἐν τῷ ἐνδεχομένῳ τὸ ἀναγκαῖον, καὶ ἐν τῷ πεπερασμένῳ τὸ ἄπειρον· διότι ἐὰν ἔχωμεν τοιαύτην δύναμιν, αὕτη ἀναμφιβόλως εἶναι προωρισμένη νὰ γνωρίσῃ ἡμῖν τὸ ἰδανικόν.

Τὴν ἀπάντησιν δὲν δύναται νὰ δώσῃ εἰμὴ ἡ ἀκριβὴς παρατήρησις καὶ ἡ βαθεῖα ἀνάλυσις τῶν ἐσωτερικῶν γεγονότων.

Πᾶς δὲ ὁ ἐπιχειρῶν τὴν ἀνάλυσιν ταύτην δὲν βραδύνει νὰ ἀναγνωρίσῃ, ὅτι τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα εἶναι τῳόντι πεπροικισμένον μὲ δύναμίν τινα, ἥτις ὥρισται ὑπό τινων ἡ δύναμις τοῦ ἀπείρου ἢ ἡ δύναμις τοῦ ἀπολύτου, τοῦ καθολικοῦ καὶ ἀναγκαίου, διότι αἱ ἔννοιαι τὰς ὁποίας αὕτη μόνη χορηγεῖ, καὶ δὲν δυνάμεθα ἄλλοθεν νὰ πορισθῶμεν, καὶ αἱ ὁποῖαι ἀναντιῤῥήτως ὑπάρχουσιν ἐν τῷ πνεύματι, φέρουσι τῳόντι τοὺς χαρακτῆρας τούτους. Διὰ τῆς δυνάμεως ταύτης, ὑπὸ τὰ φαινόμενα διορῶμεν τὰς ὑποστάσεις, τὰ ὄντα θέτομεν εἰς δύο ἄπειρα ἐνδεχόμενα, τὰ ὁποῖα ὀνομάζομεν τόπον καὶ χρόνον, καὶ διδασκόμεθα ἀρχάς τινας ἀπολύτους, καθολικὰς καὶ ἀναγκαίας, συνιστώσας τάξιν τινὰ σταθερὰν καὶ ἀπαραβίαστον, τὴν ὁποίαν, ἐξ ὑποκειμένου θεωρουμένην, *λογικὴν* ὀνομάζομεν ἐξ αὐτοῦ τοῦ ὀνόματος τῆς δυνάμεως ἥτις τὴν ἀποκαλύπτει, καὶ ἐξ ἀντικειμένου, οὐδὲν ἕτερον εἶναι εἰμὴ αὐτὴ ἡ *πραγματικὴ* τάξις τοῦ παντὸς, ἡ καθολικὴ νομοθεσία τοῦ ἀνθρώπου καὶ τοῦ κόσμου, ἡ πραγματοποίησις τῶν ἐννοιῶν αὐτοῦ τοῦ Θείου Λόγου.

Ἡ δὲ ἐκ μέρους τῶν ὄντων ἐκπλήρωσις τῆς τάξεως ταύτης εἶναι ἡ σχετικὴ αὐτῶν τελειότης, σχετικὴ, διότι τὰ ὄντα εἶναι πεπερασμένα καὶ ἑπομένως ἀτελῆ, καὶ τὴν τάξιν συλλαμβάνομεν τελείαν καὶ ἀπόλυτον. Καὶ ἡ μὲν πρὸς τὴν ἐκπλήρωσιν ταύτην πορεία εἶναι ἡ *Πρόοδος*, ὁ δὲ ἀνώτατος ὅρος τῆς πραγματοποιήσεως αὐτῆς εἶναι ἡ ὑπεροχὴ τῶν ὄντων, τὸ *κάλλος*, τὸ *καλόν*, καθὼς ἡ γνῶσις τῆς τάξεως ταύτης εἶναι τὸ *ἀληθές*, καὶ ἡ διὰ τῆς θελήσεως τοῦ ἀνθρώπου πραγματοποίησις αὐτῆς εἶναι τὸ *ἀγαθόν*. Καὶ τὸ ἰδανικόν, ἐξ ὅσων ἤδη παρετηρήσαμεν, τύπος ἀνώτατος πάσης τελειότητος, καὶ τὰ τρία ταῦτα στοιχεῖα ἐξ ἀνάγκης περιλαμβάνει, καὶ ἑπομένως διὰ τοῦ *λόγου* ἀποκαλύπτεται, καὶ οὐδὲν ἕτερον εἶναι εἰμὴ ἡ *ἐντέλεια τῆς λογικῆς τάξεως*.

Πρὸς δικαιολόγησιν, διασάφησιν, ἀνάπτυξιν καὶ ἐφαρμογὴν τοῦ ὁρισμοῦ τούτου, πολλὰ εἰσέτι ὑπολείπονται, ὧν σημειοῦμεν ἐνταῦθα τὰ κυριώτερα.

§. Δ.

Καθ' οἱανδήποτε ὄψιν θεωρήσωμεν τὸ ἰδανικὸν, ἁρμόζει εἰς αὐτὸ ὁ ἀποδοθεὶς ὁρισμός.

Ὁ ὑλικὸς κόσμος παρίσταται ἐναργῶς ὡς σύστημα ὄντων συνδυαζομένων πρὸς ἄλληλα καὶ πρός τινα κοινὸν σκοπὸν, τὸν ὁποῖον προωρίσθησαν νὰ ἐκπληρώσωσι δι' ὧν ἔχουσι μέσων. Κατὰ τοῦτο εἶναι ἔκφρασις ἰδέας, πραγματοποίησις σχεδίου, καθ' ὃ καὶ τὰ μέσα ἀντιστοιχοῦσι πρὸς τὸ τέλος, καὶ τὰ τέλη πρὸς ἄλληλα καὶ πρός τι τέλος κοινὸν, εἰς ὃ ἅπαντα ὑποτάσσονται. Ὁ συνδυασμὸς οὗτος οὐδὲν ἕτερον εἶναι ἢ *τάξις*, τὴν ὁποίαν δὲν ἐννοοῦμεν καθ' ὅλα τὰ ἐλάχιστα μέρη αὐτῆς, ἀλλὰ κατὰ τὰς προόδους τῆς ἐπιστήμης ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον ἀνακαλύπτομεν, τὴν ὁποίαν ὅμως συλλαμβάνομεν ὡς καθολικὴν καὶ ἀναγκαίαν. Καὶ τοῦτο δυνάμει τοῦ λόγου, διότι ὁ λόγος μᾶς διδάσκει ὅτι ἕκαστον ὂν δὲν δύναται ταυτοχρόνως νὰ ἦναι καὶ νὰ μὴ ἦναι, καὶ διὰ τῆς ἀρχῆς ταύτης μᾶς ὁδηγεῖ εἰς τοὺς περὶ τῆς φύσεως τῶν ὄντων συλλογισμούς μας, ὁ λόγος ἀπραδίδει ἐξ ἀνάγκης εἰς ἕκαστον φαινόμενον αἴτιόν τι, ὑφ' οὗ παράγεται, καὶ τέλος πρὸς ὃ τείνει, καὶ διὰ τῶν ἀρχῶν τούτων ἀποκαλύπτει καθολικήν τινα τάξιν, ἥτις εἶναι ἡ βάσις πάσης περὶ τῆς φύσεως ἐπιστημονικῆς ἐπαγωγῆς, καὶ ἣν ὡς ἐκ τῆς ἀρχῆς της *λογικὴν* ὀνομάζομεν. Τὸ δὲ ἰδανικὸν, ὡς πρὸς τὸν ὑλικὸν κόσμον, ἄλλο δὲν δύναται νὰ εἶναι εἰμὴ ἡ ἐντέλεια τῆς τάξεως ταύτης, εἴτε κατὰ τὴν καθαρὰν ἔννοιαν αὐτῆς, εἴτε κατὰ τὴν ὑλικὴν αὐτῆς πραγματοποίησιν θεωρουμένης. Διὰ τοῦτο ἕκαστον ὂν τῆς ὑλικῆς φύσεως ἔχει τὸ ἰδανικόν του, δύναται ἰδανικῶς νὰ θεωρηθῇ καὶ νὰ ἰδανοποιηθῇ διὰ τῆς τέχνης, διότι τὸ ἰδανικὸν ἐκφράζει, ἐκ τοῦ *ἰδανικοῦ* ἐξήχθη, καὶ εἰς τὸ ἰδανικὸν ἀποβλέπει. Καὶ οὐ μόνον ἡ τέχνη τοῦ καλοῦ, ἀλλὰ καὶ αὐτὴ ἡ ἐπιστήμη ἐκ τῆς ἐννοίας ταύτης, τοῦ ἰδανικοῦ τὰ μέγιστα ὠφελεῖται· διότι πᾶσα πρόοδος αὐτῆς, πᾶσα ἀνακάλυψις, πᾶσα ἐπαλήθευσις τοῦ νόμου τῆς φύσεως ὑπὸ τῆς ἐννοίας ταύτης παρήχθη, καὶ αὐτὴν συμπληροῖ καὶ διαφωτίζει· ὥστε ἡ πλήρης ἐπιστήμη ἤθελεν εἶσθαι ἡ πλήρης ἀποκάλυψις τῆς τάξεως τοῦ κόσμου.

Ἀλλ' ἡ τάξις αὕτη δὲν περιορίζεται εἰς τὸν ὑλικὸν κόσμον. Ἐν αὐτῷ εἶναι ὁ ἄνθρωπος, σημεῖον ἀόρατον ἐν μέσῳ τοῦ παντὸς κατὰ τὴν ὕλην, ἐρευνητὴς τοῦ παντὸς καὶ διερμηνεὺς, ἡγεμὼν καὶ βασιλεὺς τῆς κτίσεως κατὰ τὸ πνεῦμα. Καὶ τὸ μοναδικὸν τοῦτο προτέρημα ἔχει διὰ τοῦ λόγου, διότι οὗτος ἀποκαλύπτει εἰς αὐτὸν τοὺς μυστηριώδεις νόμους τοῦ κόσμου καὶ τοὺς οὐχ ἧττον καθολικοὺς καὶ ἀναγκαίους νόμους τῆς διανοίας καὶ τῆς θελήσεώς του, τοὺς νόμους τῆς νοητικῆς καὶ ἠθικῆς τάξεως εἰς ἣν ὑπόκειται καὶ ἣν προώρισται νὰ ἐκτελέσῃ. Ἄρα δύο εἴδη ἰδανικοῦ ἐκ τούτου προκύπτουσι, τὸ νοερὸν καὶ τὸ ἠθικόν. Καὶ τὸ μὲν νοερὸν εἶναι ὁ ἀνώτατος ὅρος τῆς νοήσεως καὶ τῆς γνώσεως, ὅ ἐστιν, ἡ πληρεστάτη γνῶσις τῆς φυσικῆς τάξεως τῶν ὄντων, ἥτις τῇ λογικῇ ταυτίζεται καὶ ἐπειδὴ ἡ ἀνωτάτη αὕτη γνῶσις ἀνυψοῖ τὸ γινῶσκον πρὸς τὸ γινωσκόμενον, καὶ ἀμφοτέρων ὑποθέτει τὴν τελειότητα· ἐπειδὴ ἀφ' ἑτέρου καὶ ἡ γνῶσις διὰ τῆς ἐν ἡμῖν λογικῆς τάξεως γίνεται, καὶ τὸ

ἀντικείμενόν της οὐδὲν ἕτερον εἶναι εἰμὴ αὐτὴ ἡ ἀλήθεια, δηλαδὴ αὐτὴ ἡ νοουμένη τάξις τῶν ὄντων, ἔπεται ὅτι, καὶ ὑπὸ τὴν ἔποψιν ταύτην, τὸ ἰδανικὸν εἶναι κατὰ τὸν ὁρισμόν μας ἡ ἐντέλεια τῆς λογικῆς τάξεως. Τὸ δὲ ἠθικὸν ὡσαύτως κατὰ δύο τρόπους δύναται νὰ θεωρηθῇ· ἢ κατὰ τὴν φύσιν αὐτοῦ τοῦ ἠθικοῦ νόμου, τὴν ὁποίαν συλλαμβάνομεν ἀνελλιπῆ καὶ τελείαν, ἢ κατὰ τὴν διὰ τῆς ἐλευθέρας θελήσεως τοῦ ἀνθρώπου ἐκπλήρωσιν καὶ ἐκτέλεσιν τοῦ νόμου τούτου. Κατ' ἀμφότερα δὲ ὁ ὁρισμὸς ἁρμόζει εἰς τὸ εἶδος τοῦτο τοῦ ἰδανικοῦ. Διότι, ὡς πρὸς τὸν νόμον, δὲν εἶναι καὶ οὗτος εἰμὴ ἀποκάλυψις ὑπὸ τοῦ λόγου γινομένη, τάξις λογική ὡς ἡ ὑλική, καὶ ὡς πρὸς τὸν ἄνθρωπον, ὁ ἐντελῶς συμμορφούμενος πρὸς αὐτόν, ὁ ἀληθῶς ἐνάρετος εἶναι ἑπομένως ὁ κατὰ λόγον ζῶν, τὸ λογικώτατον τῶν ὄντων.

Ἐὰν δὲ ἐκ τῆς ἠθικῆς τάξεως μεταβῶμεν εἰς τὴν πολιτικὴν καὶ ἱστορικήν, δὲν ἔχομεν ἀνάγκην ἄλλου ὁρισμοῦ ἵνα καὶ τὸ ἐν αὐταῖς ἰδανικὸν ἐννοήσωμεν. Καὶ ἡ μὲν πολιτική, ὅτι εἶναι πόρισμα τῆς ἠθικῆς, οὐδεὶς ἀρνεῖται· ὁ πολιτισμός, ἡ πολιτικὴ ἀρετὴ εἶναι ἀπόρροια τῆς ἀτομικῆς, οὐδὲν ἔχει οὐσιωδῶς στοιχεῖον νέον καὶ διάφορον, ἀλλ' εἶναι τὸ γενικὸν καὶ κοινὸν ἐξαγόμενον τῶν ἀτομικῶν ἀρετῶν· ἄρα τὸ ἰδανικὸν τῆς πόλεως δὲν εἶναι διάφορον τοῦ τῶν ἀτόμων. Περὶ δὲ τῆς ἱστορικῆς, πρὸ πολλοῦ ἤδη τὴν ταυτότητα τοῦ ἱστορικοῦ καὶ τοῦ ἠθικοῦ νόμου παρεδέχθημεν, καὶ ν' ἀποδείξωμεν ἐπροσπαθήσαμεν, αὐτὴν ὑποθέμενοι μεθ' ὅλων τῶν συνεπειῶν της ὡς νέαν βάσιν τῆς ἱστορικῆς φιλοσοφίας· καὶ ὑπεδείξαμεν ἱστορικήν τινα καὶ τοῦ ὅλου γένους ἀρετήν, ἔσχατον ἐξαγόμενον τῆς τε ἀτομικῆς καὶ κοινωνικῆς, τελευταῖον προϊὸν καὶ τέλος ἀνώτατον τῆς ἀνθρωπίνης ἐνεργείας. Ὥστε καὶ εἰς τὰς τρεῖς σφαῖρας τῆς ἐνεργείας ταύτης, τὴν ἀτομικήν, τὴν κοινωνικὴν καὶ τὴν ἱστορικήν, οἱονεὶ εἰς τρεῖς κύκλους τὸ αὐτὸ ἔχοντας κέντρον, παραλλάσσοντας δὲ κατὰ τὴν ἀκτῖνα, μίαν ὁρῶμεν καὶ τὴν αὐτὴν φωτοβόλον ἑστίαν.

Ὑπὸ μίαν εἰσέτι ἔποψιν ὀφείλομεν νὰ ἐξετάσωμεν τὸ ἰδανικόν, τὴν καλλιτεχνικήν.

Τὸ ἰδανικόν, εἴπομεν, δὲν ἀποκαλύπτεται διὰ τῆς φαντασίας. Καὶ ὅμως ἡ φαντασία ποιεῖ τὸ καλόν, καὶ τὸ καλὸν εἶναι ἡ ὑπέροχος ὀντότης, ἡ ζωηροτάτη ἔκφρασις τοῦ ἰδανικοῦ. Ἡ φαινομένη αὕτη ἀντίφασις εἶναι ἀντίφασις μόνον πρὸς τοὺς παραγνωρίζοντας τὴν φύσιν τῆς φαντασίας καὶ τῆς καλλιτεχνικῆς δημιουργίας. Ἡ φαντασία, ὅσον αὐθαίρετος καὶ ἰδιότροπος καὶ ἂν ἦναι, δὲν εἶναι ὅμως ἀνανόητος, ἀνεξάρτητος τῶν ἄλλων δυνάμεων, καὶ ἄσχετος πρὸς αὐτάς. Ἐγειρομένη ὑπὸ τῆς ἐμπνεύσεως, ἡ φαντασία ζωοποιεῖ, μεταμορφόνει, μεταπλάττει καὶ διαπλάττει τὰς ἐννοίας, νέους συνδυασμοὺς ἐπινοεῖ, δημιουργεῖ νέα ὄντα, ἀλλὰ κατὰ τὰς δημιουργίας της ὄχι μόνον δὲν ἀθετεῖ, οὐδὲ παραβαίνει τοὺς νόμους τοῦ λόγου, ἀλλὰ ποιεῖ αὐτοὺς ἐκφανεστέρους, διότι τὴν καθαρὰν αὐτῶν ἔννοιαν περιβάλλει μὲ εἰκόνας καὶ αἰσθήματα, δι' ὧν εἰσδύει εἰς τὰ βάθη τοῦ πνεύματος καὶ τῆς καρδίας, συγκινεῖ καὶ κυριεύει ὅλον τὸν ἄνθρωπον, καὶ ἀποκαλύπτουσα αὐτῷ τὸ ἀληθὲς ὑπὸ τὴν λάμψιν τοῦ καλοῦ, τὸν παρακινεῖ διά τινος γλυκυτάτης καὶ καθαρωτάτης ἡδονῆς εἰς τὸ ἀγαθόν. Καὶ ἐὰν διὰ τοῦτο ὁ καλλιτέχνης εἶναι ὁ κατ' ἐξοχὴν ἄνθρωπος, ἡ καλλιτεχνία εἶναι οὐσιωδῶς ἡ ἀνωτάτη λογικότης, καὶ ἐν αὐτῇ μᾶλλον ἢ ἀλλαχοῦ τὸ ἰδανικὸν εἶναι τῆς λογικῆς τάξεως ἡ ἐντέλεια. Τὸ αἴσθημα καὶ ἡ φαντασία ὑπηρετοῦσι καὶ δὲν ἀντιβαίνουσιν εἰς τὸν λόγον. Ἡ ἀντίληψις, ἡ συνείδησις, καὶ αἱ ἄλλαι πᾶσαι νοητικαὶ δυνάμεις χορηγοῦσι τὴν ὕλην, τὴν ὁποίαν εἰς τὰ ἄδυτα τῆς μεγαλονοίας διατάσσει ὁ λόγος, χρωματίζει, διαμορφόνει καὶ ἐμψυχόνει ἡ φαντασία. Πᾶσαι αἱ ἐργασίαι αὗται γίνονται ἔνιοτε διὰ μιᾶς, καὶ οὔτε ὁ ποιῶν τὰ καλὰ ἔργα, οὔτε ὁ δεχόμενος τὰς ἐντυπώσεις αὐτῶν διακρίνουσι κατὰ πρῶτον τὰ διάφορα στοιχεῖα ἐξ ὧν συνίστανται, τὴν διάφορον τούτων φύσιν καὶ τὸν θαυμαστὸν ἐκεῖνον σύνδεσμον, ὅστις συνενοῖ αὐτά, ὡς ἐν τῇ φύσει ἡ ὕλη καὶ τὸ εἶδος, ἡ ὑπόστασις καὶ ἡ μορφή, ἡ ἐσωτερικὴ ἰδέα καὶ ἡ ἐξωτερικὴ τῶν ὄντων ἐνέργεια, διὰ τοῦ σχήματος, τοῦ χρώματος, τοῦ ἤχου καὶ τῆς φωνῆς ἀδιασπάστως συνδέονται καὶ παράγουσι τὸ ἀποτέλεσμά των· ἀλλ' οὐχ ἧττον τὰ διάφορα ταῦτα στοιχεῖα ὑπάρχουσι, καὶ ἡ φιλοσοφικὴ ἀνάλυσις εὐκόλως τὰ διακρίνει καὶ τὰ διαστέλλει. Ἡ δὲ σύμφυσις αὐτῶν καὶ συνύπαρξις εἶναι ἡ ἀρχή, ἐξ ἧς ἡ ἑνότης προκύπτει καὶ ἡ ποικιλία, καὶ ἡ ἐξ ἀμφοτέρων ἁρμονία, νόμος οὐσιωδέστατος τοῦ ἐν τῇ φύσει καὶ ἐν τῇ τέχνῃ καλοῦ. Ἐκ τούτου ἐννοοῦμεν διατί τὸ καλὸν ὡρίσθη ὑπό τινων ἡ διὰ τοῦ πραγματικοῦ ἔκφρασις τοῦ ἰδανικοῦ, καὶ πόσον ἡ ἔννοια αὕτη τοῦ ἰδανικοῦ διαρωτίζει καὶ τὰς περὶ καλοῦ θεωρίας καὶ τὴν ἱστορικὴν ἀνάπτυξιν τῆς καλλιτεχνίας.

§. Ε.

Ἓν τελευταῖον ζήτημα ἀπομένει. Τὸ ἰδανικὸν τοῦτο, τὸ ὁποῖον μελετῶμεν, τὸ ὁποῖον διορῶμεν καὶ προσπαθοῦμεν νὰ ἀνακαλύψωμεν ἐν τῇ φύσει διὰ τῆς ἐπιστήμης, νὰ πραγματοποιήσωμεν ἐν τῇ κοινωνίᾳ καὶ ἐν τῇ ἱστορίᾳ διὰ τῆς ἀρετῆς καὶ τοῦ πολιτισμοῦ, νὰ ποιήσωμεν ἐν τῇ τέχνῃ διὰ τῶν δημιουργιῶν τῆς μεγαλονοίας, ἐκτὸς τῆς ὑποκειμενικῆς ὑπάρξεως ἣν ἔχει ἀναντιρρήτως, ἔχει ἄρα καὶ ἀντικειμενικήν; ἀνταναλλώμενον ἐν τῷ ἀνθρώπῳ καὶ ἐν τῷ κόσμῳ, ὑπάρχει που διηνεκῶς, καθαρὸν καὶ ἀμιγές, πλῆρες καὶ ἀπόλυτον;

Τὸ ζήτημα τοῦτο, καθ' ἡμᾶς, δὲν εἶναι ζήτημα, καὶ ἐν αὐτῷ τῷ ὑφ' ἡμῶν ἀποδοθέντι ὁρισμῷ εὑρίσκει τὴν λύσιν του. Δὲν ἀγνοοῦμεν ὅτι ὑπάρχει φιλοσοφία τις θετικὴ λεγομένη, ἥτις εἰς μόνην τὴν ὕλην καὶ τοὺς νόμους τῆς ὕλης περιοριζομένη, ἀποτέμνει καὶ ὁριστικῶς ἀποβάλλει καὶ ἀποσκορακίζει πᾶν ὅ,τι δὲν δύναται νὰ ἀνακαλύψῃ διὰ τοῦ μικροσκοπείου ἢ τοῦ τηλεσκοπείου, νὰ ἀναλύσῃ εἰς τὸ χημικὸν χωνευτήριον, νὰ μετρήσῃ διὰ τοῦ διαβήτου, νὰ σταθμίσῃ διὰ τῆς πλάστιγγος, καὶ εἰς τὸν μαθηματικὸν ὑπολογισμὸν νὰ ὑποβάλῃ. Κατ' αὐτήν, τὸ ἰδανικόν, ὡς αὐτὴ ἡ λέξις παρεννοηθεῖσα δηλοῖ, δὲν εἶναι εἰμὴ ψιλὴ ἰδέα, ἀνθρωπίνη ἐπίνοια, ἁπλῶς ὑποκειμενική, οὐδὲν ἔχουσα ἐκτὸς τοῦ ἀνθρώπου πραγματικὸν ἀντικείμενον. Κατὰ τὴν φιλοσοφίαν ταύτην ὁ ἄνθρωπος ναὶ μὲν δύναται διὰ τοῦ λόγου νὰ ἀνακαλύψῃ τὴν λογικότητα τῆς φύσεως, ἀλλὰ τὸν ποιητὴν τῶν ἀπάντων λόγον δὲν πρέπει νὰ ἀναγνωρίσῃ· ὅταν δὲ τὸν συλλαμβάνῃ, ἰδανοποιεῖ ἑαυτόν, καὶ ἤδη περὶ τὰ μέσα τῆς ΙΘ' ἑκατονταετηρίδος ἀναγγέλθη σοβαρῶς εἰς τὴν ἀνθρωπότητα, ὅτι μέχρι τοῦδε δὲν ἐλάτρευεν εἰμὴ τὴν σκιάν της. Μὲ τὴν φιλοσοφίαν ταύτην, ἑτέρα κατὰ τὰς ἐσχάτας αὐτῆς συνεπείας συναπηντήθη, ὁριστικὴ καὶ αὕτη ἐπικληθεῖσα, ἥτις ἀπὸ τοῦ ἀκράτου ἰδανισμοῦ ὁρμηθεῖσα, καὶ ὅλους τοὺς βαθμοὺς τῆς ἰδανικότητος καὶ τῆς πραγματικότητος διελθοῦσα, εἰς τὸν ἀνθρωπισμόν, εἰς τὸν ἄκρατον ὑλισμὸν κατήντησε, καὶ τὸν ἄνθρωπον ἐθεοποίησε, διότι ἐν αὐτῷ εἶδε τὴν πλήρη καὶ ὁριστικὴν ἀνάπτυξιν καὶ πραγματοποίησιν αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ. Καὶ οὕτως ἔπρεπε νὰ συμβῇ, διότι ὁ ἰδανισμὸς καὶ ὁ αἰσθητισμός, καί τοι ἀπ' ἐναντίων ὁρμώμενοι ὅρων, διατέμνονται, οὕτως εἰπεῖν, ὡς ἔν τινι κοινῷ σημείῳ, ἐν τῷ πνεύματι τοῦ ἀνθρώπου· καὶ ὅστις εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο περιορίσῃ τὴν ὁράσιν του, ἢ ἀνάγει πάντα εἰς τὴν αἴσθησιν, ὡς ὁ Χιούμης, ἢ ἀνάγει πάντα εἰς τὴν ἰδέαν, ὡς οἱ καθ' ἡμᾶς ἰδανιστά· καὶ ὁ ἰδανισμός, ἀφ' οὗ διαγράψῃ εὐρύτατον κύκλον, ἐξ ἀνάγκης ἐπανέρχεται εἰς τὸ σημεῖον ἀφ' οὗ ὡρμήθη. Παραγνωρίζων δὲ τὰς ἀληθεῖς σχέσεις τῶν ὄντων, εἰς τὴν ἀλληλουχίαν καὶ ἁρμονίαν ἀντικαθιστᾷ τὴν ταυτότητα, καὶ μεταξὺ μυρίων ἄλλων ἀτόπων συνεπάγων καὶ τὴν διαστροφὴν τῆς περὶ ἧς ὁ λόγος ἐννοίας.

Ἀλλ' ἡ ἐντέλεια τῆς λογικῆς τάξεως οὔτε αὐθαίρετος εἶναι, οὔτε ψιλὴ ἔννοια, ὑποκειμενική, ἀνθρώπινος, ἐκ τινος ἀνεξηγήτου καὶ ἀκατανοήτου ἀνάγκης τοῦ πνεύματος γεννωμένη. Τάξις, λόγος, ἐντέλεια, καὶ τὰ τρία ταῦτα ὑποθέτουσι καὶ ἀγγέλλουσι νοῦν τακτοποιὸν καὶ λογικὸν καὶ τέλειον, λόγον καθαρὸν καὶ ἄπειρον καὶ ἀπόλυτον. Καὶ τὸν λόγον τοῦτον ἅπαντες ἀποδίδουσι τῷ Θεῷ. Ὥστε τὸ ἰδανικόν, κατὰ τὸν ἀνώτατον αὐτοῦ τύπον θεωρούμενον, εἰς τὴν ἀρχὴν αὐτοῦ ἀναφερόμενον, εἶναι αὐτοῦ τοῦ Θείου λόγου νόημα καὶ ἰδέα, αὐτὸς ὁ ἥλιος τοῦ νοεροῦ κόσμου. Τὴν ἀλήθειαν ταύτην, τὴν ὁποίαν διδάσκει ἡ πίστις, εὐπάλως ἀποδεικνύει ἡ φιλοσοφία· διότι, ὡς ὀρθῶς παρετηρήθη, ἐὰν ἡ ἐπιπόλαιος ἐπιστήμη φέρῃ εἰς τὴν ἀθεΐαν, ἡ βαθεῖα ἐπιστήμη ἐπανάγει εἰς τὴν θρησκείαν, καὶ αὕτη, ἂς προσθέσωμεν, ἐξ ἀνάγκης εἰς τὸν χριστιανισμόν. Διὰ τοῦτο οἱ πρὸ τοῦ χριστιανισμοῦ ζήσαντες δὲν ἠδύναντο νὰ μορφώσωσι τὴν ἔννοιαν τοῦ ἰδανικοῦ, τὴν ὁποίαν ἀπεκάλυψεν ἐκείνη ἡ θρησκεία, ἥτις ἔθεσε τὸ πεπερασμένον ἐν τῷ ἀπείρῳ, τὴν ἐκ τοῦ μηδενὸς δημιουργίαν τοῦ παντὸς πρώτη ἐδίδαξεν, ἔπεβαλε τὸν νόμον τῆς ἀγάπης, καὶ τὸν Θεῖον λόγον ἐκήρυξεν οὐ μόνον ὡς ἀρχήν, δι' οὗ τὰ πάντα ἐγένετο, ἀλλ' ὡς σωτῆρα τῆς ἀνθρωπότητος διὰ τῆς ἐνσαρκώσεώς του καὶ διὰ τοῦ θείου ἰδανικοῦ τὸ ὁποῖον κατέλιπεν ὡς παράδειγμα αἰώνιον, οὐδέποτε ἐντελῶς ὑπὸ τοῦ ἀνθρώπου πραγματοποιούμενον, ἀλλ' ἱστάμενον πάντοτε, ὡς κέντρον καὶ ὑπογραμμὸν καὶ σκοπὸν ὑποχρεωτικὸν τῆς ἐνεργείας του. Τοῦτο ἐξηγεῖ τὰς ἀπὸ τῆς ἐμφανίσεως τοῦ χριστιανισμοῦ προόδους τῆς ἀνθρωπότητος καθ' ὅλα τὰ στάδια τῆς ἐν τῷ κόσμῳ ἀναπτύξεώς της, τὴν ἀτέλειαν τοῦ ἀρχαίου πολιτισμοῦ ὡς πρὸς τὸν νέον, τὴν ἀτέλειαν τούτου ὡς πρὸς τὸν ὅρον εἰς ὃν τείνει καὶ τὸν ὁποῖον ὀφείλει νὰ ἐκπληρώσῃ, καὶ τὸ μέσον δι' οὗ καὶ μόνου ἡ ἐκπλήρωσις αὕτη δύναται νὰ ἐπιτραχυνθῇ καὶ νὰ ἐξασφαλισθῇ.

§. ΣΤ.

Τὸ ἰδανικὸν τῶν ἀρχαίων διαφέρει τοῦ τῶν νεωτέρων ὅσον ὁ χριστιανισμὸς διαφέρει τῆς λατρείας τῆς κτίσεως. Ἑκάστη ἐποχὴ τῆς ἱστορίας ἔχει τὸ ἰδανικόν της, τὸ ὁποῖον ἐφίσταται πάσης νοητικῆς καὶ ἠθικῆς καὶ κοινωνικῆς ἐνεργείας, ὡς πνευματικὴ στάθμη πρὸς ἣν μετροῦνται αἱ πρόοδοι τοῦ ἀτομικοῦ καὶ τοῦ κοινωνικοῦ βίου. Ἡ ἐπιστήμη, ἡ καλλιτεχνία, ἡ πολιτεία εἶναι τρεῖς διάφοροι ἐκφράσεις τοῦ ἰδανικοῦ, ἀλλ' ἡ οὐσία αὐτοῦ ἐνυπάρχει εἰς τὸ θρήσκευμα. Ὁποῖον ἰδανικὸν παρεῖχον τὰ θρησκεύματα τῶν ἀρχαίων; Ἰδανικὸν ἀνθρώπινον, τὸν ἄνθρωπον ἀνυψούμενον μέχρι τῆς ἀξίας τῶν Ὀλυμπίων Θεῶν. Τὸ μέτρον τοῦτο δὲν ἠδύναντο νὰ ὑπερβῶσιν οἱ ὑψηλότεροι νόες. Ὁ Πλάτων, ὅστις ὑπὲρ τοὺς ἄλλους ἐνόησε καὶ δαιμονίως περιέγραψε τὴν εἰς τὸ ἰδανικὸν ἄνοδον τοῦ πνεύματος, δὲν ἔρθασε μέχρι τοῦ δημιουργοῦ Θεοῦ, κατὰ τὴν χριστιανικὴν ἔννοιαν· καὶ πολὺ μακρὰν ἦτο τοῦ νὰ φαντασθῇ τὸν Θεάνθρωπον, υἱὸν καὶ λόγον τοῦ Θεοῦ τοῦ ζῶντος, σωτῆρα διὰ τῆς θυσίας τοῦ αἵματός του τῆς διαφθαρείσης ἀνθρωπότητος. Ὅσῳ καὶ ἂν εἶναι ὑψηλὴ ἡ ἠθική του, ἡ πολιτεία καὶ ἡ θεοποιία του ἐλέγχουσι τὴν ἀνθρωπίνην ἀσθένειαν τῶν θεωριῶν του. Καὶ ὅμως ἐὰν ἀνθρώπινος νοῦς ἠδύνατο ἄνευ θείας ἀποκαλύψεως νὰ συλλάβῃ τὸ χριστιανικὸν ἰδανικόν, τοιοῦτος ἔμελλε νὰ ἦναι ὁ τοῦ Πλάτωνος, διότι ἄλλην ὑψηλοτέραν καὶ καθαρωτέραν καὶ εὐγενεστέραν διάνοιαν δὲν ἐδωρήσατο ὁ Θεὸς εἰς τὴν ἀνθρωπότητα. Ὁ Ἀριστοτέλης, ὁ πάνσοφος τοῦ πραγματικοῦ ἑρμηνευτής, ὁ δημιουργὸς τῆς λογικῆς, τὸ εὐρύτατον καὶ σοφώτατον πνεῦμα ἐξ ὅσων παρήγαγεν ἡ ἐπιστήμη, εἶναι κατὰ τὴν θεωρίαν τοῦ ἰδανικοῦ, ἔτι κατώτερος τοῦ διδασκάλου του. Τί δὲ εἶναι τὸ ἰδανικὸν τῶν Στωϊκῶν ἀπέναντι ἐκείνου, ὅπερ διετύπωσε διὰ μιᾶς λέξεως ὁ χριστιανισμός, διὰ τῆς ἀγάπης; Ὅθεν δὲν εἶναι παράδοξον, ἐὰν ἡ τότε ἐπιστήμη δὲν εἰσέδυσεν εἰς ἐκεῖνα τὰ βάθη, τὰ ὁποῖα διήνοιξεν ὁ χριστιανισμός

εἰς τὸ ὅμμα τοῦ ἀνθρώπου, ἐὰν ἡ καλλιτεχνία, καί τοι περιβληθεῖσα πλαστικὴν τελειότητα ἀθάνατον καὶ ἀμίμητον, δὲν ζωογονῆται ὑπὸ τῆς θείας ἐκείνης ἠθικότητος, ἧς δὲν εἶχον τὴν ἔννοιαν οἱ καλλιτέχναι, ἐὰν ἡ πολιτεία ἦτο ἡ σοφὴ ἰσοσταθμία τῶν συμφερόντων, ὡς σοφὸς ἐγωϊσμὸς ἦτο ἡ ἠθική, καὶ ἐὰν ἡ ἰδέα τῆς καθολικῆς τῶν ἀνθρώπων ἀδελφότητος, τῆς θείας ἐξ ἑνὸς πατρὸς καταγωγῆς, καὶ τῆς εἰς αὐτὸν ἐπιστροφῆς διὰ τῆς χάριτος καὶ τῆς ἀγάπης, δὲν ἀνέτειλε τότε ἐπὶ τοῦ κόσμου τῆς ἱστορίας.

Ὁ χριστιανισμός, εἰπέ τις τῶν καθ' ἡμᾶς φιλοσόφων, θέλει εἶναι ἡ τελευταία τῶν θρησκειῶν. Συμφωνοῦμεν καθ' ὅσον ὁ χριστιανισμὸς εἶναι αὐτὴ ἡ ἀλήθεια, καὶ ἡ ἀλήθεια δὲν ἀλλοιοῦται, δὲν μεταβάλλεται, δὲν εἶναι ἐπιδεκτικὴ τελειοποιήσεως ὡς τὰ ἀνθρώπινα συστήματα. Ἀλλὰ τὸ ἰδανικὸν τοῦ χριστιανισμοῦ, τὸ ὁποῖον παραδέχεται ἡ πίστις, καὶ προσπαθεῖ νὰ ἐννοήσῃ ἡ φιλοσοφία, ἐτέθη ὡς ἀνώτατος τύπος λογικῆς τάξεως, εἰς τὸν ὁποῖον ὀφείλει ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον νὰ προσεγγίσῃ ἡ νεωτέρα κοινωνία; τὸν ὁποῖον δὲν θέλει οὐδέποτε ἐξαντλήσει ἡ σοφία τοῦ κόσμου, καὶ ὑφ' οὗ ἀείποτε θέλει ἐμπνέεσθαι ἡ καλλιτεχνία χωρὶς ποτὲ νὰ τὸν ἐκφράσῃ ἐντελῶς καὶ ὁλοκλήρως. Αἱ παντοῖαι πρόοδοι τοῦ πολιτισμοῦ μετροῦνται καὶ ἐκτιμῶνται κατὰ λόγον τῆς πραγματοποιήσεως αὐτοῦ διὰ τῶν ἔργων καὶ πράξεων τοῦ ἀνθρώπου. Ὅταν ἐξαντληθῇ τὸ ἰδανικὸν τοῦτο, καθ' ὃ μέτρον ὥρισεν ὁ Θεὸς εἰς τὴν ἀνθρωπίνην ἀνάπτυξιν, θέλει ἐξαντληθῇ καὶ ὁ κόσμος. Ἀδύνατον νὰ φαντασθῇ τι ὁ ἄνθρωπος ἀνώτερον τοῦ ἀπείρου, καὶ ὁ χριστιανισμὸς δὲν εἶναι εἰμὴ ἡ λατρεία τοῦ ἀπείρου, ἡ μελέτη αὐτοῦ, ἡ ἀγάπη αὐτοῦ, καὶ ἡ διὰ τοῦ πεπερασμένου ἀδιάκοπος προσέγγισις εἰς αὐτό. Ἄρα αἱ μεταξὺ τοῦ ἰδανικοῦ καὶ τοῦ πραγματικοῦ ἀληθεῖς σχέσεις καὶ ἡ ὀρθὴ περὶ αὐτῶν ἔννοια, τὴν ὁποίαν προσπαθεῖ ἀσθενῶς νὰ διαφωτίσῃ ἡ φιλοσοφία, ἀπεκαλύφθησαν καὶ ἐτέθησαν ἅπαξ καὶ διὰ παντὸς ἐν τῇ ἱστορίᾳ. Ὁ ἄνθρωπος δύναται νὰ τὰς ἐννοήσῃ ἢ παρεννοήσῃ, νὰ τὰς σεβασθῇ ἢ νὰ τὰς ἀθετήσῃ, ἀλλὰ δὲν δύναται νὰ τὰς καταστρέψῃ. Ἡ συντελεστικὸς τοῦ ἀπείρου καὶ τοῦ πεπερασμένου, τοῦ ἰδανικοῦ καὶ τοῦ πραγματικοῦ, τοῦ ἀπολύτου καὶ τοῦ σχετικοῦ, καὶ πάντων τῶν διαφόρων καὶ ἐναντίων ἡ ἀπόλυτος ταυτότης, ἥτις ἐφάνη ἐπ' ἐσχάτων τῶν ἡμερῶν πρόοδος καὶ ἀνακάλυψις, ἦτο οὐσιωδῶς ἁπλῆ ἐπανάληψις ἀρχαιοτάτης πλάνης, καὶ παρ' ὀλίγον ἔφερε τινὰς τῶν νεωτέρων κοινωνιῶν εἰς τὴν σύγχυσιν καὶ τὸ χάος τῆς ἐμβρυώδους καταστάσεως τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος. Ἀλλ' ἡ ἀντενέργεια κατὰ τῆς ἀπαισίας ταύτης τάσεως εἶναι ἤδη γενικὴ καὶ πασίδηλος. Ὑπὸ διαφόρους μορφὰς, κατὰ διαφόρους βαθμοὺς δραστηριότητος, καὶ μᾶλλον ἢ ἧττον ἀποτελεσματικῶς, ἀπανταχοῦ τοῦ κόσμου παρατηροῦμεν δείγματα προφανῆ τῆς εἰς τὴν χριστιανικὴν ἀλήθειαν καὶ εἰς τὸ χριστιανικὸν ἰδανικὸν ἐπιστροφῆς τῆς ἀνθρωπότητος. Ἡ διὰ τῆς ἐπιστήμης, διὰ τῆς τέχνης, διὰ τῆς πολιτικῆς πραγματοποίησις τοῦ ἰδανικοῦ τούτου εἶναι ἀπὸ πολλῶν εἰδῶν αἰώνων τὸ μέγα πρόβλημα τῆς ἱστορίας. Καὶ αὐτὴ ἡ ὑλικὴ τελειοποίησις, διὰ τῆς βιομηχανίας, διὰ τῆς ναυτιλίας καὶ ἐμπορίας, διὰ τῶν παντοίων ἐφευρέσεων τοῦ νέου πνεύματος, διὰ τῆς ἐξαλείψεως τῶν ἀποστάσεων, διὰ τῆς παντοιοτρόπως ὁσημέραι γενομένης στενοτέρας προσεγγίσεως καὶ ἐνδοτέρας ἑνοποιήσεως τῶν ἀνθρώπων, ὑπηρετεῖ θαυμασίως εἰς τὴν ἐπιστροφὴν ταύτην, εἴτε ἐν γνώσει εἴτε ἐν ἀγνοίᾳ, ἕκαστος ἡμῶν ὅταν ἀνακαλύπτῃ ἢ κηρύττῃ μίαν ἀλήθειαν ὅταν πράττῃ μίαν ἐνάρετον πρᾶξιν, ὅταν αὐξάνῃ κατά τι τὸν πνευματικὸν ἢ τὸν ἠθικὸν πλοῦτον τῶν νέων γενεῶν, ὅταν ὁπωσδήποτε συνεισφέρῃ εἰς τὴν ὀρθῶς ἐννοουμένην πρόοδον τοῦ ἀνθρωπισμοῦ, συνεργεῖ δι' αὐτοῦ τούτου εἰς τὴν πραγματοποίησιν τοῦ χριστιανικοῦ ἰδανικοῦ. Τὸ ἰδανικὸν τοῦτο, ἡ ἐντέλεια τῆς λογικῆς τάξεως, οὗ τὸ πρότυπον εἶναι ἐν τῷ θείῳ λόγῳ, τῷ παριστῶντι διὰ μιᾶς τῶν ἀκτίνων του τὸν ἄνθρωπινον, ὅπερ ἐκτελεῖ ὁ ὑλικὸς κόσμος, ὁμοίωμα ὢν ἀτελὲς τοῦ θείου παραδείγματος, ἀνακαλύπτει προοδευτικῶς ἡ ἀνθρώπινος ἐπιστήμη, ἐκχράζει, ὑπ' αὐτοῦ ἐμπνεομένη καὶ εἰς αὐτὸ ἀνατείνουσα, ἡ καλλιτεχνία, πραγματοποιοῦσιν ἀτελῶς ἐπίσης καὶ προοδευτικῶς ἡ ἠθικὴ καὶ ἡ πολιτικὴ ἐν τῇ ἱστορίᾳ, τὸ ἰδανικὸν τοῦτο ἡμεῖς οἱ πρωτότοκοι καὶ μόναι γνήσιοι τοῦ χριστιανισμοῦ ἀπόγονοι, οἱ πεφωτισμένοι ἑρμηνεῖς καὶ πρῶτοι κήρυκες καὶ πιστοὶ φύλακες τῆς ἀληθείας του, δὲν ἔχομεν ἀνάγκην νὰ ζητήσωμεν ἀλλαχοῦ καὶ νὰ λάβωμεν ἄλλοθεν, διότι ὑπάρχει ζῶν καὶ ἀπαραμείωτον παρ' ἡμῖν, διατυπωθὲν ὑφ' ἡμῶν ἐν τῷ μεσαιῶνι ὑπὸ τὰς ἐμπνεύσεις τῆς θείας καὶ τῆς ἀνθρωπίνης σοφίας, συνταυτιζόμενον μὲ αὐτὴν τὴν ἐθνικήν μας ὑπαρξιν, θαυμασίως πῶς συναρμολογούμενον μὲ τὸ ἔνδοξον παρελθόν μας, διατηρῆσαν τὸ ἔθνος, ὡς θεῖον ἄρωμα, ἐν τῇ σηπεδόνι τῆς δουλείας καὶ τῆς βαρβαρότητος, ἀναγεννῆσαν ἡμᾶς διὰ τοῦ ὑπ' αὐτοῦ ἐμπνευσθέντος ἡρωϊσμοῦ τῶν πατέρων μας, καὶ μόνον δυνάμενον νὰ μᾶς σώσῃ καὶ ἐν μέσῳ τῶν παρόντων δεινῶν καὶ εἰς τὰς δυσχερείας τοῦ μέλλοντος. Ἀλλὰ τότε μόνον θέλομεν γίνει ἄξιοι τοῦ λαμπροῦ τούτου μέλλοντος εἰς ὃ εὐμενῶς προσκαλεῖ ἡμᾶς ἡ Θεία Πρόνοια, καὶ τὸ ὁποῖον θέτει ὡς ἆθλον τῶν πολυειδῶν ἀγώνων μας, ὅταν ἡ Χριστιανικὴ Ὀρθοδοξία παύσῃ τοῦ νὰ ἦναι ἁπλοῦς ῥητορικὸς τύπος καὶ μεγαλαυχία κοινὴ καὶ τετριμμένη, ἐπιχείρημα τῆς σοφιστείας, ἢ τὸ χείριστον, ἀσεβὲς καὶ βεβηλωμένον ὄργανον πολιτικῆς ῥαδιουργίας, ἀλλὰ μεταβληθῇ εἰς πνεῦμα ἄδολον καὶ εἰλικρινές, ζῶν καὶ ζωοποιοῦν, φωτίζον τὸ πνεῦμα, θερμαῖνον τὴν καρδίαν, ἐμψυχόνον καὶ ὁδηγοῦν πᾶσαν εἴτε ἀτομικὴν εἴτε κοινωνικὴν προσπάθειαν καὶ πρᾶξιν, ὅπαν, ἑνὶ λόγῳ, ἡ πρώτη τοῦ Ἕλληνος ἀρετὴ θέλει εἶναι ἡ εὐσέβεια,

Ἐν Κερκύρᾳ, τῇ 1 Ὀκτωβρίου 1856.

Π. ΒΡΑΙΛΑΣ ΑΡΜΕΝΗΣ.

ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΑΙ ΤΙΝΕΣ ΕΡΕΥΝΑΙ

ΤΗΣ

ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΔΙΑΛΕΚΤΟΥ.

« Ἐπιμελέστερον, ὅπως ἕκαστος ἡμῶν τούτου τοῦ μαθήματος καὶ ζητητὴς καὶ μαθητὴς ἔσται, ἐὰν ποθεν εἷός τ' ἦ μαθεῖν καὶ ἐξευρεῖν. »

Πλάτ. Πολιτ.

—ooo—

Α'.

Προλεγόμενα.

Δὲν ἔχει, φαίνεταί μοι, ἡ κοινὴ συνήθεια παροιμίαν τινὰ λέγουσαν ἰαμβοφανῶς,

« Ἡμπρὸς τ' ἀλότρι, καὶ Ἀείσο τὸ ζευγάρι, »

καὶ κατηγορουμένην ἐπὶ τῶν ἀρχομένων ἀνεπιτηδείως τῆς ἐργασίας των; Τοῦτ' αὐτὸ ποιοῦμεν σήμερον καὶ ἡμεῖς, εἴτε ἄκαιρα προσχεδιάζοντες τὴν ἱστορίαν τῆς Νεωτέρας Ἑλληνικῆς Διαλέκτου, εἴτε κατεσπευσμένως λίαν ἀθλοθετοῦντες αὐτήν.

Ἡ ἐξιστόρησις τῆς Νεοελληνικῆς! Ὀλίγαι τινὲς συλλαβαὶ συνθέτουσι τὴν φράσιν ταύτην. Καὶ ὅμως τῆς φράσεως τὸ σημαινόμενον εἶναι δυσβάστακτον, εἶναι βαρὺ τοσοῦτον, ὥστε καὶ αὐτὸς ὁ Ἄτλας, ὁ

Οὐρανὸν εὐρύστερνον ἔχων ἐπικείμενον ὤμοις,

ἤθελεν ἀρνηθῆ, νομίζω, νὰ τὸ φέρῃ ἑπωμαδόν.

Ἡ ἐξιστόρησις τῆς Νεοελληνικῆς γλώσσης! Ἀλλὰ τὸ ἔργον ἐμπεριέχει καὶ καθιστᾷ τὸν κύριον τῆς ἡμετέρας νεοπολιτεύσεως σκοπόν. Οὗτος ὁ στέφανος τῆς Ἑλληνικῆς πλήρους ἐθνεγερσίας! οὗτος ὁ ἀγλαόκτατος, ἀλλὰ καὶ ὄψιος τῆς δευτέρας ἡμῶν παρουσίας καρπός!

Ἐπειδὴ, ὑπηρεσίαν ταύτης λαμπροτέραν τίνα ἄλλην δύναται ἡ Ἑλληνικὴ ἀναγέννησις νὰ προσφέρῃ εἰς τὴν καθόλου Φιλολογίαν; Ἂν ταύτῃ μόνον τὴν ἐντολὴν εἶχεν ἡ νῦν Ἑλλὰς νὰ ἐκπληρώσῃ, τοῦτο καὶ οὐδεμίαν ἄλλην, ἤρκει, φρονῶ, τῆς ὑψηλῆς ταύτης ἐντολῆς ἡ ἐκπλήρωσις, ὅπως τὸ ἡμέτερον γένος καταστῇ κλεινὸν αὖθις καὶ ἀγαπητὸν πρὸς τὰ λοιπὰ τῆς Εὐρώπης γένη, ὅπως ἐπανακτήσῃ τὸν θαυμαμὸν παντὸς πεφωτισμένου λαοῦ. Διότι ἡ ἱστορία τῆς νεωτέρας Ἑλληνικῆς εἶναι συγχρόνως καὶ ἱστορία τῆς ἀρχαίας Ἑλληνικῆς διαλέκτου· οὐ μόνον δὲ τῆς *κλασικῆς* καλουμένης, ἀλλὰ καὶ πάντων προσέτι τῶν ἀδελφῶν γλωσσῶν. Ὑπὸ ἔποψιν δὲ ἀνωτέρων καὶ ἐπιστημονικήν, ἡ ἱστορία αὕτη ὥρισται νὰ πληρώσῃ πάμπολλα κενὰ εἰς τὴν ἔτι ἀτελεστάτην ἐξιστόρησιν τοῦ ἀρχαίου, τοῦ μέτου, καὶ τοῦ νεωτέρου ἡμῶν πολιτισμοῦ, ὁ συναπτικὸς σύνδεσμος τῶν ὁποίων ἀδιάγνωστος σχεδὸν ὑπάρχει καὶ προσδοκώμενος. Αἱ τύχαι τῆς γλώσσης μας ὁμοιάζουσι τὰς τύχας τῆς ἡμετέρας ἱστορίας. Ἡ γλῶσσα τοῦ γένους ἡμῶν, ἐνδυομένη, κατά τινα φυστηριώδη νόμον, σχῆμα καὶ μορφὴν διάφορον, καὶ οὕτω παρακολουθοῦσα τὴν ὁδοιπορίαν τῶν αἰώνων, ὅπου φιλομάθεια, καὶ πρόοδος, καὶ γνῶσις ἀναφαίνεται, ἐκεῖ παρευρίσκεται καὶ αὐτή. Εἶναι ὁ πολυτρόπος, ὁ πολυείκτος Νεῖλος, ὅστις, ὑπὸ τὸ σχῆμα πολλῶν νηπίων καθημένων ἐπάνω του, τιθηνεῖ συμβολικῶς καὶ θεραπεύει πάσας τὰς νεαζούσας φυλάς.

Ἀλλ' ἐπειδὴ γιγαντιαῖον τῆς ἱστορίας ταύτης τὸ ἐπιχείρημα, ἀλλ' ἐπειδὴ περιπόθητόν τε καὶ τρισένδοξον τὸ ἔργον, διὰ τοῦτο καὶ πλείστα περίσκεψις ἐκ μέρους ἡμῶν ἀπαιτεῖται. Πρὶν ἢ ἐπισήμως πως διορίσωμεν τὴν σύνταξιν τηλικαύτης συγγραφῆς, καλὸν νὰ προεξετάσωμεν τί ποτε ἐστὶν ἡ συγγραφὴ αὕτη, καὶ τίς ὁ σκοπὸς αὐτῆς, καὶ τίνα τὰ μέσα τῆς ἐκτελέσεως, καὶ τίνα τὰ ἀποτελέσματα τῆς συντάξεως; πρὸ παντὸς ἄλλου δὲ, τίς ἡμῶν ὁ ἱκανὸς ἵνα ἐπαξίως ἀναλάβῃ τὸ ἔργον τῆς συγγραφῆς; Ἐὰν ταῦτα προπειρισκεφθῶμεν, τίς οἶδε μὴ λάβωμεν τὴν ὑγιεστάτην ἀποφάσιν, ὅτι πρὸ τοῦ ἐπιχειρήσωμεν, ὄχι μετρίως νὰ συνθέσωμεν, ἀλλὰ καὶ μόλις νὰ ἀρθῶμεν τῆς μακροῦ χρόνου καὶ μακρᾶς ἐρεύνης δεομένης ἐξιστορήσεως τῆς Ἰδιώτιδος, ἀνάγκη πᾶσα νὰ προτάξωμεν σπουδαιοτάτας προγυμνάσεις, καὶ προκαταρκτικὰς πραγματείας, καὶ συλλογὰς γλωσσολογικὰς, καὶ ἀναδιφήσεις διαλεκτογραφικὰς, καὶ προπαρασκευαστικὰ πολλῶν εἰδῶν μαθήματα. Τὰ γένη τῆς Γαλλίας, τῆς Ἰταλίας, τῆς Ἱσπανίας ἐγεννήθησαν οὕτω; εἰπεῖν χθές, σχετικῶς πρὸς τὴν ἡμετέραν σεβασμίαν ἡλικίαν. Ἀλλ' ἐν τούτοις, καὶ τοι ἀσυγκρίτως νεώτερα, τὰ γένη ταῦτα δὲν ἀπετάλμησαν μέχρι τοῦδε νὰ συγγράψωσι τὴν οὐκ ἀπέραντον ἱστορίαν τῆς γλώσσης αὐτῶν· καταγίνονται δὲ μόνον παντὶ σθένει εἰς τὸ νὰ κατανέωσι τὴν πρὸς τοῦτο χρειώδη ὕλην, ἢ νὰ προτεχεδιάζωσι τὰς πρώτας τῆς ἐξιστορήσεως γραμμάς. Ἡμεῖς δὲ, οἵτινες ἐπ' ὤμου φέρομεν τὸ φορτίον τριάκοντα καὶ ἑπτάκεινα ἑκατοντετραετιδῶν, τὸ βάρος τριάκοντα αἰώνων δυσεξελίκτως ἐμπεπλησμένων, μεγαλείου καὶ παρακμῆς, φωτὸς καὶ σκότους, πολιτισμοῦ καὶ βαρβαρότητος, ἡμεῖς οἵτινες εἰσήλθομεν ἄρτι εἰς τὸν χορὸν τῶν ἐθνῶν, καὶ ὡς ἐκ τούτου χρείαν ἔχομεν νὰ μάθωμεν μᾶλλον ἢ νὰ διδάξωμεν τοὺς ἄλλους, ἡμεῖς ἤδη ἑτοιμαζόμεθα νὰ βραβεύσωμεν τὴν ἐξιστόρησιν τῆς ἡμετέρας ἰδιώτιδος γλώσσης, τίνι τρόπῳ; διὰ δισχιλίων δραχμῶν, τουτέστιν ἑβδομήκοντα στερλινῶν ὡς ἔγγιστα! Ἀησμονοῦμεν, λοιπὸν, τὸ προγονικὸν ἀξίωμα, ὅτι ἱστορία γλώσσης εἶναι διανοίας ἱστορία, ὥστε ἐὰν δὲν θέλωμεν βιαίως ν' ἀποσπάσωμεν τὴν καθομιλουμένην γλῶσσαν ἐκ τῶν κόλπων τῆς μητρὸς αὐτῆς, ἀναγκαζόμεθα, ἐξιστορούντες τὰς περιπετείας ἐκείνης, νὰ ἐξιστορήσωμεν καὶ τὰς περιπετείας ταύτης, ἢ εἰς ἄλλας λέξεις ἑτοιμαζόμεθα

νὰ συγγράψωμεν τὴν καθολικὴν ἱστορίαν τῆς Ἑλληνικῆς διανοίας;

Ἀλλὰ — ἀκούομεν τινὰς λέγοντας — πᾶν δοκίμιον καλόν. Ἂς δώσωμεν ἐπὶ τοῦ παρόντος ἀρχὴν ἐν εἴδει δοκιμίου, ἐφεξῆς δὲ ἔχει ὁ Θεός. *Εὖ σοι τὸ μέλλον ἕξει, εἰ τὸ παρὸν εὖ τιθῇς.*

Ταῦτα, κατ' ἐμέ, κεκαθαρισμένα πάσης φιλαυτίας, ἄλλο τι δὲν εἶναι πάρεξ προφάσεις ἐν ἁμαρτίαις. Κακῶς τιθέμεθα τὸ παρὸν ἀρχόμενοι ἀπὸ τοῦ τέλους, ἤγουν ζευγνύοντες τοὺς βόας ὄπισθεν τοῦ ἀρότρου. Ἀρχόμενοι δὲ τῆς ἐργασίας ἀκριβῶς ὅθεν ἔπρεπε νὰ τελειώσωμεν, εἰς δύο ἄτοπά τινα περιπίπτομεν. Ἐν πρώτοις μέν, δαπανῶμεν σχεδὸν εἰς μάτην τὸν πολύτιμον χρόνον, καὶ τὰς οὐχ ἧττον πολυτίμους τῶν φιλογενῶν συνεισφορὰς, μὴ ἐλπίζοντες νὰ προσκομίσωμεν τοῦ προσήκοντος καρποῦ ἢ τὸ ἐλάχιστον μέρος. Εἶτα δὲ, πρός τινας χαιρεκάκους, μυκτηρίζοντας ἀδίκως τὸ ἀνεπίδεκτον τοῦ γένους μας, ἀποκαλύπτομεν δωρεὰν τὸ ἀνυπόμονον καὶ θρασὺ τῆς νηπιώδους ἡλικίας, τὸ ἀνάσκητον ἔτι τῆς παιδείας μας.

Ὅτι πρόκειται περὶ τελείας συγγραφῆς, καὶ οὐχὶ περί τινος ἁπλοῦ δοκιμίου, τοῦτο μαρτυρεῖ καὶ τὸ θέμα ἐκεῖνο τοῦ διαγωνισμοῦ. Ἂν τὸ περὶ Νεοελληνικῆς Γλώσσης πρόγραμμα τοῦ Ὀθωνείου Πανεπιστημίου, δοκίμιόν τι ἱστορικὸν, καὶ οὐχὶ συγγραφὴν ἐντελῆ καὶ μεμελετημένην ἐνόει ν' ἀθλοθετήσῃ, τότε τὸ πρόγραμμα βεβαίως ἡμάρτανε, καθόσον εἰς τὸ διαγωνισθησόμενον πόνημα ἐπέβαλλεν ὀγκώδη καὶ ὑπερβολικὴν ἐπιγραφήν. Ἀλλ' ἐπειδὴ αἱ ὀγκώδεις ἐπιγραφαὶ εἶναι μαθητῶν πρωτοπείρων μᾶλλον ἢ Πρυτάνεων ἴδιαι, διὰ τοῦτο, νομίζω, τὸ σχέδιον τοῦ προγράμματος ὀφείλομεν νὰ ἑρμηνεύσωμεν (καὶ μὰ τὴν ἀλήθειαν ἀσαφείας ἕνεκα χρήζει πολλῆς ἑρμηνείας,) καθὼς ὁ Κ. Πρύτανις διέγραψεν αὐτό. Τὸ δὲ θέμα ἀπαιτεῖ τὴν ἀπὸ τῶν Πτολεμαϊκῶν ἰδιαιτέρως χρόνων διαγραφὴν τῆς γλωττικῆς πορείας, καὶ τῶν διαφόρων φάσεων τῆς διαλέκτου. Ἀπαιτεῖ τὴν ΙΣΤΟΡΙΑΝ ΤΗΣ ΝΕΩΤΕΡΑΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΓΛΩΣΣΗΣ. Πρὸς ἐπίτευξιν δὲ εὐκολωτέραν τοῦ σκοποῦ, συσταίνει πρὸς τὸν μέλλοντα συγγραφέα νὰ *παραλείψῃ*, ἢ παρεμπιπτόντως μόνον, καὶ *προχείρ*ῃ νὰ πραγματευθῇ τὰ *γλωσσικὰ τῶν προτέρων χρόνων*, γλωσσικὰ τὰ ὁποῖα τὸ θέμα αὐτὸ κρίνει ὡς *ἐμπειρα* ἁπλῶς *εἰς τὴν καθόλου θεωρίαν*, ὡς ἐπιχειρήματα σχεδὸν εὐαπόσπαστα καὶ παραρτηματικά.

Τὰ πρότερον γλωσσικὰ παραλήπτεα! Ἄλλο τόσον, λοιπὸν, ἂς παραλείψωμεν τὴν ἔρευναν τῶν γενεθλίων μας! Τίς ὁ λόγος νὰ καλῶμεθα Ἕλληνες, ἀφοῦ δι' ἑνὸς μονοκονδυλίου παρκιτούμεθα τὴς νομίμου ἡμῶν Ἑλληνικῆς καταγωγῆς; Ἐὰν χάριν τῆς γλώσσης, τὴν ὁποίαν ὁ ἡμέτερος λαὸς λαλεῖ, δὲν εἴμεθα πολῖται συμπάσης τῆς Ἑλληνικῆς ἀρχαιότητος, καὶ Ἀττικοὶ, συγχρόνως καὶ Βοιωτοὶ, καὶ Λάκωνες, καὶ Αἰολεῖς, καὶ Ἴωνες, καὶ Ἀρκάδες, καὶ ἑρεξῆς, διατί, λοιπὸν, δὲν ἀποκαλούμεθα ὀρθότερον Ἀλεξανδρινοὶ ἢ Ῥωμαῖοι, ἀλλὰ προσλαμβάνομεν τὴν κοινὴν εἰς ὅλους τοὺς πάλαι τῆς Ἑλλάδος λαοὺς Ἑλληνικὴν ὀνομασίαν; Παραλήπτεα εἰς μίαν ἱστορίαν τῆς Νεοελληνικῆς Γλώσσης τὰ πρὸ τῶν Πτολεμαϊκῶν χρόνων γλωττικά! Ἀλλὰ τοιαύτη φράσις περιέχει μίαν δυσεξήγητον ἀντίφασιν. Εἶναι τὸ αὐτὸ ὡς ἂν ἐλέγομεν· Ἀκέφαλος ἱστορία τῆς Γλώτσης τῶν Ἑλλήνων, ἢ ἱστορία Ἀνιστόρητος.

Ὄχι, δὲν γράφονται, καὶ δὲν ἀθλοθετοῦνται τοιουτοτρόπως ἡ ἱστορία καὶ ἡ γλῶσσα τῆς νεωτέρας Ἑλλάδος. Ἐκτὸς ἐὰν σκοπεύωμεν νὰ ἀποσπάσωμεν τὴν γλῶσσαν ἀπὸ τῆς ἱστορίας, νὰ χωρίσωμεν τὸ ἐνεστὼς ἀπὸ τοῦ παρελθόντος, ἢ τοὐλάχιστον ἂν ἀκόμη δὲν ἐμάθομεν οὔτε τί δηλοῖ ἡ λέξις *ἱστορία Ἑλληνική*, οὔτε τί ἐστι, καὶ τί ποτε ὑπῆρξεν ἡ *Ἑλληνικὴ γλῶσσα*.

Ὄχι, δὲν γράφεται κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον, καὶ μετὰ τοιούτων περιορισμῶν, καὶ ἐν τοσαύτῃ χρειωδῶν ἀπροπαρασκευίᾳ ἡ ἱστορία τῆς νεωτέρας γλώσσης. *Χωρὶς ἄρμενα καὶ κουπιά, Ἅγιε Νικόλα βύηθα μέ!* — Τὸ λέγω ἐκ προοιμίων, καὶ ἐν πλήρει πεποιθήσει. Ἕτοιμος δὲ εἶμαι, τυχούσης χρείας, τὸν λόγον τοῦτον τῆς πεποιθήσεως νὰ ἀναπτύξω καὶ λίαν διεξοδικώτερον (*).

Ὄχι, δὲν διαχαράττομεν οὕτω τὴν εὐθεῖαν ὁδόν, Ὅπως ἡμεῖς οἱ τοῦ καθόλου Πανελληνίου, καὶ τῆς καθόλου Ἑλληνικῆς ἱστορίας κληρονόμοι καὶ ἀντιπρόσωποι, ὅπως τύχωμεν μέλλοντος αἰσίου, ὅπως θέσωμεν καλῶς τὸ παρὸν, εἰς ἄλλου εἴδους ἀσχολίας, ἧττον μὲν ἐπιδεικτικὰς, μᾶλλον δὲ λυσιτελεῖς, ὀφείλομεν νὰ ἐπιστήσωμεν τῶν ἡμετέρων λογίων τὴν ἐπιμέλειαν· λέγω εἰς τὴν ὑπομονητικὴν ἐκείνην συγκομιδὴν τῆς προοιμιώδους φιλολογικῆς ὕλης ἥτις θέλει ποτὲ χρησιμεύσει εἰς τὴν τῆς ἱστορίας κατασκεύασιν. Εἰς μάτην ὁ ἀρχιτέκτων σχεδιάζει σχέδια λαμπρότατα ὅπου λείπουσιν ἡ πέτρα καὶ ἡ ἄσβεστος. Συνήγαγον ἄλλοι προηγουμένως, τὸ θέμα λέγει, τὴν ἀναγκαίαν ὕλην; Συνέγραψαν ἄλλοι πολλὰ πολλαχῶς; ἀρκούντως πως ἐξετέθησαν ἄχρι τοῦδε ἐν ἰδίοις συγγράμμασι τὰ περὶ γλώσσης, ἢ προφορᾶς, ἢ στιχουργίας ζητήματα; — Φεῦ! καὶ πόσα τῶν ἄχρι τοῦδε ῥηθέντων εἶναι ἐπιστημονικῆς ἐρεύνης ἄξια; — Ἀλλ' ἔστωσαν πάντα ἀξιόλογα, πάντα ἐντελῆ! Πόσον ἰσχύουσι τὰ ὀλίγιστα ὅσα συνετάχθησαν μέχρι τοῦ νῦν, ὡς πρὸς τὸ ἄπειρον, τὸ πολυμιγὲς, τὸ δυσεύρετον, καὶ δυσερμήνευτον ὑλικὸν, οὗ περ χρῄζει ἡ τεραστία μας οἰκοδόμησις; — Καὶ λοιπὸν, εἰς τὴν ἔλλειψιν ταύτην ἂς στρέψωμεν πάντες τὴν προσοχήν. Διότι, πρὸς τοῖς ἄλλοις, δεικνύοντες εἰς τὸν σοφὸν τῆς Εὐρώπης κόσμον ὅτι συναισθανόμεθα τὰς ἐλλείψεις μας, ἵνα καταμετροῦμεν κατὰ βάθος καὶ κατὰ πλάτος τὴν ἄβυσσον τοῦ παρελθόντος ἡμῶν, δεικνύομεν ἔτι τὴν πιθανότητα ὅτι τὸ γένος ἡμῶν θέλει ἐπιτύχει ποτὲ νὰ πληρώσῃ τὴν ἄβυσσον

(*) Εἰς ἐπιστολὴν ἀνωνύμως, οὐδεμίᾳ ἀντεπίκρισις. Ὡσαύτως δ' ἐπὶ προφανοῦς εὐτελοῦς.

ταύτην. Ἂς περιορισθῇ, λοιπὸν, ἡ ἡμετέρα γενεὰ εἰς τὸ νὰ προοιμάσῃ μόνον τὸ ἔργον, τῆς ἀναγκαίας ὕλης προνοητικῶς περιδραττομένη. Ἂς κατατάξῃ τὸ πολὺ τὴν ὕλην αὐτήν. Εἰς τοὺς υἱοὺς δὲ καὶ τοὺς ἐγγόνους ἂς ἀνατεθῇ ἡ μέριμνα τῆς οἰκοδομήσεως. Ἐκείνοις μὲν ἡ δόξα τῆς τεκτονικῆς, ἡμῖν δὲ ἡ εὐγνωμοσύνη τούτων διὰ τὴν πατρικὴν προμήθειαν. — Οὕτω μόνον τιθέμεθα καλῶς τὸ παρὸν, πρὸς διακόσμησιν τοῦ μέλλοντος.

Ἀλλὰ τίνα τὰ καθ' ἕκαστα τῆς προοιμιώδους ταύτης ἐργασίας; Ποῦ καὶ πῶς τὴν ἄπειρον τῆς προετοιμασίας ὕλην ὀφείλομεν νὰ διαζητήσωμεν; — Ἰδού, κατ' ἐμέ, τὸ οὐσιωδέστατον τῶν περὶ γλώσσης ζητημάτων, τὸ προκαταρκτικὸν περὶ μεθόδου ζήτημα· ἰδοὺ τὸ ζήτημα, χωρὶς τοῦ ὁποίου *τυφλοὶ τυφλοὺς ἄγοντες, εἰς βόθρον ἑαυτοὺς μετ' αὐτῶν ῥίψωμεν.*

Ἂς μοὶ ἐπιτραπῇ νὰ ἐξηγήσω τὴν γνώμην μου περὶ τούτου.

Ἑπτὰ διάφορα εἴδη προγυμνασμάτων κρίνω κατεπειγόντως ἀναγκαῖα εἰς τὴν τῆς Νεοελληνικῆς Γλώσσης ἐξιστόρησιν. Ἕκαστον τῶν προγυμνασμάτων τούτων ἀπαιτεῖ ἰδιαίτερον διαγωνισμὸν, καὶ ἰδιαίτερον ἀριστεῖον. Τὰ θέματα δὲ αὐτῶν ἐκτίθημι εἰς τὰ ἑπτὰ ἀκόλουθα Κεφάλαια.

Α'. — Σχηματισμὸς Γλωσσαρίων καὶ Φρασεολογίων τῆς Νεοελληνικῆς, καὶ γνησία Συλλογὴ Παροιμιῶν, ἀσμάτων, μυρολογίων, μύθων δημωδῶν, κτλ.

Κατὰ τὸ παράδειγμα τῶν ἑτέρων ἐξηυγενισμένων γλωσσῶν, ἀνάγκη καὶ ἡμεῖς ν' ἀποταμιεύσωμεν εἰς ἐπίτηδες ἀλφαβητικὰς Συλλογὰς πάσας ἀδιακρίτως τὰς λέξεις καὶ τὰς φράσεις, καὶ πάντας τοὺς ἰδιωτισμοὺς τῆς κοινῆς συνηθείας· προπάντων δὲ τὴν οὐκ ἀσήμαντον λεκτικὴν μερίδα τῆς συνηθείας ταύτης, ἥτις κατὰ τὸ φαινόμενον ἀλλοτρία δεικνυομένη πρὸς τὴν Ἀττικὴν διάλεκτον, ἀβεβαίας ἔχει τήν τε καταγωγὴν καὶ τὴν ἐτυμολογίαν. Θέλομεν δὲ δώσει ἀρχὴν (καθότι οὐδὲν τοιοῦτο μέχρι τοῦ νῦν ἐγένετο) παρὰ τοῦ σπουδαιοτάτου Γλωσσαρίου καὶ Φρασεολογίου τῆς Μεταφράσεως τῶν Ο'. καὶ τῆς Καινῆς Διαθήκης, καὶ τινων συγχρόνων Ἀλεξανδρινῶν, Γλωσσάριον, ὅπερ ἀναντιρρήτως πολλὰς θέλει παρέξει τὰς εὐκολίας εἰς τὴν τῶν πρότερον καὶ εἰς τὴν τῶν μετέπειτα χρόνων γλωττικὴν διαφώτισιν. Τὸ ἔθνος τῆς Γαλλίας ἀριθμεῖ ἕως τῆς σήμερον, καθ' ὅσον εἶμαι πεπληροφορημένος, διακόσια εἴκοσι πέντε διάφορα γλωσσάρια τῶν διαφόρων ἐπαρχιακῶν διαλέκτων καὶ ὑποδιαλέκων του, ἡ δὲ Κυβέρνησις αὐτοῦ βραβεύει συχνάκις τοὺς συγγραφεῖς τοιούτου εἴδους. Ἡ Ἰταλία ἔχει τριπλᾶ καὶ τετραπλᾶ γλωσσάρια Βενετικὰ, Σικελικὰ, Νεαπολιτικὰ, Βονωνικὰ, Λομβαρδικὰ, κτλ. Ἐσχημάτισε γλωσσάρια τῆς ἐγχωρίου φωνῆς καὶ αὐτὴ ἡ Γαλλίζουσα Ἑλβετία, Γλωσσάρια συντάττουσιν ἡ Ἱσπανία, καὶ ἡ Πορτουγαλλία, καὶ ἡ Γερμανία, καὶ πᾶν γένος φιλέρευνον. Μόνοι ἡμεῖς, οἱ ὑπὲρ πάντα ἄλλον δεόμενοι τοιούτων βοηθημάτων, ἡμεῖς μόνοι δὲν ἔχομεν οὔτε ἓν γλωσσάριον, ἄξιον τοὐλάχιστον μνείας, ἐὰν ἐξαιρέσωμεν τὰ τῆς Βυζαντινῆς ἐποχῆς, ὑπὸ ξένων φιλολόγων συνταχθέντα. Ἂς διορισθῶσι, λοιπὸν, χίλιαι δραχμαὶ εἰς ἀμοιβὴν πρὸς ἐκεῖναν ὅστις ἐπιμελέστερον ἀποθησαυρίσῃ τὰς λέξεις, τὰς φράσεις, τὰ ἄσματα, τὰς παροιμίας τοῦ Κρητικοῦ ἰδιώματος. Ἄλλαι τόσαι δὲ πρὸς τὸν ἐμπειρότερον συνεραστὴν τοῦ Κυπριακοῦ γλωσσαρίου, ἢ τοῦ Λακωνικοῦ, ἢ τοῦ Ἠπειρωτικοῦ, ἢ τοῦ Ἑπτανησιακοῦ, ἢ τοῦ λαοῦ τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἢ τῆς μικρᾶς Ἀσίας, καὶ ἰδίως τῆς Τραπεζοῦντος, ἔνθα σώζονται πολύτιμά τινα λείψανα τῆς ἀρχαίας Δωρίδος. Αὕτη ἡ βάσις καὶ τὸ θεμέλιον τῆς συνόλου φιλολογικῆς ἐρεύνης καὶ διαφωτίσεως· τοῦτο τὸ ὁρμητήριον πάσης γλωττικῆς ἀναδιφήσεως. Ἐπὶ τοιούτου λίθου ἀκρογωνιαίου μέλλει βεβαίως νὰ καθιδρυθῇ ποτὲ τοῦ τεραστείου μας οἴκου τὸ τεῖχος. Πρέπει δὲ εἰς προλήψεις ἢ εἰς συμπαθείας μὴ χαριζόμενοι, μηδεμίαν λέξιν τῆς ἀπανταχοῦ καθομιλουμένης νὰ παραλείψωμεν, μάλιστα λέξιν τινὰ ὑπεμφαίνουσαν ἰθαγενῆ χαρακτῆρα. Καθότι, ὡς οἱ ἐπιφανέστεροι τῶν συγχρόνων ἐρευνητῶν παρετήρησαν, λεξίδιόν τι φαινόμενον ἀσήμαντον κατ' ἀρχὰς, ἐνίοτε ἐμπεριέχει τὴν κλεῖδα πλείστων ἄλλων ἐτυμολογικῶν σαφηνισμῶν, ἐγκρύπτει ἀξιόκτητον μυστήριον, ἀνοίγει τὸν δρόμον εἰς ἑτέρας ἑπομένας ἀνακαλύψεις.

Ἡ λεκτικὴ μερὶς εἶναι σχετικῶς πρὸς πᾶσαν διάλεκτον ζῶσαν ἢ νεκρὰν, ὅ,τι ἡ σὰρξ καὶ τὰ ὀστᾶ εἶναι πρὸς τὸ ἐπίλοιπον σῶμα. Ποῦ, λοιπὸν, ἐν ἐλλείψει τῆς βάσεως ταύτης θέλει στηρίξει ὁ μέλλων ἱστορικὸς τὰς κρίσεις του; ποῖον εἶδος αὐτοψίας προσκαλοῦμεν τὸν ἀνατόμον νὰ ἐπιχειρήσῃ ἐπὶ σώματος ὑστερημένου τῆς σαρκός; τίς ὁ δόκιμος φιλολόγος, ὅστις θέλει αὐθαδιάσει νὰ ἐκφέρῃ γνώμην τινὰ ἐπὶ πραγμάτων σχεδὸν καθόλου καὶ παρὰ πάντων ἀγνοουμένων; — Ἐὰν ἡ φιλολογικὴ κρίσις τῆς νεωτέρας γλώσσης προηγηθῇ τῆς δὲ τῆς ἀπαραιτήτου προκαταρκτικῆς ἐργασίας, ὁ ζωγράφος ἡμῶν θέλει βεβαίως ἰχνογραφήσει τὸ ὁμοίωμα ἐν ἀπουσίᾳ καὶ ἐν πλήρει ἀγνοίᾳ τοῦ πρωτοτύπου. Τότε δὲ, ποσῶς δὲν ἀμφιβάλλω, θέλει λάβει τὸ βραβεῖον τοῦ διαγωνίσματος ἐκεῖνος, ὅστις ἐκφέρῃ τοὺς πλείονας παραλογισμοὺς, ὅστις συρράψῃ κατὰ μᾶλλον ἄπεπτα θεωρήματα περὶ τῆς Ἀρχῆς, περὶ τῆς Φύσεως, καὶ περὶ τῆς Χρήσεως τῆς γλώσσης τῶν Ἑλλήνων.

Β'. Ἐτυμολογικόν.

Συνεραστοθείσης τῆς γλωσσογραφικῆς ὕλης μετὰ μεγάλης προσοχῆς, ἀρχόμεθα τότε τῆς ἀναλυτικῆς ἐρεύνης· ἤγουν, ἐν γνώσει καὶ κατοχῇ πραγμάτων, οὐχὶ δὲ πλέον τῆς γῆς ἀπαιωρούμενοι, ἐπιχειροῦμεν τὴν χημικὴν, οὕτως εἰπεῖν, ἀποσύνθεσιν καὶ ἐξέτασιν τῶν συστατικῶν τῆς γλώσσης στοιχείων, τὴν γενεαλόγησιν ἑκάστης ταμευθείσης λέξεως, τὴν ἐξιστόρησιν τῶν περιπετειῶν αὐτῆς κατὰ τὴν ἀλληλουχίαν τῶν Ἑλληνικῶν αἰώνων. Διὰ τοιαύτης ἐργασίας ἰχνοσκοποῦμεν τὴν γένεσιν, τὴν σύνθεσιν, τὸν παρεμφυρματισμὸν, τὸν φυσικὸν τροπικὸν χα-

ρακτῆρα, τὰς πολυειδεῖς φάσεις, καὶ χρήσεις ἑκάστης τῶν λέξεων τούτων διαστέλλομεν πρῶτον τοὺς Ἀττικισμοὺς τῶν ἀναριθμήτων διαλεκτισμῶν, καὶ ἐν γένει τοὺς Ἑλληνισμοὺς τῶν σπανίων βαρβαρισμῶν· σκηνίζομεν τὴν σημασίαν τῆς λέξεως· διακρίνομεν τοὺς ἀρχαϊσμοὺς τῶν νεολογιῶν· παραλληλίζομεν τὴν διπλῆν δύναμιν τῶν ἡμετέρων λέξεων πρὸς τὰς δυνάμεις τῶν ἑτέρων συγγενῶν γλωσσῶν, ὅπως καταμετρήσωμεν τὴν φιλοσοφικὴν συγγένειαν ἑκατέρων. Μόνον ἀφοῦ προτάξωμεν τηλικαύτην παρασκευήν, ἱκανοποιούμεθα νὰ ἐρευνήσωμεν ἐπαξίως τίς ἡ ὕλη ἡ συσταίνουσα τὴν νεωτέραν καλουμένην Ἑλληνικήν, ἐὰν ἡ ὕλη αὕτη ἦναι ἀληθῶς νεωτέρα ἢ ἀρχαία, κατὰ πόσον ἔσχυσεν εἰς τὸν σχηματισμὸν τῆς καθομιλουμένης ἡ λογία τῶν Ἀθηναῖων διάλεκτος, κατὰ πόσον δὲ καὶ ἡ ἀγοραία τῆς Ἀττικῆς, καὶ κατὰ πόσον ἑτέρωθεν συνεισέφεραν αἱ λοιπαὶ πᾶσαι τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος γλῶσσαι. Τότε μόνον δυνάμεθα νὰ ἐξετάσωμεν τοὺς μυστηριώδεις τρόπους, καθ' οὓς τὰ ἰδιώματα τῆς ἀρχαιότητος διεξιθήκαν, ὅπως συγκροτήσωσιν ἓν καὶ τὸ αὐτὸ Πανελλήνιον ἰδίωμα, καθ' ὃν τρόπον, διελυθεισῶν τῶν ἐγχωρίων διχονοιῶν, συνεκροτήθη ποτὲ θαυμασίως ἡ Πανελλήνιος Ἀχαϊκὴ συμμαχία. Στιβεύσαντες δὲ τοιουτοτρόπως τὴν ἀρχὴν τῶν λέξεων, ἀνιχνεύσαντες τὰς ἱστορικὰς περιπετείας αὐτῶν ἐπὶ τὰ ἴχνη τῶν ἱστορικῶν γεγονότων, σπουδάζαντες, ἐνὶ λόγῳ, τὴν βιογραφίαν ἑκάστης λέξεως, καθὼς σπουδάζομεν τοὺς παραλλήλους βίους τοῦ Πλουτάρχου (διότι ἡ Ἑλληνικὴ γλῶσσα ὑπερβαίνει κατὰ δόξαν καὶ ἀθανασίαν οἱονδήποτε πολίτην τῆς Ἑλληνικῆς χώρας), ταῦτα, λέγω, ποιήσαντες, ἀξιούμεθα τότε νομίμως νὰ ἀποφασίσωμεν τίνας τῶν λέξεων τούτων πρέπει νὰ καταγράψωμεν εἰς τὸ μέγα καὶ ἀπέραντον κατάστιχον τοῦ Ἑλληνισμοῦ, καθὸ γνησίας Ἑλληνικὰς καὶ ἱστορικάς, καί τοι μὴ ἀποκλειστικῶς Ἀττικὰς οὔσας, τίνας δὲ ὡς ὑποβολιμαίας καὶ ξένας πρέπει ἐπισήμως πλέον καὶ ἀνεκκλήτως νὰ ἐξοστρακίσωμεν. — Ἀξίωμα γενικὸν ἡ ἱστορία τῶν λέξεων ἑνὸς ἔθνους ὑπάρχει καὶ ἱστορία τοῦ ἔθνους αὐτοῦ, διότι τὸ κύριον χαρακτήρισμα τοῦ λογικοῦ ὄντος εἶναι τὸ ὄργανον τῆς γλώσσης, δι' οὗ γεννῶνται καὶ προοδεύουσιν οἱ πολιτισμοί.

Ἡ ἔρευνα αὕτη κατ' ἀνάγκην θέλει μᾶς ἀναβιβάσει πρὸς τοὺς ἀρχικοὺς χρόνους τῆς ἡμετέρας πολιτεύσεως· ἀλλ' ὅμως τὸ εὐρὺ τῆς θέας δὲν πρέπει νὰ μᾶς ἐκφοβίσῃ. Σταγόνες ὕδατος πέτραν κοιλαίνουσιν, ἀνθρώπου δὲ θέλησις τὰ πάντα νικᾷ. Πλὴν δὲ τῆς ἀνάγκης, ἴσως καὶ τις ὀφέλεια προκύψῃ παρὰ τοιαύτης ἀναδρομῆς. Τίς οἶδε μήπως πέπρωται νὰ μὴ συναισθανθῶσιν οἱ ἀπόγονοι προσηκόντως τὴν ἀξίαν καὶ τὸ μεγαλεῖον τῶν πατέρων, καὶ συνέλθωσιν οὕτως εἰς ἀμιλλαν εἰγενῆ, εἰμὴ πρότερον ὁ ἔρως τῆς ἐπιστήμης, καὶ ἡ δίψα τῆς ἀναδιφήσεως ὑπαγορεύσωσιν αὐτοὺς νὰ ἀνατρέξωσιν, ἄλλως πως παρ' ὅτι ἐποίησαν οἱ ἀλλοεθνεῖς, εἰς τὰς ἀρχαιογόνους ἐποχὰς τῆς ἐθνικῆς ἱστορίας, εἰς τὰ γενέθλια τοῦ Ἑλληνισμοῦ, εἰς τὸν τοκετὸν τῶν πατρίων ἰδιωμάτων, ἐκεῖ ὅπου κρύπτεται πρὸς πάντα μὴ Ἕλληνα ἡ ἱερὰ λέξις τοῦ Ἑλληνικοῦ μυστηρίου;

Νὰ περιορίσωμεν τὴν ἔρευναν ἕως τοῦ Πτολεμαϊκοῦ αἰῶνος! Διατί, πρὸς Θεοῦ; Εἰς τὸν Πτολεμαϊκὸν αἰῶνα, τὸ πολὺ ἄρχεται ἡ σύμφυρσις, ἄρχεται ἡ συγχώνευσις τῆς πολυποικίλου γλωττικῆς ὕλης τοῦ γένους· ὅμως ἡ ὕλη αὕτη, δηλαδὴ ἡ ὕλη ἥτις καὶ σήμερον ἔτι σχηματίζει τὸ πλεῖστον μέρος τῆς καθομιλουμένης, ἀνάγεται εἰς χρόνους πολὺ προγενεστέρους. Ἀδύνατον δὲ τὴν ἐνεστῶσαν ὕλην νὰ ἐκτιμήσωμεν, εἰμὴ ἐρωτήσωμεν τὸ μαντεῖον τῶν πρώτερον χρόνων. Τί λέγω; οὐδὲν γλωττικὸν δυνάμεθα νὰ ἐκτιμήσωμεν ἀξιοπρεπῶς, εἰμὴ γενῶμεν Ἕλληνες παντὸς χρόνου, καὶ παντὸς τόπου Ἑλληνικοῦ. Ἡ καθόλου Πανελλήνιος φωνὴ (ἐννοῶ τὴν ἀπὸ τοκετοῦ αὐτῆς μέχρι γήρως, καὶ ἀνακαινίσεως μίαν πάντοτε καὶ ὁμογενῆ Ἑλλάδα φωνὴν), εἶναι, ὡς ἔπος εἰπεῖν, κύμβαλον ἐναρμόνιον. Κροῦσον οἱανδήποτε θέλῃς χορδὴν τοῦ κυμβάλου, πᾶσαι αἱ λοιπαὶ χορδαὶ συμπάλλουσι καὶ συνκαμέλπουσι. Καθήκον, λοιπόν, ἀναπόφευκτον μᾶς καλεῖ νὰ ἐξιχνιάσωμεν τὰ κρύφια νήματα, ἅπερ κατὰ πάντα λόγον συνάπτουσι τὸν καθ' ἡμᾶς χρόνον πρὸς τὸν μεταβατικὸν τοῦ μεσαίωνος χρόνον, τοῦτον δ' αὖ ἑτέρου συνάπτουσι πρὸς τὸν ἀρχαιότατον καὶ γενεθλιακόν. Ἄλλως, ἡ μολυβδὶς τοῦ κυμβάλου ἀπομένει πρὸς ἡμᾶς ἀδιεξήγητον ἄκουσμα. Δὲν ἤμαζε, φαίνεταί μοι, ὁ φιλόπονος Ἡσύχιος ἑπτακοσίους ἐνιαυτοὺς μετὰ τὴν Πτολεμαϊκὴν δυναστείαν; Ἀλλ' ὁ Ἡσύχιος δὲν ἀπεταμίευσε μόνον ταύτης τῆς ἐποχῆς τὰς λέξεις. Ὀντῶς Ἑλληνικὸς ζῆλος αὐτοῦ συμπεριέλαβεν ὅλον τὸν κύκλον τῆς προγονικῆς γλωττογραφίας, κατέλιπε δ' οὕτω πρὸς τοὺς ἀπογόνους ὁ ἐρανιστὴς μνημεῖον τιμιώτατον καὶ ἀθάνατον.

Ὁ ἐτυμολόγος, σήμερον ἢ εἶναι πρώτης τάξεως ἐπιστήμων καὶ φιλολόγος, ἢ δὲν εἶναι τίποτε, αὐτολεξεί, διότι ἡ φύσις τῆς ἀσχολίας ταύτης μέσον ὅρον ἱκανότητος δὲν ἐπιδέχεται. Παρῆλθεν ὁ καλὸς καιρὸς τῶν Μεναγίων, τῶν Σαλμασίων, τῶν Μορίνων καὶ αὐτοῦ τοῦ Villoison, ὁ μακάριος καιρὸς τοῦ Μεγάλου ἐτυμολογικοῦ, ὅτε ἡ ἐτυμολογικὴ ἐπιστήμη ἦτο στάδιον ἡνεωγμένον πρὸς πᾶσαν αὐθαιρεσίαν καὶ φαντασιοκοπίαν. Σήμερον, δυνάμει τῆς συγκριτικῆς φιλολογίας, ἡ ἐτυμολογία ἐγένετο ἐπιστήμη ἰδίους ἔχουσα κανόνας, καὶ ὅριας καὶ μέτρον. Ὡς ἐκ τούτου, ὁ ἐτυμολόγος τῆς νεωτέρας Ἑλληνικῆς ὀφείλει νὰ ἐργασθῇ ἄλλως πως ἢ ὡς εἰργάσθησαν οἱ προκάτοχοί του διαζήτηται. Τὰ φιλοπονήματά του θέλουσιν εἶσθαι ἄξια τῶν προόδων, ἃς ἐποίησεν ἡ ἐπιστήμη πρό τινων ἐτῶν. Ἵνα δὲ σχεδιάσωμεν τὰ προτερήματά του, ὀφείλει πρῶτον μὲν, νὰ ἦναι προικισμένος μετὰ χαρισμάτων διανοητικῶν σπανίων, ἐξ ὧν θέλει ὑπερέχει ἡ ἀνιχνευτικὴ ὀξύτης, καὶ δευτερεύει ἡ δύναμις τῆς συγκρίσεως, ἀμφότερα πλεονεκτήματα φυσικά. Ἀκολούθως δὲ πρέπει νὰ ἦναι πολυμαθέστατος κατὰ τὰς ἀρχαίας καὶ νεωτέρας φιλολογίας· ἔτι δ' ἐγκρατὴς τῶν πρωτίστων ἐκ τῶν Εὐρωπαϊκῶν γλωσσῶν, καὶ τινων, οὐχ ἧττον, τῆς Ἀσίας. Παρεκτὸς τούτων δὲ, ὁ ἐτυμολόγος τῆς ἰδιώτιδος ὀφείλει νὰ ἦναι κάτοχος πάντων ὅσα κατὰ καιροὺς ἐγράφησαν περὶ Ἑλληνικῶν γλωσσῶν καὶ διαλέκτων, καὶ νὰ ἔχῃ ἤδη, ἐρευνῶν, ζητῶν, φιλολογῶν ἡμέραν καὶ νύκτα, καταναλωμένον (συγχωρηθήτω ἡ φράσις) ἐν τούλάχιστον ἀντίτυπον τοῦ Ἡσυχίου, τοῦ Φωτίου, τοῦ Σουΐδα, τοῦ Δουκαγγίου, καὶ τῶν ἄλλων γλωσσογράφων καὶ Διαλεκτολόγων. Τέλος πάντων, μέλλει νὰ προσκυνῇ εἰς τὴν Συγκριτικὴν φιλολογίαν, ἥτις ὑπάρχει πάσης ἐτυμολογικῆς ἐργασίας βάσανος, λυδία λίθος πρὸς ἑκάστην ἔρευναν τοιούτου εἴδους. — Χωρὶς τῶν προσόντων τούτων, ἅπερ τρεμούσῃ τῇ χειρὶ καὶ ἐγὼ ἐνταῦθα συγκαταλογίζω, ἂς τὸ ἐγχαράξωμεν καλῶς, εἰς τὸ μνημονικὸν, ὁποιονδήποτε σύστημα ἐτυμολογικὸν τῆς νεωτέρας Ἑλλάδος ἄλλο τι δὲν θέλει ἀποβῇ, πάρεξ κούφης φαντασίας κοῦφον καὶ ἀξιοκαταγέλαστον φιλοπόνημα.

Τὰς λέξεις τῶν Νεοελληνικῶν Γλωσσαρίων δὲν θὰ γενεαλογήσωμεν, λοιπόν, ὡς ὁ ἄλλως σεβάσμιος Κοραῆς ἐγενεαλόγησε τὸ ῥῆμα *Κουράζω* παρὰ τὸ Ἰταλικὸν Curarsi, λήσμονῶν τὸ Ἰωνικὸν *Κοῦρος* καὶ τὸ Ἀττικὸν *Κόρος*, καὶ τοὺς τύπους *Κορέζω*, *Κορέσκω*, *Κορέννυμι* ἢ καθὼς ἐτυμολόγησε τὸ *Ἀόλος* παρὰ τὸ *Ἀέλιος* ἢ *Ἀήλιος* τοῦ Ἡσυχίου, ἀντὶ νὰ ἀνάξῃ αὐτὸ εἰς τὸ *Ὄλολος*, μωρός, ἀνόητος· ἢ καθὼς τὸ ἐπιῤῥῆμα *Ἀλλεμπάμπουλλα* ἐξήγαγεν ἐκ τοῦ *Ἄλλα πάμπολλα*, λησμονῶν τὸ *Ἀλλεπάλληλα*, ἴσον τοῦ *Ἀλλεπαλλήλως*, λαμβανόμενον εἰς τὴν σημασίαν τοῦ φύρδην μίγδην (pêle-mêle)· ἢ, τέλος, ὡς ἐτυμολόγησε τὸ ῥῆμα *Γρικῶ*, ἢ *Ἐγρικῶ* παρὰ τὸ *Ἄγρυπνος*, σκαιὸς (!), ἀντὶ νὰ ἀνάξῃ αὐτὸ πιθανώτερον εἰς τὸ οὐσιαστικὸν *Γρηγορικὸς*, ἔξυπνος, *ἄγρυπνος*, προσεκτικὸς, ἴσον τοῦ *Γρηγορῶν* (*), ὅθεν ἴσως κατὰ συγκοπὴν τὸ ῥῆμα τῆς συνηθείας ἐσχηματίσθη. Ἀλλ' ἀφ' ἑτέρου, ἐὰν τὰ πατροπαράδοτα ταῦτα κειμήλια, τὰ τοσοῦτον ἔτι πολύτιμα πρὸς τὴν διαφώτισιν τῶν σκοτεινῶν τῆς Ἑλληνικῆς ἀρχαιότητος γλωσσῶν, λίαν ἑτοίμως θὰ ἀπορρίψωμεν διὰ μόνου τοῦ λόγου ὅτι τὰ πρῶτα ἐτυμολογικὰ δοκίμια δὲν ἔτυχον πληρέστατα τοῦ σκοποῦ, ἢ διότι προγειρότερον ἡμεῖς ἔχοντες σήμερον τὸ Λεξικὸν τῆς Ἀθηνᾶς παρατρέχομεν καὶ περιφρονοῦμεν πᾶν τὸ ἀμφίβολον καὶ ἀνεξιχνίαστον τῆς καθομιλουμένης, μὰ τὸν Δία, δὲν ἠξεύρω πῶς, παραμελοῦντες τοὺς ἐγχωρίους διαλεκτισμοὺς διὰ τὸ πρόχειρον τῶν Ἀττικῶν ἰδιωτισμῶν, θὰ ἀνεχθῶμεν ποτὲ εἰς τὰς πόλεις μας τοὺς μωροὺς ἐκείνους νομισματολόγους, οἵτινες εἰς τὸ βαλάντιον ἔχοντες νομίσματα νεώτερα καὶ ἀγώγιμα, ἀμείβουσι ταῦτα ἀντὶ νομισμάτων ἀρχαίων, ἀχρήστων, καὶ μὴ δεκτῶν εἰς τὴν ἀγοράν. — Ἐν συμφεφαλαιώσει μόνη ἡ περιγραφεῖσα ἐτυμολογήσις τῶν Νεοελληνικῶν γλωσσαρίων εἶναι ὡρισμένη νὰ μᾶς φωτίσῃ περὶ τῆς ἀληθοῦς φύσεως τῆς νεωτέρας διαλέκτου, μόνη αὕτη θέλει μᾶς χορηγήσει τὸ ὀδηγικὸν νῆμα εἰς τὸν λαβύρινθον τῆς πρεσβυτέρας, καὶ τῆς ἐνεστώσης ἔτι δυσδιεξεστάστου γλωττολογίας μας.

Γ'. Ἔρευναι Συντακτικαί, Γραμματικαί, καὶ Χρονολογικαί.

Ἂν ἔμελλον νὰ συνδιαγωνισθῶ κἀγὼ εἰς τὸ περὶ γλώσσης δοθὲν θέμα (τοῦθ' ὅπερ οὐ ποιήσω, συγγινώσκων τὴν ἄπειρόν μου ἀνικανότητα), ἤθελον ἀπαραιτήτως ἀπευθύνει πρὸς τὸν σοφὸν θεματογράφον τὴν ἑξῆς ἐρώτησιν·

« Κύριε θεματογράφε, λέγων *Γλῶσσαν Ἑλληνικὴν νεωτέραν*, τί ἐννοεῖς; Ἐννοεῖς τὴν γλῶσσαν τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ, τὴν ἀπαναταχοῦ τῆς Ἑλλάδος, καὶ καθ' ὅλας τὰς τάξεις ὁμιλουμένην γλῶσσαν, ἢ ἐννοεῖς τὴν ἀριστοεπῆ γλῶσσαν τῶν καθ' ἡμᾶς λογίων; Ἀναγκαιοτάτη ἡ διάκρισις. Διότι ἐὰν ἐννοῇς τὴν γλῶσσαν τοῦ λαοῦ, αὕτη ὑπάρχει ἀξιερεύνητος ὑπὸ δύο ἐπόψεις διακεκριμένας. Εἶναι μὲν ἀξιερεύνητος ὑπὸ τὴν ἔποψιν τοῦ *λεκτικοῦ*, καθότι τὸ λεκτικὸν τοῦτο ἀναγράφει τὴν δημώδη γλῶσσαν εἰς τὸν κατάλογον τῶν ἀρχαίων ἐγχωρίων Ἑλληνικῶν διαλέκτων, καὶ δὲν μαρτυρεῖ ἁπλῶς τῶν διαλέκτων τούτων τὴν συγχώνευσιν καὶ συνταύτισιν· εἶναι δὲ προσέτι ἀξιοσπούδαστος ὑπὸ τὴν ἔποψιν τοῦ *ἰδεολογικοῦ* ὑφάσματος, διότι τοῦτο ἀναγράφει τὴν γλῶσσαν αὐτὴν εἰς τὸν ἀριθμὸν τῶν νεωτέρων τῆς Εὐρώπης γλωσσῶν· ἀμφότερα *χαρακτηρίσματα*, διαστέλλοντα τὴν γλῶσσαν ταύτην ἀπὸ τῆς Ἀττικῆς καὶ κλασικῆς διαλέκτου. Ἀλλὰ τούτου τεθέντος, τὸ θέμα σου φαίνεταί μοι ἐλλιπὲς καθ' ὅσον ἀφορᾷ τὸ λεκτικὸν τῆς δημώδους γλώσσης, μολονότι τὸ θέμα σου αὐτὸ ἀναφέρει ὡς συνεργήσαντα εἰς τὴν διαφώτισιν τῆς νεωτέρας σου ταύτης Ἑλληνικῆς, τὰ συγγράμματα τοῦ Κοραῆ, ὅστις συνέταξε μὲν ὅλην γλωσσογραφικὴν, ἰδεολογικὰς δὲ μελέτας περὶ μεταστροπῶν γραμματικῆς καὶ συντάξεως ἐν παρόδῳ μόνον ἐπραγματεύθη. — Ἐὰν δὲ, τοὐναντίον ὑπὸ τὴν Ἑλληνικὴν ὀνομασίαν ἐννοῇς τὴν γλῶσσαν τῶν σημερινῶν λογίων, τότε παραλείπεις δικαίως πᾶσαν ἔρευναν λεξικογραφικὴν, ἐπειδὴ ἡ λόγιος αὕτη γλῶσσα, ἀκαθέκτως ἀνατρέχουσα διὰ τὴν λεκτικὴν προμήθειάν της εἰς τὸ λεξικὸν τῆς Ἀττικῆς, δὲν μετέχει τῶν νεωτέρων χρόνων, ἐπὶ τὸ πλεῖστον, εἰμὴ κατὰ μόνην τὴν ἰδεολογικὴν ὑφήν, ὅθεν δὲν ἔχει ἄλλοτι ἀξιερεύνητον, πάρεξ τὰς σχέσεις τῶν τοῦ λόγου μερῶν, ἤγουν τὴν γραμματικὴν καὶ τὴν σύνταξιν. Ἀλλὰ πάλιν, τούτου τεθέντος, τὸ θέμα σου φαίνεταί μοι ἐλλιπές. Ἔστω· συμφωνοῦμενος πρὸς τὸ παράγγελμά σου, θέλω παραλείψει τὴν τοῦ λεκτικοῦ μέρους ἔρευναν. Ἀλλ' ἐπειδὴ, λοιπὸν ὀφείλω κατ' ἐξοχὴν νὰ διαβείξω πῶς διαφέρει τὴν κλασικὴν γραμματικὴν ἀπὸ τῆς νεωτέρας γραμματικῆς, ἤτοι τῆς ἐν χρήσει παρὰ τοῖς σημερινοῖς λογίοις, τί πρὸς Θεοῦ δὲν μοὶ σαφηνίζεις καὶ τὸ ὅρος τοῦ λογίου ἢ τῶν λογίων, τὸ ὁποῖον

(*) «Γιοῦ γρηγορῶν, καὶ στήριξον τὰ λοιπὰ ἃ μέλλει ἀποθανεῖν». Ἀποκ. Ἰωάν. γ. 2.

μέλλω νὰ λάβω ὡς ὑπογραμμὸν καὶ γνώμονα καὶ ὁδηγὸν εἰς τὰς συγκριτικὰς ἐρεύνας μου; Ὀφείλω νὰ λάβω ὡς testo di lingua τὸ ὕφος τοῦ λογίου Τερτσέτη ἢ τὸ ὕφος τοῦ λογίου Τρικούπη; τὸ ὕφος τοῦ λογίου Καλλιγᾶ, εἴς τινας τοῦ *Βλέκα* διαλόγους, ἢ τὸ ὕφος τοῦ λογίου Ῥαγκαβῆ; τὸ ὕφος τοῦ Δούκα καὶ τοῦ Οἰκονόμου, ἢ τὸ ὕφος σοῦ τοῦ σοφοῦ Πρυτάνεως; τὸ ὕφος τοῦ σατυρικοῦ Σούτσου, ἢ τὸ ὕφος τοῦ δραματοποιοῦ Σούτσου; τὸ ὕφος τοῦ ἐφημεριδογράφου Σούτσου, ἢ τὸ ὕφος τοῦ *σχολάρχου* Σούτσου; Διότι, κατὰ δυστυχίαν, δὲν ἀρκεῖ ὅτι ἕκαστος τῶν λογίων ἔχει ἴδιον ὕφος γραμματικόν, ἀλλ' ἐνίοτε τινὲς τῶν ἡμετέρων συγγραφέων ἔχουσι καὶ τριῶν ἢ τεσσάρων εἰδῶν ὕφος ad hanc penuriam plus etiam satis. Τούτων οὕτως ἐχόντων ἐάν, Κ. θεματογράφε, δὲν μοὶ προσδιορίσῃς τὸν ὑπογραμμόν, ἀδύνατον νὰ προβῶ εἰς τὴν προκειμένην ἐξέτασιν. Καθότι, τὸ ἐπαναλαμβάνω, πᾶς ἕκαστος τῶν ἡμετέρων λογίων ἔμαθε νὰ μεταχειρίζεται τὴν γραμματικὴν καθὼς ὁ πάπας μεταχειρίζεται τὴν ὑποχείριον ἐκκλησίαν του, ἢ καθὼς οἱ Ἄγγλοι μεταχειρίζονται τὸ Σύνταγμα τῆς Ἑπτανήσου· δηλαδή, ὁ μὲν ἀττικίζει σφόδρα, ὁ δὲ μετρίως ἀττικίζει, ὁ μὲν χρῆται τῇ καθαρᾷ Ἀλεξανδρινῇ Γραμματικῇ, ὁ δὲ ἀναμιγνύει ταύτῃ τινὰς τῶν ἰδιωτισμῶν τῆς νεωτέρας γραμματικῆς. Καὶ οὗτος μὲν συντάσσει τὸ *γεύομαι* τὸ *μνημονεύω* μετὰ γενικῆς, ἐκεῖνος δὲ δὲ μετὰ αἰτιατικῆς· ὁ μὲν παραδέχεται τὰς ὀρτικὰς, τὰ ἀπαρέμφατα, τὸν ἁπλοῦν μέλλοντα, ὁ δὲ ἀποφεύγει αὐτά. Ἐν τούτοις, δύο ἢ τριῶν ἐξαιρουμένων, πάντες κατὰ γραμματικὴν καὶ σύνταξιν *μακαρονίζουσι*, *μακαρονίζει* δὲ καὶ αὐτὸς ὁ *Ἥλιος* οὐχ ἧττον, ὁ τὰ πάντα φωταγωγῶν καὶ φωτίζων. Τί ποιητέον, διδάσκαλε, ἐν τοιαύτῃ *Βαβυλωνίᾳ* γραμματικῶν; τίς ὁ συγγραφεὺς τῆς ἐκλογῆς σου, ὁ ὑπογραμμὸς τῆς ἐρεύνης μου;

Ὁ κυκεὼν οὗτος προέρχεται ἐκ τοῦ πολλαπλοῦ σχήματος τῆς γλώσσης· εἶναι δέ, ἄλλως, σημεῖον ἀγαθὸν *ἱστορικῆς μακροβιότητος*, μᾶλλον ἢ σύμπτωμα νοσηματικόν. Ὁ συγγραφεὺς τῆς Ἀγγλίας καὶ ὁ τῆς Γαλλίας εἶναι μόνον γεννήματα τῆς ἐποχῆς καθ' ἣν διδάσκονται. Ἡμεῖς δέ, ἂν καὶ ζῶμεν ἐν τῷ ἐνεστῶτι, ἐγεννήθημεν ὅμως πρὸ πολλῶν αἰώνων, καὶ τῶν αἰώνων τὰς αὔρας ἀναπνέομεν. Αὗται αἱ ἰδιοτροπίαι μας, καὶ αἱ φαντασίαι μας, καὶ αἱ προπετεῖς μας ἀξιώσεις, μαρτυροῦσιν, ὅτι εἴμεθα les enfants gâtés de l' histoire.

Ἀλλὰ τοὐλάχιστον, ἀρμόζει νὰ γινώσκῃ τις τῶν ὀρθῶν ἢ μὴ ὀρθῶν πράξεών του τὰς αἰτιολογήσεις. — Ὁμολογούμενον, ὅτι ἄλλοι οἱ γραμματικοὶ καὶ οἱ συντακτικοὶ κανόνες τῆς Ἀττικῆς, ἄλλοι δὲ ἐν μέρει οἱ τῶν ἄλλων Ἑλληνικῶν διαλέκτων, καὶ ἄλλοι πάλιν οἱ ἐν ἰσχύϊ παρὰ τοῖς Ο', ἄλλοι δὲ οἱ παρατηρούμενοι ἐν τῇ οἰκονομίᾳ τῆς ἀγοραίας κατὰ τὸν μεσαιῶνα, καὶ ἐπὶ τέλους ἄλλοι οἱ κανόνες τῆς καθομιλουμένης σήμερον. Αἱ διαφοραὶ αὗται, ἢ διαφοραὶ ἐάν θέλωμεν, οὗτοι οἱ ἰδιωτισμοὶ τῶν ἀλλεπαλλήλων ἱστορικῶν ἐποχῶν, οἱ κατὰ πάντα λόγον ὄντες ἀξιομελέτητοι εἰς τὴν ἑρμήνευσιν τῆς νεωτέρας, συνατοτελοῦσι πεντάτροπόν τινα γραμματικὴν βαθμολογίαν, ἣν συμφέρει νὰ διαζητήσωμεν καὶ δι' ἕτερόν τινα λόγον. Ὅτι δηλαδὴ χρείαν ἔχομεν νὰ ἐξιχνιάσωμεν τὸν κρύφιον δεσμὸν ὅστις τὰς διαφόρους φάσεις τῆς ἐθνικῆς ἰδεολογίας συνδυάζει εἰς ἑνότητα, ὅστις τοὺς ὑπὸ παντοίων ἀνατροπῶν διαζευγμένους αἰῶνας τῆς Ἑλληνικῆς διανοίας ἐπισκευάζει εἰς θαυμασίαν ὁλομέλειαν. Ὀφείλομεν, ἄρα, τὰς διαφορὰς ταύτας νὰ παρατάξωμεν, νὰ γενεαλογήσωμεν, νὰ συμπαραλληλίσωμεν εἰς ἐπίτηδες σύγγραμμα, σημειοῦντες πᾶσαν ἐποχὴν, καὶ τοπικὴν περίστασιν, καὶ χώραν καθ' ἃς ὁ ἀρχαῖος κανὼν εἰς νεώτερον μετασχηματίζεται, συγκρίνοντες τὴν φύσιν ἑκάστου νεωτερίσματος πρὸς τὴν φύσιν τοῦ προγενεστέρου καὶ τοῦ ἐπακολούθου σχετικοῦ κανόνος· ἀπροκαταλήπτως καὶ ἐσκεμμένως ἐξετάζοντες πάντας τοὺς τύπους, τὰς τροπὰς, τοὺς σχηματισμοὺς, τὰς καταλήξεις τῆς νεωτέρας, ὅσοι, ἂν καὶ φαίνωνται κατὰ πρώτην προσβολὴν ἀριστάμενοι τῶν Ἀττικῶν ἰδιοτήτων, ὅμως ὑποτεκμαίρουσιν ἀρχὴν Ἑλληνικὴν, ἀρχὴν μᾶλλον ἢ ἧττον ἀναφερομένην πρὸς τὰς ταλαντώσεις τῆς μεσαιωνικῆς γραμματικῆς, ἢ πρὸς τοὺς νεωτερισμοὺς τῆς Ἀλεξανδρινῆς ἐποχῆς, ἢ πρὸς τοὺς παρὰ τῶν γραμματικῶν καλουμένους σολοικισμοὺς τῶν ἀρχαίων ἐγχωρίων γλωσσῶν. Ὁ ἐμβριθὴς ἐρευνητὴς τοῦ θέματος τούτου θέλει ζητήσει τοὺς λόγους καὶ τὴν χρονολογίαν τῆς ἐκλείψεως ἐγκλίσεών τινῶν, καὶ χρόνων, καὶ ἀριθμῶν, καὶ πτώσεων ἐκ τῆς νεωτέρας· θέλει ἐρευνήσει τὴν ἐπὶ τὸ ὁμαλότερον ἁπλοποίησιν τῶν ἀνωμάλων ῥημάτων κατὰ τὰς συζυγίας· τὴν ἀλλοίωσιν τινῶν μορίων, τὰς τύχας τῶν συνδέσμων, τὴν μετατροπὴν τινῶν προθέσεων κατά τε τὴν δύναμιν καὶ τὴν σύνθεσιν, τὴν ἔκλειψιν δ' ἑτέρων προθέσεων προσδιορίζων τὰς σχέσεις τῶν μεταβολῶν τούτων πρὸς τὴν γενικὴν τῆς γραμματικῆς καὶ τῆς συντάξεως ἀλλοίωσιν, τὴν ἐπιῤῥοὴν ἑκάστου μετακινήματος πρὸς τὴν ὅλην καὶ τὴν ἐν μέρει τοῦ γλωττικοῦ συστήματος οἰκονομίαν, καὶ διαζητῶν ἐν τῇ ἱστορίᾳ τοῦ γένους καὶ ἐν τῇ καθόλου ἱστορίᾳ τοὺς φιλοσοφικοὺς λόγους πάσης ἑκάστης τροπολογήσεως. Ἔτι δὲ, θέλει διερευνήσει τὰς νεωτεριστικὰς, συνθετικὰς καὶ ἀναλυτικὰς ἰδιότητας τοῦ Μ. Χ. ἰδιώματος, κυρίως τὸν ἰδιόῤῥυθμον τρόπον τοῦ σχηματίζειν ὀνόματα καὶ ῥήματα νέα ἐκ τῶν πλείστων τοῦ λόγου μερῶν. Πρὸς δὲ τὰς συναιρέσεις, καὶ συναλοιφὰς, καὶ συγκοπὰς, καὶ ἀποβολὰς στοιχείων, ἰδίως τὰς ἐν ἀρχῇ καὶ τέλει λέξεων ἀποβολὰς, εὐφωνίας ἢ συντομίας ἕνεκα· συνάμα δὲ τὰς περιστάσεις καθ' ἃς τὰ πάθη ταῦτα, καὶ ἄλλα ἄττα προστέτι συμβαίνουσι, ῥυθμιζόμενα ὑπό τινος κανόνος σταθεροῦ μὲν, πλὴν μέχρι τοῦ νῦν ἀπαρατηρήτου. Ὁποῖον δ' ἐξ ἄλλου μέρους στάδιον ἀνιχνεύσεως λαμπρὸν θέλει παρέξει αὐτῷ ἡ βαθμιαία μετατροπὴ τῆς συντάξεως ἀπὸ συνθετικῆς εἰς ἀναλυτικὴν, μετατροπὴ ἀνεπαισθήτως συμβᾶσα εἰς τὴν καθ' ὅλον

σχεδὸν τὸν μεσαιῶνα μονουμένην Ἑλλάδα, καὶ ὅμως κοινὴ οὖσα μετὰ πάντων τῶν χριστιανισθέντων λαῶν! Ὁποῖον δ' ἕτερον θέμα μελέτης περισπούδαστον ἡ ἐπιῤῥοὴ τῆς δὲ τῆς μετατροπῆς ἐπὶ τοῦ ὅλου γραμματικοῦ συστήματος, καὶ αἱ ἀμοιβαῖαι ἐπενέργειαι τῆς συντάξεως καὶ τῆς γραμματικῆς, συγκρινόμεναι πρὸς τὸ αὐτὸ φαινόμενον παρὰ τοῖς ἄλλοις ἔθνεσι! Πλὴν τί καταριθμῶ; Ὁ φιλολόγος οὐδὲν θέλει παραλείψει τῶν ὅσα τείνουσι νὰ καταδείξωσι τὴν ἐσωτερικὴν ἢ ἐξωτερικὴν ὅδηλον ὁρμὴν, ἧς ἕνεκα τὸ ὄργανον τῆς διανοίας, τὸ κύριον μέσον τῆς συνανθρωπίσεως, τὸ κίνητρον παντὸς ἱστορικοῦ γινομένου, ἡ Γλῶττα, μετέβη ἀπὸ μὲν τοῦ ἀρχαίου κύκλου πρὸς τὸν μέσον καὶ διαβατικὸν, ἀπὸ τούτου δὲ μετακινεῖται πρὸς τὸν νεώτατον κύκλον· οὐδὲν ἐξ ὅσων δύνανται νὰ ἰσχυροποιήσωσι τὴν συμπερασματικὴν, ὅμως πιθανωτάτην ὑπόθεσιν, ὅτι τοὐλάχιστον τὸ ἥμισυ τῆς ὕλης καὶ μέρος οὐκ ἀσήμαντον τῆς ἰδιελογικῆς κατασκευῆς, ἀποδοτέα εἰς τὴν οὐσίαν προπατορικῶν διαλέκτων.

Ἀλλ' ὅμως φοβοῦμαι, ὅτι οὐδέπω ἀρκούντως ἀπεκδύθημεν τῶν ἡμετέρων προλήψεων, καὶ προκαταλήψεων ὅπως ἐπιχειρήσωμεν τοιαύτην ἐπιχείρησιν μεγάλην. Διὰ στόματος ἔχομεν πάντες μικροί τε καὶ μεγάλοι, σοφοί τε καὶ μὴ σοφοὶ τὸ ὄνομα Ἑλλάς· πλὴν, τὴν ἱστοριονομικὴν δύναμιν, πλὴν, τὴν παυυπέρτατον σημασίαν τοῦ ὀνόματος τούτου, φεῦ! σπάνιοι παρ' ἡμῖν οἱ διακριβοῦντες. Ἐμβλέπομεν εἰς τὸ μέλλον, ὀρθοῦντες μόνον τ' ἄκρα τῶν ποδῶν καὶ τὴν κεφαλήν. Ἐὰν ὅμως δὲν ἀναβῶμεν ἐπὶ τῶν ὤμων τοῦ γίγαντος, ἡμεῖς πυγμαῖοι ὄντες, δὲν θέλομεν διοπτεύσει ποτὲ τὴν ἀπεριόριστον γραμμὴν τῆς μελλούσης ὁδοιπορίας μας.

Ἕνεκα τῆς ἄκρας ἡμῶν ἀνυπομονησίας ἵνα εἰσέλθωμεν εἰς νέον στάδιον, ἀποποιούμεθα νὰ στρέψωμεν τὸ βλέμμα πρὸς τὰ ὀπίσω, πρὸς τὴν πολύπονον ὁδὸν τὴν ὁποίαν διωδεύσαμεν. Τὸ ἐπάδομεν, φοβοῦμαι, ὡς ὁ δείλαιος ἐκεῖνος κατάδικος, ὅστις ἀπροσδοκήτως ἀκούσας τὴν ἄφεσιν τῆς καταδίκης του, ὥρμησεν ἀνυπόδητος καὶ γυμνὸς πρὸς τὴν στερεὰν, λησμονήσας εἰς τὸ κάτεργον καὶ ἱμάτια, καὶ ὑποδήματα, καὶ σκεύη.

Τοιοῦτο δὲ σύγγραμμα, ὅπερ ἴσως μέλλει νὰ καταναλώσῃ τὸν βίον ὅλον τοῦ συγγραφέως, διὰ χρημάτων δὲν ἀνταμείβεται. Τοιοῦτο σύγγραμμα θέλει προσέλθει γενναῖον, ἑκούσιον, ἀφιλοκερδὲς, ἀνάθημα εἰς τὴν ἀνοικοδόμησιν τοῦ Πανελληνίου, ὅταν ἡ Ἑλλὰς γνώσῃ ἑαυτήν. Δισχίλιαι δραχμαί! Ἤθελον εἶσθαι περίγελως!

Α'. Μετρική.

Τίνα καὶ πόσα τὰ μέτρα τῆς Ἐκκλησιαστικῆς ποιήσεως κατὰ τὸν μεσαιῶνα, καὶ τίνες αἱ σχέσεις τῶν μέτρων τούτων πρὸς τὴν φύσιν τῆς ἀρχαίας Μετρικῆς, καὶ ἡ συνάφεια αὐτῶν μετὰ τῆς ἐφεξῆς μεταῤῥυθμισθείσης μελοποιίας; Τὰ μέτρα τῆς δημοτικῆς ποιήσεως κατὰ τὸν μεσαιῶνα ἔχουσι τινὰ συγγένειαν μετὰ τῶν μέτρων τῆς ἱερᾶς μουσικῆς, ὥστε νὰ ἐξεικάσωμεν περὶ τοῦ εἴδους τῆς τότε δημώδους μελοποιΐας;

Πότε, ὡς ἔγγιστα, ἐξέλιπεν ἡ ἀρχαία προσωδία, καὶ τίνα τὰ μέτρα ἅπερ ἀμέσως μετὰ τὴν ἔκλειψιν τῆς κατὰ χρόνον μετρικῆς, καὶ πρὸ τῆς καθιερώσεως ἡ γενικεύσεως τοῦ ἑνδεκασυλλάβου καὶ τοῦ δεκαπεντασυλλάβου στίχου ἦσαν ἐν χρήσει, εἴτε παρὰ τῇ λογίᾳ τάξει, εἴτε παρὰ τῷ λαῷ; Ὁ Θεοφύλακτος Σιμοκάτος, ὅστις ἔζη κατὰ τὴν ἑβδόμην ἑκατονταετηρίδα, καὶ ἑπομένως ὑπῆρξε προγενέστερος τοῦ Δαμασκηνοῦ καὶ τοῦ Ἀνδρέου Κρήτης, μυρολογεῖ τὴν τύχην τοῦ Μαυρικίου Αὐτοκράτορος εἰς μέτρον παρόμοιον τῶν ἐκκλησιαστικῶν. Ἤτο τὸ μέτρον τοῦτο κοινὸν εἰς τὸν λαόν; εἶχε, λοιπόν, ὁ Ἑλληνικὸς λαὸς τοῦ χρόνου ἐκείνου τὴν αὐτὴν μουσικὴν, ὡς ἔγγιστα, ἣν εἶχε καὶ ἡ ἐκκλησία; δὲν κατέλιπε δὲ τὸ εἶδος τοῦτο τῆς μουσικῆς, εἰμὴ μετὰ τὴν Εἰκονομαχίαν, ὅτε καὶ ἐγένετό τις μεταῤῥύθμισις εἰς τὴν ἱερὰν μελοποιΐαν, καὶ ἀνεφάνη πάγκοινος εἰς τὸν λαὸν ὁ κατὰ τόνον ἁπλοῦν ῥυθμιζόμενος δεκαπεντασύλλαβος στίχος;

Σπουδαιότατα τὰ ζητήματα. Ἀλλὰ καὶ πόσα, καὶ τίνα τὰ μέτρα τῆς νεωτέρας στιχουργίας, ἐννοῶ τὰ γνήσια Ἑλληνικὰ, καὶ μὴ παρείσακτα; τίς δὲ ἡ ἀντιπαράθεσις τούτων πρὸς τὰ ἀρχαῖα μέτρα, πρὸς τὴν προσωδίαν τῶν ποιητῶν καὶ τῆς Ἐκκλησίας;

Ἕτερον ζήτημα κεφαλαιῶδες· τίνα τὰ μέσα, τὰ ὁποῖα αἱ βαθμιαῖαι γλωττικαὶ μετασχηματίσεις ἐφεῦρον πρὸς ἀντικατάστασιν τῆς ἀπολεσθείσης προσωδίας;

Τὰ μέσα ταῦτα δὲν εἶναι πολλά. Πρωτεύουσιν ὅμως, κατ' ἐμὲ, τρία· ἡ *Εὐφωνία*, ἡ *Ὁμοιοκαταληξία* καὶ ἡ *Συνίζησις*.

Καὶ τὴν μὲν συνίζησιν οἱ στιχουργοὶ τῆς λογίας τάξεως Βυζαντινοὶ δὲν παρέλαβον, διότι κατά τινα ἀκουστικὴν ἕξιν ὁ στίχος αὐτῶν ἀποφεύγει σταθερῶς πᾶσαν φωνηέντων χασμῳδιακὴν σύγκρουσιν. Ἐξέτασον τοὺς *θρησκευτικοὺς ὕμνους* τοῦ Ψελλοῦ, τὰ χρονικὰ τοῦ Μανασσῆ, τὰς χιλιάδας τοῦ Τζέτζου· οὐδένα θέλεις ἀπαντήσει στίχον ὑποκείμενον εἰς χασμῳδίαν, ἢ δεόμενον, εὐφωνίας χάριν, τῆς συνιζήσεως. Ὁ δεκαπεντασύλλαβος τοῦ ἑλληνίζοντος λογίου τρέχει εὔρους, πληρέστατος, ἁρμονικὸς, ἕνεκα ἐντέχνου τινὸς κατασκευῆς, ἐξαρτωμένης ἐκ τῆς ἀποφυγῆς οἰκοῦν ἐλαχίστης χασμῳδίας. Ἀλλ' ἡ συνίζησις εὑρίσκεται ἐν χρήσει παρὰ τῇ δημοτικῇ στιχουργίᾳ ἕως ἀπὸ τῆς ἐμφανίσεως τοῦ δεκαπεντασυλλάβου, τοῦ κατὰ τόνον (καὶ ἴσως πρὸ αὐτοῦ), ὡς μαρτυροῦσι τεκμήριά τινα τῆς ἰδιώτιδος ἔμμετρα, ἀναφερόμενα παρὰ τῶν χρονογράφων. Ἡ συνίζησις, λοιπόν, νέον μέσον μετρικῆς ἁρμονίας ἀντικαθιστοῦν τοὺς ἀποβληθέντας νόμους τῆς προσωδίας, κανονίζει τὴν στιχουργίαν τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ πολλὰς ἑκατονταετηρίδας πρὸ τοῦ Δάντου καὶ τοῦ Πετράρχου. Δὲν ὑπάρχει δὲ γνησία ποίησις δημώδης τῆς Ἑλλάδος, ταύτης μὴ βεβαιοῦσα τῆς παρατηρήσεως τὴν ἀλήθειαν. Ἐξάγεται δήθεν, ὅτι ὅσοι

τῶν νεωτέρων στιχουργῶν δὲν ἐφαρμόζουσι τὸν κανόνα τοῦτον τῆς μετρικῆς ἁρμονίας, ὀφείλουσι τοὐλάχιστον νὰ παραδεχθῶσι τὸν ἕτερον κανόνα τῶν λογίων Βυζαντινῶν, τὸ ἀχασμῴδητον.

Ἔνος διόλου ὁ ἡμέτερος μεσαιῶν δὲν εἶναι εἰς τὴν ὁμοιοκαταληξίαν· οὐχ ἧττον ὅμως ἀποφαινόμεθα ὅτι τὸ εὕρημα τοῦτο ἔμεινεν ἀλλότριον εἰς τὴν δημοτικὴν τοῦ μεσαιῶνος καὶ τῶν καθ' ἡμᾶς χρόνων ποίησιν, ὡς ἀνεφάρμοστον, ἢ δυσεφάρμοστον. Ἡ Ἑλληνικὴ γλῶσσα ἔχει, συγκριτικῶς πρὸς τὰς ἄλλας νεωτέρας, τόσον ὀλίγας τὰς ὁμοιοκαταληξίας, ὥστε ὁ στιχουργὸς παραβιάζει τὸ ὕφος του, τὸν στίχον του, τὴν ἔννοιάν του θηρεύων ποιοῦτον καλλωπισμὸν ἀκουστικόν. Ἀλλ' ἐκτὸς τούτου, ἡ Νεοελληνικὴ ὑπερβάλλει τὰς ἄλλας πολὺ εἰς λέξεις προπαροξυτόνους ἐπιδεχομένας σπανίως τὴν ὁμοιοκαταληξίαν, καὶ εἰς λέξεις ὀξυτόνους, ποιούσας τὴν ὁμοιοκαταληξίαν βαρεῖαν καὶ μονότονον. Ἔχει, λοιπόν, τὸ εὕρημα τοῦτο ζωὴν μακρὰν παρ' ἡμῖν; Δὲν τὸ πιστεύω. Γινώσκω ἐκ πείρας καὶ παρατηρήσεως ὅτι ὅσα δὲν παρεδέχθη ἡ ἐγχώριος ποίησις βοηθήματα, ταῦτα ἀπάδουσιν ἢ πρὸς τὴν φύσιν τῆς ποιήσεως αὐτῆς, ἢ πρὸς τὴν φύσιν τῆς νεωτέρας γλώσσης. Μακρὰ μὲν ἡ πεῖρα τοῦ ἀτόμου, μακρὰ δὲ ἡ τοῦ γένους.

Ε'. Ἔρευνα περὶ Εὐφωνίας καὶ Προφορᾶς ἐν τῇ Νεοελληνικῇ.

Ὤφειλον εἰς τὸ προηγούμενον κεφάλαιον νὰ εἴπω τινὰ περὶ εὐφωνίας, ἀλλὰ γράφω κεφάλαιον ἰδιαίτερον περὶ τούτου, καθότι, φρονῶ, τὸ θέμα ὡς ἐκ τῆς βαρύτητός του, ἀπαιτεῖ ἰδιαίτερον διεγωνισμόν, καὶ ἰδιαιτέραν πραγματείαν.

Ἐννοῶ δὲ εὐφωνίαν ἐγὼ τὸ σύστημα ἐκεῖνο τῆς κοινῆς ὁμιλίας καὶ τῆς δημώδους ποιήσεως, διὰ μέσου τοῦ ὁποίου ἡ νεοελληνικὴ προφορὰ ὑποβάλλεται εἰς νόμους ἁρμονίας, ἀναπληροῦντας τῆς ἀρχαίας προσῳδίας τὴν ἔλλειψιν, καὶ ποιοῦντας τὴν γλῶσσαν εὔρυθμον, εὔρυθμον ἐναρμόνιον, καὶ προσηκόντως συντομωτέραν εἰς τὴν ἀγοραίαν χρῆσιν, εἰς τὴν ἀπαγγελίαν, εἰς τὸν ποιητικὸν ῥυθμόν. Τοὺς νόμους τούτους, νόμους ἀμεταθέτους, καὶ καθ' ὅλην τὴν Ἑλλάδα γενικούς, οὐδεὶς, καθ' ὅσον γινώσκω, τῶν λογίων μέχρι τοῦ νῦν παρετήρησε. Καὶ ὅμως ἡ ἐπίῤῥοια τῶν νόμων τούτων εἶναι εἰς τὸ στόμα παντὸς λογίου λαλοῦντος τὴν ἀγοραίαν καθαρῶς, καὶ εἰς τὸ στόμα σύμπαντος τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ, εἴτε συναναστρεφομένου, εἴτε ᾄδοντος. Εἷς τῶν ἀμεταθέτων καὶ καθολικῶν τούτων νόμων λ. χ. εἶναι καὶ ἡ ἀποφυγὴ δύο ψιλῶν ἢ δύο δασέων συμφώνων ἀλλεπαλλήλων· καθ' ἣν περίστασιν ὁ κανὼν ὁτὲ μὲν μεταβάλλει τὸ ἓν τῶν συμφώνων εἰς ψιλὸν, καὶ τηρεῖ τὸ ἕτερον δασὺ, ὁτὲ δὲ μεταβάλλει τὸ ἓν εἰς δασὺ, καὶ φυλάττει τὸ ἕτερον ψιλόν (*).

Βέβαιον, ὅτι ἀπολεσθείσης τῆς ἀρχαίας προσῳδίας μετὰ τῶν περὶ εὐφωνίας κανόνων αὐτῆς, ἀλλοιωθείσης δὲ τῆς γραμματικῆς, καὶ ἁπλοποιηθείσης τῆς συντάξεως, τὸ πεδίον τῆς γλώσσης ἔμεινε πλῆρες ἐρειπίων ἀμόρφων, πλῆρες ἀνωμαλιῶν, τραχυτήτων, κακοφωνιῶν παντὸς εἴδους. Ἀλλὰ βαθμηδὸν ἄλλοι νόμοι διάφοροι γλωττικῆς ἁρμονίας, καὶ προφορικῆς εὐφωνίας, καὶ μηχανικῆς οὕτως εἰπεῖν προσῳδίας ὑποκατεστάθησαν εἰς τοὺς πρότερον, πρὸς ῥύθμισιν τοῦ λόγου, τοῦ μέτρου, τῆς ἀπαγγελίας, τούτων τῶν διδασκάλων χάριτος, εὐφροσύνης καὶ μελῳδίας. Ὁ κοινὸς ὄχλος, καὶ οἱ ἀφελεῖς ἀοιδοὶ αὐτοῦ, εἴτε λαλοῦντες, εἴτε στιχουργοῦντες, μεταλαμβάνουσιν ἑκάστοτε παρὰ τῆς φύσεως αὐτῆς ἀμέσως, καὶ ἄνευ μιμητικῆς τινος διδασκαλίας, τὰ χάρισμα τοῦ ore rotundo locui, ἀναλόγως πρὸς τὴν ἐπιδεκτικότητα τοῦ γένους καὶ τὰς ῥοπὰς αὐτοῦ· ὥστε ποίησις δημώδης δὲν ὑπάρχει, ἔστω καὶ βαρβάρου ἔθνους, μὴ ὑπερέχουσα καθ' ἁρμονίαν τὴν λογογραφίαν τὴν μᾶλλον ἐπιτετηδευμένην. Ἀλλ' ἐκτὸς τούτου, ἑκάστη γλῶσσα χρήσιμος ἔχει ἴδιον εὐφωνίας σύστημα. Ἡ μακρὰ χρῆσις, ἡ τριβὴ τοῦ χρόνου καὶ τῆς λαλιᾶς, ὁ εἰς τὰ δημώδη ᾄσματα καὶ τὰς παροιμίας παρεισαγόμενος ῥυθμὸς, ἡ πρὸς τὸ ὡραῖον ὅλον φιλαρέσκειαι λειαίνουσιν, ὁμαλίζουσιν ἐπὶ τέλους, στιλπνοῦσι καὶ καλλωπίζουσι τὸ τραχύτερον ἰδίωμα.

Ἁρμόζει δὲ καὶ περὶ τούτου, καθὼς περὶ πάσης ἄλλης ἐν γένει γλωττικῆς ἐρεύνης, νὰ μὴ ἐπιλαθῶμεν οὐδέποτε γεγονότος τινὸς ἱστορικοῦ, ἐξ οὗ τὰ σπουδαιότατα πηγάζουσιν· ὅτι δηλαδὴ κατὰ τὰς γλωττικὰς μετασχηματίσεις τὸ γένος τῶν Ἑλλήνων διαφέρει πάντων τῶν νεωτέρων. Καθόσον, ταῦτα μὲν, ὡς ἐκ τῆς μεσαιωνικῆς αὐτῶν παλιῤῥοίας, ὑπήκουσαν εἰς παντοίας ἀλλοεθνεῖς ἐνεργείας καὶ ἀντενεργείας, ἐπεμίχθησαν συνεχῶς μετὰ φυλῶν ἀλλοτρίων, μετέβαλον ἐπανειλημμένως καὶ θρησκείαν, καὶ ἤθη, καὶ γλῶσσαν, καὶ πολιτικὸν ὀργανισμόν. Τὸ δὲ Ἑλληνικὸν γένος καὶ πρὸ Χριστοῦ, καὶ μετὰ Χριστὸν, ἄχρι τοὐλάχιστον Σταυροφορίας, ἤτοι μέχρι προπυλαίων τοῦ νεωτέρου κόσμου, πολλῶν λόγων ἕνεκα διῃτήθη μονῆρες, μονογενῶς, αὐτόνομον καὶ ἰδιότροπον ἐν τῷ περιορισμῷ αὐτοῦ, ἐγκλειστον, σχεδὸν ἐν μοναχικῷ ἀσύλῳ, καὶ διὰ τοῦτο δυσκοινώνητον, ὅμως καὶ ἀνεπιῤῥέαστον ὑπὸ ξένων ἐνεργειῶν. Τὸ βέβαιον τοῦτο γεγονὸς ὀφείλει νὰ μᾶς διδάξῃ, ὅτι ἐνῷ αἱ πλεῖσται τῶν ἄλλων ἐθνῶν γλωττικαὶ μετασκευαὶ πόρρω τῆς οἰκείας γῆς ὀφείλουσι τὰς αἰτιολογήσεις των, παρ' ἡμῖν ὅμως ἑκάστη μετατροπὴ πρέπει ν' ἀποδοθῇ εἰς τὴν τῆς ἰδίας ἱστορίας ἐπενέργειαν, ἀποδοτέα εἰς ἐσωτερικοὺς περισπασμοὺς, εἰς μεταβολὰς αὐτοματοὺς καὶ ἰδιοτάκτους, ἀποδοτέα εἰς τὴν βραδεῖαν μὲν ἀλλὰ φυσικὴν καὶ ἀδιάκοπον ἐκείνην πρόοδον τῆς ἡλικίας, δυνάμει τῆς ὁποίας ἕκαστον σῶμα, εἴτε ἀτομικὸν, εἴτε ἐθνικὸν καὶ ἠθικὸν, ἀνεπαισθήτως μεταβαίνει ἀπὸ μιᾶς εἰς ἄλλην ἕξιν, ἀπὸ τῆς ἐφηβείας πρὸς τὴν νεότητα. Ὡς ἐκ τούτου, πολλὰ, νομίζω, τῶν ὅσα κρίνομεν παρὰ φυλῶν ἀλλοτρίων πρὸ τῆς Σταυροφορίας παρεισηγμένα εἶναι ἰθαγενῆ, ἰθαγενέστατα, καθὼς πολλὰ τῶν ὅσα καταδικάζομεν ὡς παράφθαρτα εἶναι τὰ αὐτὰ οἷα καὶ πρότερον, ἐκτὸς ὅτι ὀπωσοῦν τετροπολογημένα ὑπὸ τὴν πίεσιν τῶν ἐθνικῶν αἰώνων, συντελιμμένα ὑπὸ τὰ ποδοκτυπήματα τῶν διακομιζομένων γενεῶν.

Ἄλλως δὲ, ποσάκις οἱ θνητοὶ δὲν ἠπατήθησαν, ἐκπεπτωκότα καὶ παρακμάσαντα κρίνοντες ἐκεῖνα, ἅπερ ἀπ' ἐναντίας ἦσαν ἀκμάδος καὶ ζωτικότητος μεστά; ἅπερ ἐντελῶς ἔτι τὰς ἰδίας λειτουργίας ἐξεπλήρουν ἐντὸς τοῦ κύκλου τῆς ἐνεργείας αὐτῶν; Ὁ ἀπαίδευτος βλέπει κατὰ τὰς νυκτερινὰς ὥρας τοῦ θέρους μαρμαρυγὴν διαῤῥιπιζομένην εἰς τὸν αἰθέρα, καὶ θαῤῥεῖ ὅτι σῶμα τι οὐράνιον αἰθόμενον κατακρημνίζεται, ἐνῷ πραγματικῶς τὸ φαινόμενον ἐκεῖνο δὲν εἶναι πάρεξ μετεωρολογικὴ ἀπάτη. . . . Ἀλλὰ τί παρεκβαίνω εἰς τὰς οὐρανίας σραῖρας; Δὲν ἐπεκράτησε γνώμη καθολικὴ ὅτι ἡ Ἑλλὰς ἀπέθανε; δὲν ἔψαλλον ἐπὶ τοῦ τάφου της τὸν ἐπικήδειον ὕμνον; δὲν εἶπον ὅτι τὸ γένος τῶν Ἑλλήνων ἐξέλιπε διὰ παντός; Καὶ μολοντοῦτο, κατὰ τὴν φράσιν τοῦ Γαλιλαίου, ἡ Ἑλλὰς κινεῖται· ἡ Ἑλλὰς, ἰδοὺ, πασιφανῶς ἤδη στρέφεται περὶ τὴν ὡρισμένην αὐτῇ προχιάν· ὡς δὲ διεθρυλλήθη, οἱ Ἕλληνες δὲν ἐξέλιπον. Ἴσως τὸν αὐτὸν τρόπον κρίνομεν καὶ ἡμεῖς τώρα νεκρὰν, ἄπνουν, ἀκίνητον, γλῶσσαν οὖσαν πεπλησμένην ζωῆς, ἐν τῇ ἀπάτῃ δὲ ἡμῶν ἐξαιτοῦμεν τὴν περιθαλψιν ἄλλης γλώσσης, ὄντως νεκρᾶς καὶ παγετώδους.— Ἵνα τί, ἐρωτῶ, ἡ γλῶσσα τοῦ Ἀττικοῦ πολιτισμοῦ ἀπενεκρώθη ἐν τῇ συνηθείᾳ; Διότι πεπρωμένον ἦτον, ἀμεταθέτως πεπρωμένον, νὰ ἐκπνεύσῃ ὁ Ἀττικὸς πολιτισμός. Ἀλλ' ἐπειδὴ τὸ καθόλου γένος ἔμελλε νὰ ἐπιζήσῃ εἰς τὸν ἐν μέρει πολιτισμόν· ἐπειδὴ ἔμελλε τὸ Πανελλήνιον, εἰς ἄλλο θρήσκευμα, εἰς ἄλλο σύνταγμα, εἰς ἑτέραν πράξεως σφαῖραν μεταβαῖνον, ν' ἀποθέσῃ τοὺς ἐγχωρίους διαχωρισμοὺς, ν' ἀποβάλῃ πᾶν ἐπαρχιακὸν μεσότοιχον, καὶ πᾶσαν μισοπανελλήνιον ἑτερορῥυθμίαν, ὅπως, ἀπηλλαγμένον ἤδη τῆς προπατορικῆς διαιρέσεως, βαπτισθῇ σύσσωμον εἰς τὸν τῆς Ἀναγεννήσεως λουτρὸν, λάβῃ μίαν καὶ τὴν αὐτὴν ἐθνικὴν πίστιν καὶ ὀνομασίαν, οὕτω δὲ βαδίσῃ ἀνεπισχέτως πλέον εἰς στάδιον ἀσυγκρίτως τοῦ προτέρου λαμπρότερον, διὰ τοῦτο ἡ μὲν γλῶσσα τοῦ *καθόλου γένους* ἐσώθη, ἡ δὲ τοῦ ἐν *μέρει πολιτισμοῦ* κατέῤῥευσε, διὰ τοῦτο ἡ μὲν διάλεκτος τοῦ Πανελληνίου ζῇ παρὰ τῷ ζῶντι Ἑλληνικῷ λαῷ, ἡ δὲ διάλεκτος τῆς πολυθείκης πολυμορφίας δὲν ἀναπνέει πάρεξ τὰς αὔρας τῶν βιβλιοθηκῶν, εἰς μάτην ἐκ διαλειμμάτων γαλβανιζομένη.

Ταῦτα συλλογιζόμενος, διδάσκαλε, ὑποπτεύω μὴ πνέῃς σὺ, καὶ πνέω ἐγὼ, καὶ πνέουσιν ἅπαντες οἱ Ἕλληνες πολὺν ἀρχαίαν καὶ θεσπεσίαν, ἂν καὶ σοφοί τινες ἀγωνίζονται ν' ἀποδείξωσι πάντας ἡμᾶς ἀποθανόντας καὶ ἐνταφιασθέντας, τοῦτο δὲ πρὸς καλόν μας. Ταῦτα, διδάσκαλε, διαλογιζόμενος ὑποπτεύω μὴ ἡ γλῶσσα τοῦ σημερινοῦ Πανελληνίου, αὐτὴ ἐκείνη τὴν ὁποίαν ἡμεῖς καταδικάζομεν εἰς τὸν Ἅδην σήμερον, ὡς οἱ λαοὶ τῆς Εὐρώπης κατεδίκαζον χθὲς εἰς τὸν Ἅδην σύνολον τὴν Ἑλληνικὴν φυλὴν, μὴ, λέγω, ἡ ἰδιῶτις αὕτη καὶ κοινὴ τῆς Ἑλλάδος Γλῶσσα εἶναι, κατὰ μὲν τὸ λεκτικὸν, ἀρχαία ὅσον ἀρχαία καθέστηκεν ἡ Ἑλληνικὴ Ἱστορία, παλαιγενὴς ὅσον αὐτὴ ἡ Ἀττικὴ διάλεκτος, εἰ μὴ καὶ παλαιγενεστέρα ταύτης· κατὰ δὲ τὸν ἰδεολογικὸν ῥυθμὸν καὶ τὴν μελοποιΐαν, νέα ὅσον νέον εἶναι τὸ κοσμοσωτήριον δόγμα τοῦ Χριστοῦ, καινὴ ὅσον τὸ σύμπασαν τὴν οἰκουμένην ἀνακαινῆσαν πανάγιον πολίτευμα. Ταῦτα δὲ ὑποπτεύω πρὸς τοῖς ἄλλοις, διότι Θρόνους κατακειμένους ἐν ἐρειπίοις εἶδον· εἶδον καὶ τόμους ὀγκώδεις ἐν λήθῃ πεπτωκότας, ἀλλ' ἱστορίαν λαοῦ προωρισμένου εἰς δόξαν καὶ μακροβιότητα δὲν εἶδον οὐδέποτε νὰ πέσῃ. Τοιούτων λαῶν ἡ γλῶσσα εἶναι καὶ ζῶσα ἱστορία των· τοιαύτη φωνὴ εἶναι φωνὴ Κυρίου. Ἐν μέσῳ τῶν ἐρειπίων καὶ τῶν καταστροφῶν ἡ φωνὴ αὕτη μένει ὀρθὴ καὶ ἀπαραβίαστος!

Θεὲ τῶν φώτων, φώτισον ἡμᾶς!

Παῦσον δ' ἡμῶν τὰς ὑποψίας
Τὰς περικόμψους, αἷς στομυλλόμε-
Θ' εἰς ἀλλήλους· μίξον δ' ἡμᾶς
Τοὺς Ἕλληνας πάλιν ἐξ ἀρχῆς
Φιλίας χωλῷ! καὶ συγγνώμῃ
Τυὶ πρωτέρᾳ κέρασον τὸν νοῦν!

Περαίνω τὸ περὶ Εὐφωνίας θέμα μετά τινος ἐρωτήσεως. — Ὀφείλομεν, ἐπὶ πολιτικῶν ἐφημερίδων, καὶ δι' ἑνὸς ἀνασύρματος καλάμου ψηφίζοντες τὴν ἑκθεμέλιαν κατάργησιν τῆς νεωτέρας, νὰ παραιτηθῶμεν συνάμα καὶ πάντων τῶν μουσικῶν ταύτης χαρισμάτων, ἑπομένως νὰ διαιτηθῶμεν ὑστερημένοι τῆς τε πρὸ πολλοῦ ἐκλειψάσης προσῳδίας, καὶ τῆς νεωτέρας εὐφωνίας προσέτι, μοναδικὸν δίδαντες εἰς τὴν Εὐρώπην παράδειγμα μετρικῆς, ἀηδιζούσης μέχρι ναυτίας, καὶ γλώσσης, ἐμπεπλησμένης χασμῳδίας καὶ τραχυσμάτων καθ' ἕκαστον στίχον; Ἢ τοὐναντίον, φιλοσόφως ἐκτιμήσαντες τῶν χρόνων καὶ τῶν πολιτισμῶν τὴν ἰδιάζουσαν φύσιν, θέλομεν ἐκτιμήσει κατ' ἄλλον τρόπον προσφορώτερον τὰ οἰκεῖα προτερήματα; ἢ θέλομεν ἐπὶ τέλους ἀσπασθῇ τὸν ἡμέτερον αἰῶνα, τοὺς μὲν προηγουμένους αἰῶνας μόνον συμβουλευόμενοι, τοῦτον δὲ τὸν ἐνεστῶτα κυρίως ἐξυπηρετοῦντες; ἢ, συναισθανόμενοι ἐν ἡμῖν αὐτοῖς, (ὡς εὐχόμεθα, καὶ ὡς μεθ' ἡμῶν πάντες οἱ φίλοι εὔχονται), συναισθανόμενοι ζωὴν ἰδίαν καὶ ἰδίαν προαίρεσιν, θέλομεν δημιουργήσει καινόν τινα καὶ πρωτότυπον πολιτισμὸν, προϊὸν ἀντάξιον τῆς Χριστιανικῆς Ἀναμορφώσεως;

ΣΤ'. Ἔρευναι εἰς χειρόγραφα.

Πλεῖστα καὶ πολλοῦ λόγου ἄξια μνημεῖα τῆς μέσης ἐποχῆς ἀνέκδοτα εἰσέτι διαφυλάττονται εἰς δημοσίας καὶ ἰδιωτικὰς, βιβλιοθήκας τῆς Ἑσπερίας Εὐρώπης. Τὰ ἔγγραφα ταῦτα εἶναι ὡς πρὸς τὴν φιλολογικὴν τῆς Νεοελληνικῆς ἔρευναν, ὅτι τὰ δικόγραφα ὑπάρχουσι πρὸς τὴν ἔκδοσιν τῆς δικα-

(*) Εἰς Πραγματείαν ἐπιγραφομένην « Ἡ δημοτικὴ ποίησις ἐν Ἑλλάδι », καὶ δημοσιευομένην παρὰ τοῦ Θ ε α τ ο ῦ τῆς Ἀνατολῆς, ἐξέθεσα ἀρκούντως, προκειμένου λόγου περὶ γλώσσης, τὴν φύσιν καὶ τὴν χρῆσιν τοῦ συστήματος τούτου. Διὸ κρίνω περιττὴν ἐνταῦθα τῆς θεωρίας ταύτης τὴν ἐπανάληψιν.

στικῆς ἀποφάσεως. Οὕτως ἀπεφάνθησαν ὅσοι τῶν νεωτέρων συνέγραψαν ἐπὶ τῇ βάσει τῶν Βυζαντινῶν χρονογράφων Γλωσσάρια τοῦ ἐπονομασθέντος *Γραικοβαρβάρου* ἢ *Ῥωμαϊκοῦ* ἰδιώματος, ὁ Δουκάγγιος, ὁ Μεούρσιος, ὁ Κάγγιος, καὶ οἱ λοιποὶ τῶν σχολιασάντων τὰς γλωττικὰς ἀνωμαλίας τῆς Βυζαντινῆς ἐποχῆς. Καὶ ὀρθῶς· διότι ποῦ νὰ στηρίξωμεν τὰς εἰκασίας, ποῦ τὰς ἀντιπαραθέσεις, ποῦ τὰς ἐτυμολογήσεις ἐωσοῦ ὑστερούμεθα τῶν τιμαλφεστάτων, ἀλλ' ἔτι ἀδημοσιεύτων διδομένων τούτων; Πῶς θὰ προσδιορίσωμεν τὴν χρονολόγησιν τῶν νεωτερισμῶν ἀνὰ πᾶν βῆμα τῆς Γλώσσης πρὸς τὴν μετασχηματίσιν, ὄντες ἐν ἀγνοίᾳ τῶν ἐγγράφων, ἔνθα κατὰ χρονολογικὴν βαθμολογίαν οἱ νεωτερισμοὶ διαδεικνύονται, μαρτυρούμενοι ὑπὸ τοῦ βίου τοῦ συγγραφέως καὶ τῆς χρονολογίας τῆς συγγραφῆς;

Κατεπείγει λοιπὸν τὴν φιλολογικὴν ἐξιστόρησιν τῆς Νεοελληνικῆς ἢ καὶ παρ' αὐτοῦ τοῦ Πρυτάνεως συστατικομένη ἔρευνα τῶν χειρογράφων ἐν γένει, ἰδιαιτέρως δὲ τῶν γεγραμμένων εἰς ἀγοραίαν διάλεκτον (*). Τὸ ἀξιέπαινον παράδειγμα τοῦ Κοραῆ, τοῦ Ζαχαρίου, τοῦ Hase, τοῦ Buchon, τοῦ Tafel, καὶ τῶν λοιπῶν εἴτινες ἤρξαντο πρό τινος εὐεργετοῦντες τὴν ἡμετέραν φιλολογίαν διὰ τῆς δημοσιεύσεως Βυζαντινῶν συγγραμμάτων εἰς τὴν ἰδιώτιδα συντεθειμένων, τοῦτο, λέγω, τὸ παράδειγμα ἂς χρησιμεύσῃ πρὸς τὴν ἡμετέραν ἐν Εὐρώπῃ διατρίβουσαν νεολαίαν, ἂς χρησιμεύσῃ δὲ μᾶλλον πρὸς τὴν Ἑλληνικὴν Κυβέρνησιν, πρὸ παντὸς ἄλλου ἂς χρησιμεύσῃ πρὸς τοὺς μεγαλοδώρους εὐεργέτας τοῦ γένους, ὅπως πάντες μιᾷ ψυχῇ στρέψωμεν τὴν προσοχὴν πρὸς ταύτην τὴν ἀναγκαίαν τοῦ ἐθνικοῦ μεσαιῶνος διαζήτησιν. Ἐνθυμούμενοι ὅτι ἡ πόλις, ἔνθα ὁ Χριστιανισμὸς ἀνηγορεύθη θρησκεία τῆς ἐπικρατείας, οὐ μόνον ἐγκρύπτει τὰ δικαιόγραφα τῆς ἱστορικῆς ἡμῶν ὑπάρξεως, ἀλλὰ καὶ τὰ τῆς φιλολογικῆς, κατὰ τὸ σεβαστὸν προαίσθημα τῶν προγόνων, οἵτινες ἐκάλεσαν τὸ Βυζάντιον *Μαγάλην Ἑλλάδος* (**).

Ζ'. Ἔρευναι εἰς τοὺς ἐκδοθέντας Βυζαντινούς.

Ὀλίγον διαφέρει τοῦ προηγουμένου τὸ δὲ τὸ θέμα, ἐκτὸς ὅτι ἡ ἔρευνα εἰς ἐκδοθέντα βιβλία ὑπάρχει εὐκατόρθωτος, ἐνῷ ἡ εἰς τὰ ἀνέκδοτα διατελεῖ πολυδάπανος οὖσα. Ὅσα λοιπὸν ἐξεθέμην περὶ χειρογράφων, αὐτὰ καὶ περὶ τῶν δημοσιευθέντων λέγω. Προστίθημι μόνον σκέψεις τινάς.

Ἐκ τῶν χρονογράφων τοῦ Βυζαντινοῦ κύκλου οἱ πλεῖστοι ἐξεδόθησαν. Τρεῖς ἐκδόσεις γενικαὶ τῆς Συλλογῆς αὐτῶν ἐγένοντο μέχρι τοῦδε, μὴ λογιζομένων τῶν κατὰ μέρος καὶ κατὰ καιροὺς τυπωθέντων συγγραφέων τοῦ Ἑλληνικοῦ μεσαιῶνος. — Καὶ ὅμως, τίς τῶν ἡμετέρων λογίων, ποιήσας ἀναδίφησιν τακτικὴν εἰς τὰ βιβλία ταῦτα, εἰδοποίησε τὸ δημόσιον ὅτι ἐπέτυχε ν' ἀποθησαυρίσῃ τὰ ἐντυχανόμενα μνημεῖα τῆς ἰδιώτιδος μεσαιωνικῆς διαλέκτου;

Ἡ θήρευσις τῶν δημωδῶν τεκμηρίων, εἴτε γενομένη εἰς ἀνέκδοτα χειρόγραφα, εἴτε εἰς βιβλία τετυπωμένα, ἀπαιτεῖ δύο ἀνίσου ἀξίας φιλολογικὰς ἐργασίας.

Τὴν πρώτην τῶν ἐργασιῶν τούτων καλῶ *Συλλεκτικὴν* ἁπλῶς· συνίσταται δὲ εἰς τὴν συναγωγὴν καὶ ἀποθήκευσιν πάντων τῶν χωρίων τῆς ἰδιώτιδος, ὅσα, ἑκουσίως ἢ μή, φαίνονται παρὰ τοῦ χρονογράφου ἐκτεθειμένα εἰς τὴν μὴ λογίαν καὶ καθαρεύουσαν τῆς ἐπιλοίπου συγγραφῆς γλῶσσαν, εἰς ὕφος πολλάκις οὐ δυσκόλως διακρινόμενον τοῦ ὕφους τοῦ συγγραφέως. Ταῦτα δὲ τὰ χωρία προσφύονται σύνηθέστερον εἰς ῥητὰ τῆς δημώδους ἕξεως, ἢ εἰς στίχους δημοτικοὺς, ἢ εἰς ἐρωταποκρίσεις παρεμβαλλομένας εἰς τὴν διήγησιν, ἱστορικῆς ἀξιοπιστίας χάριν, ἢ εἰς ἀποφθέγματα στρατηγῶν, ἢ εἰς γνωμικὰ βασιλέων, καὶ ἐφεξῆς. Ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον δὲ, ὁ Βυζαντινὸς συγγραφεὺς ἀναφέρει αὐτὰ, ἀφοῦ προλαβόντως ἐζήτησε τὴν ἄδειαν νὰ παρεμβάλῃ εἰς τὸ κείμενόν του μαρτυρίαν ἐκ τῆς *χυδαίας*, τῆς *βαρβαριζούσης*, τῆς *καθημαξευμένης*, τῆς *σκαιᾶς* τοῦ λαοῦ γλώσσης. Ἀλλ' ἡ περίστασις αὕτη, κατὰ πᾶσαν ἀλήθειαν, ἐξαρτᾶται ἐκ τοῦ πλείονος ἢ ἥττονος *λογιωτατικοῦ* ζήλου τοῦ χρονογράφου.

Ἡ δευτέρα καὶ μᾶλλον δυσεκπλήρωτος ἐργασία δύναται νὰ ὀνομασθῇ *Κριτική*. Ἰδοὺ ὁ λόγος· Μὴ περιοριζόμενος ὁ Βυζαντινὸς εἰς τὸ νὰ ζητήσῃ τὴν ἄδειαν ὅτι θὰ παρεμβάλῃ χωρίον τι δημῶδες εἰς τὸ κείμενόν του, φροντίζει προσέτι τὸ ταλαίπωρον χωρίον αὐτὸ νὰ τὸ κτενίσῃ ὀλίγον ἢ πολὺ, ἤγουν νὰ τὸ καθαρίσῃ ἀπό τινων παρ' αὐτοῦ νομιζομένων βαρβαρισμῶν, νὰ τὸ ἀφομοιώσῃ κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἧττον πρὸς τὸ λοιπὸν διηγηματικὸν ὕφος τῆς συγγραφῆς. Τοιαύτην ἀχάριστον toilette σήμερον ἔτι ποιοῦμεν καὶ ἡμεῖς οἱ λογιώτατοι εἰς τὰς παροιμίας τῆς συνηθείας, ἢ εἴς τινα ἀποφθεγματικὰ ῥητὰ, ὅταν καταδεχθῶμεν νὰ τὰ ἀναφέρωμεν, (μάρτυς ὁ Ἀθηναῖος συνερανιστὴς δημωδῶν παροιμιῶν). Ὅμως ἡ κακοζηλία προδίδεται. Τὸ ὑποβολιμαῖον δὲν ἐκφεύγει τὴν προσοχὴν τοῦ κριτικοῦ, πρὸ πάντων ὁσάκις ἡ νόθευσις ἐγένετο εἰς ἔμμετρόν τι ῥητὸν τῆς ἰδιώτιδος. Ἐνταῦθα ὁ ὑποβληθεὶς ἀρχαϊσμὸς ἔθλασε τὸ μέτρον· ὁ κακόσχολος ζῆλος ἐβίασεν οὕτω πως τὸν ῥυθμὸν, ὥστε συχνάκις αὐτόματος ἀνακύπτει ἡ ἐλαχίστη τοῦ ἀρχαιολάτρου προσθαφαίρεσις. Ἂς δώσωμεν παράδειγμα·

« Ἐγὼ σ' ἔκαμα, φοῦρκε, καὶ ἐγὼ ἵνα σὲ χαλάσω ».

Μετὰ βραχεῖαν σκέψιν, ὁ ἐρευνητὴς πείθεται, ὅτι ὁ λόγος τοῦ Πατριάρχου ἄλλο τι δὲν εἶναι ἢ δημώδης παροιμία τοῦ χρόνου ἐκείνου, δυσμενῶς ἀποτεινομένη πρὸς τὸν αὐτοκράτορα, εἰς τὴν ἐκλογὴν καὶ ἀναγόρευσιν τοῦ ὁποίου πολὺ ὁ Ἱεράρχης συνεισέφερεν. Ἐκ τινος δὲ τονίσεως ἐρρυθμισμένης τοῦ ῥητοῦ ὁ ἐρευνητὴς ἐννοεῖ, ὅτι καὶ ἡ παροιμία αὕτη, καθὼς τὰ λοιπὰ ἕνδεκα δωδέκατα τῆς κοινῆς συνηθείας παροιμιῶν, εἶναι ἐκπεφρασμένη εἰς μέτρον, τοῦ ὁποίου ὁ τύπος ἐπὶ τοῦ παρόντος εἶναι δεκαπεντασύλλαβος. Τούτου τεθέντος, ἡ ἀρίθμησις τῶν ποδῶν τοῦ στίχου, καὶ ὁ ῥυθμικὸς τονισμὸς αὐτοῦ ὑποδηλοῦσι στρέβλωσίν τινα παρὰ τοῦ Βυζαντινοῦ λογίου γενομένην ἐπὶ τὸ ὀρθοεπέστερον. Διότι, ἐνῷ μὲν ὁ πολιτικὸς λεγόμενος στίχος μετρεῖ πόδας δεκαπέντε, ἐνταῦθα μετροῦνται πόδες δεκαεπτά· ἐνῷ δὲ τὸ μέτρον τοῦτο δὲν ἐπιδέχεται τομὴν ἐπὶ τῆς ἑβδόμης τοῦ πρώτου ἡμιστίχου, ἐνταῦθα ὁ κανὼν παραβιάζεται. Ἐν *βραχυλογίᾳ*, κατὰ τίνα τρόπον ἔλλογον, συμμορφούμενοι πρὸς τοὺς κανόνας τοῦ μέτρου καὶ τοῦ τονισμοῦ, πρέπει νὰ ἐξεικάσωμεν ὅτι ὁ τότε λαὸς ἐξέφερε τὴν παροιμίαν τοῦ Κηρουλαρίου; Ἐὰν δὲν ἀπατῶμαι, κατὰ μόνον τὸν ἑξῆς τρόπον·

« Ἐγὼ σ' ἔκαμα, φοῦρκ μου, κ' ἐγὼ 'νὰ σὲ χαλάσω ».

Δηλαδὴ, καθὼς τὸ γνωμικὸν σώζεται μέχρι τῆς σήμερον, μετὰ παρέλευσιν ὀκτὼ ἑκατονταετηρίδων. Ἀλλ' ἐν τούτοις, ἡ κριτικὴ τοῦ ῥητοῦ διόρθωσις, οὕτω γενομένη, ὕλην σπουδαιοτέραν φιλολογικῶν παρατηρήσεων ἐχορήγησε πρὸς τὸν ἐρευνητήν.

Ἄρα ἡ κριτικὴ ἐργασία καθίσταται χρήσιμος εἰς τὴν ἐπισκευάσιν τῶν ἀκρωτηριασθέντων, ἢ ἄλλως πῶς ζημιωθέντων λειψάνων τῆς ἰδιώτιδος. Ἐπάναγκες λοιπὸν νὰ διορθώσωμεν ἡμεῖς, ἐπιστήμης ἕνεκεν, ὅσα κακοζηλίας χάριν ἐκολόβωσαν οἱ πατέρες ἡμῶν. Ἀλλὰ πρὸς τοῦτο ἀπαιτοῦνται ἄκρα περίσκεψις καὶ ἄκρα ἐμπειρία, ὅπως μὴ πρὸς τὰς κακοζήλους νοθεύσεις, καὶ ἑτέρας ἄλλου εἴδους κακοζήλους νοθεύσεις προσθέσωμεν, ἀποτύχωμεν δ' οὕτω τοῦ σκοποῦ. Ὁ κριτικὸς ὀφείλει νὰ ἔχῃ πρὸ ὀφθαλμῶν τὸν πολὺν ἢ ὀλίγον Ἀττικὸν ζῆλον τοῦ χρονογράφου, τὸν αἰῶνα τῆς χρονογραφίας του, τὸ σύνηθες ὕφος τῆς συγγραφῆς, τὸ πρόσωπον εἰς τὸ στόμα τοῦ ὁποίου τὸ δημῶδες ἀπόφθεγμα τίθεται, καὶ ἑτέρας παραπλησίας περιστάσεις, ἃς ἡ πεῖρα καὶ ἡ παρατήρησις διδάσκουσι. Κυρίως δὲ ὀφείλει νὰ προσέχῃ εἰς τὸν ἱερατικὸν ἢ λαϊκὸν χαρακτῆρα τοῦ Βυζαντινοῦ, ἐπειδὴ συνήθως οἱ λαϊκοὶ λόγιοι μᾶλλον τῶν κληρικῶν λογίων εὐαρεστοῦνται φθείροντες τὰ δημώδη. — Ἀλλ' ἐπειδὴ τῆς ὕλης ἡ συναγωγὴ πρέπει νὰ προηγηθῇ τῆς τῶν κιβδηλευμάτων ἐπισκευάσεως, καὶ ἐπειδὴ ἀφ' ἑτέρου πολλοὶ μὲν οἱ ἱκανοὶ νὰ συμπράξωσιν εἰς τὴν συναγωγὴν τῆς ὕλης, ὀλίγοι δὲ οἱ ἐπιτήδειοι πρὸς τὴν διόρθωσιν αὐτῆς, διὰ τοῦτο, νομίζω, ἀρκεῖ μόνον ἐπὶ τοῦ νῦν ν' ἀποθησαρίσωμεν εἰς ἐπίτηδες ἀποθήκην πάντα τὰ τεκμήρια τῆς ἰδιώτιδος κατὰ τὸν μεσαιῶνα, ὅσα τε τρανῶς μαρτυροῦσιν ἀγοραίαν τὴν φύσιν, καὶ ὅσα ἀμφίβολον αὐτὴν φέρουσιν, ἀφίνοντες εἰς τοὺς ἐγκρατεστέρους τῆς κριτικῆς τέχνης τὴν μέριμναν τοῦ νὰ ἐξετάσωσιν ἀκολούθως αὐτὰ, καὶ τὰ μὲν δικαίως ἀναγόμενα εἰς τὴν συνήθειαν τοῦ πλήθους νὰ διαφυλάξωσι, τὰ δὲ μὴ ν' ἀπορρίψωσιν ὡς ἀνοίκεια.

Ἀνακεφαλαιῶ τὰ μέχρι τοῦδε ῥηθέντα εἴς τινα σαφηνιστικὴν παρομοίωσιν.

Ἡ καθόλου Ἑλληνικὴ διάλεκτος, τοὐτέστιν ἡ γενικὴ καὶ πολύμορφος καὶ αἰωνόβιος τῶν Ἑλλήνων φωνὴ, ἧς αἱ ἀρχαῖαι, αἱ μέσαι, καὶ αἱ νεώτεραι γλῶσσαι ὑπάρχουσιν, ὡς ἔπος εἰπεῖν, κλάδοι συμπεριπλεκόμενοι καὶ ὑπὸ τῶν αὐτῶν τῆς κοινῆς ῥίζης χυμῶν συνδιατρεφόμενοι, ἡ Πανελλήνιος διάλεκτος, λέγω, ὁμοιάζει, κατὰ τὴν τύχην αὐτῆς, ψηφιδωτὴν εἰκόνα μεγαλοπρεπῆ, τῆς ὁποίας αἱ πολύτιμητοι καὶ πολυχρώματοι ψηφίδες ἀποσυνετέθησαν παρά τινος κλόνου οὕτω πως, ὥστε τὸ πλεῖστον τοῦ ἀριστοτεχνήματος διελύθη εἰς ἐλάχιστα χαλίκια, μηδεμίαν ἔχοντα πλέον ἀξίαν καὶ σημασίαν. Τὸν ἄμορφον τοῦτον σωρὸν χαλικίων ὁ ἀπειρόκαλος διαβάτης περιφρονητικῶς λακτίζει. Ὁ ἀρχαιολόγος ὅμως σέβεται αὐτὸν ἀκόμη. Ὁ δὲ διάσημος καλλιτέχνης ἐπιχειρεῖ καὶ νὰ ἐπαναγάγῃ τὸν σωρὸν εἰς τὴν προτέραν αὐτοῦ θαυμασίαν κατάστασιν. Πράττει δὲ ὁ ἐπισκευαστὴς οὗτος τοῦ μωσαϊκοῦ ὅτι καὶ εἰς τὸν ἐπισκευαστὴν φιλολόγον καθήκει. Καὶ πρῶτον μὲν ὁ καλλιτέχνης ἐπιμελῶς συνάζει πάντα ἐκεῖνα τὰ ἀποσυντεθειμένα λιθάρια, ἵνα τὰ μὲν ἐζημιωμένα τούτων διορθώσῃ, τὰ δὲ ἐῤῥυπωμένα καθαρίσῃ, λαμπρύνῃ, στιλπνώσῃ. Συναχθείσης δὲ προηγουμένως, καὶ καθαρισθείσης οὕτω τῆς ὕλης τοῦ μωσαϊκοῦ, τότε ὁ ἐπισκευαστὴς, ὅπως ἐπαναφέρῃ τὴν διαλυθεῖσαν εἰκονογραφίαν εἰς τὴν προτέραν σύνθεσιν, μεταβαίνει πρὸς τὴν συγκριτικὴν τῶν ψηφίδων ἔρευναν, πρὸς τὴν ἐξέτασιν δηλαδὴ καὶ ἀντιπαράθεσιν τοῦ σχήματος, τοῦ χρώματος καὶ τοῦ μεγέθους αὐτῶν. Καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν, ἀγνοῶν τὰ παρὰ τοῦ ἀριστοτέχνου σχεδιασθέντα διὰ τῶν λιθαρίων σχήματα, διανοεῖ τυχαίας εἰκασίας καὶ ὑποθέσεις ὡς πρὸς τὴν ὀρθὴν διάθεσιν τῶν μερίδων, πάντα πειρᾶται, πάντα δοκιμάζει, καὶ δὲν δκρύνεται συγκρίνων, διορθῶν, ἀνακρίνων τὰ ἴδια αὐτοῦ πειράματα. Ἀλλὰ βαθμηδὸν, ὑπ' αὐτῶν χειραγωγούμενος τῶν δοκιμίων του, καὶ οὐδόλως δειλιῶν, ἀνευρίσκει τοῦ πλαστουργοῦ τὸ σχέδιον. Ἐπέτυχε κατὰ τὰ πολυειδῆ του πειράματα νὰ διατυπώσῃ εἴτε ἐκ προμελέτης, εἴτε κατὰ συμβεβηκὸς, μικράν τινα γωνίαν τοῦ καλλιτεχνήματος, ν' ἀνασυνθέσῃ, ἔστω καὶ ἀτελῶς, ἢ μίαν κεφαλὴν, ἢ μίαν χεῖρα, ἢ ἄλλο τι μέρος οἱονοῦν τῆς εἰκόνος; Ἡ ὅλη ἐπισκευάσις ἐξεφαλίσθη. Τότε ὁ τεχνίτης, δραττόμενος ὡς ἐξ ἐμπνεύσεως τοῦ συνόλου σχεδίου τῆς εἰκονογραφίας, προβαίνει θαῤῥαλέος πλέον πρὸς τὴν κατὰ μέρος διάθεσιν καὶ ἀνακίλλησιν τῶν ψηφίδων· τότε δεῦρο προχωρεῖ ἀνακαλύπτων τὴν ἰδέαν τοῦ πρωτοτέχνου, τόσῳ ἐπισπεύδει ἡ ἐργασία του, ἡ δὲ ἐπισκευὴ προσεγγίζει ἐπὶ τὸ τέλος. Μικρὸν ἔτι, καὶ ὁλόκληρον τὸ πολυσχημάτιστον σύμπλεγμα τοῦ μωσαϊκοῦ θέλει φανῇ πάλιν εἰς τὴν πρώην αὐτοῦ ὁλομέλειαν καὶ ἀκεραιότητα.

Ἰδοὺ ὑπὸ σχῆμα μεταφορικὸν ἡ ὄντως ἀξιόλογος ἐργασία, ἣν ἐν προόψει τῶν μελλόντων καὶ πρὸς θεραπείαν τῆς πατρίδος ἐπείγει ν' ἀναλάβωμεν! Ἰδοὺ ἡ πολύτιμος ὕλη, τὴν ὁποίαν ὀφείλομεν ὡς μύρμηκες προνοητικοὶ ν' ἀποταμιεύσωμεν, ἐξοι-

(*) Ἀυπηρὸν ὅτι δὲν χορηγοῦνται καὶ τὰ πρὸς τὰς ἀναγκαίας περιηγήσεις χρήματα.

(**) Ἀθήναι.

κονομούμενοι τὸν καλὸν καιρὸν, φειδόμενοι τῶν ἀθλοθετικῶν καταβολῶν, πρὸς ἀπόλαυσιν καρπῶν ἀφθονωτέρων, καὶ ἀριμωτέρων.

Οὐδὲν ἄνευ πόνου καὶ ἱδρῶτος, πάγκοινον τὸ ῥητόν· οὐδὲν ὅμως καὶ τῆς τοῦ ῥητοῦ ἐκτελέσεως δυσκολώτερον. Ἀλλ' αἱ ἀποκαλύψεις ἀπονιτὶ δὲν ἐκτελοῦνται. Ἀναγωνιστως ἴσως, ἀπόνως, ἀκινδύνως ἀπεκάλυψεν ὁ Κολόμβος τὸν νεώτερον κόσμον; Τώρα, Κολόμβος ὑπάρχει ἡ Ἀναγεννωμένη Ἑλλάς· νεώτερος δὲ κόσμος ἡ ἀπὸ Χριστοῦ Ἱστορία καὶ Φιλολογία της!

Εἰς ἡμᾶς προσήκει τοὺς υἱοὺς καὶ κληρονόμους, εἰς ἡμᾶς ἐντέλλεται ἡ ἱερὰ καὶ τρισένδοξος ἐντολὴ τὴν ἄγνωστον ταύτην χώραν τῆς ἡμετέρας ἐπικρατείας ν' ἀνακαλύψωμεν, ἐὰν θέλωμεν νὰ γενῶμεν ποτὲ καὶ πράγματι καὶ δικαιώματι καὶ λέξει κύριοι τῆς χώρας αὐτῆς! Διότι, ἡ τοιαύτη ἀνακάλυψις θέλει πρῶτον καταδείξει πρὸς τοὺς ἐπιστήμονας, ἀκολούθως δὲ καὶ πρὸς τοὺς ἰσχυροὺς τῆς γῆς, τὸν ἀδιάκοπον κρίκον ὅστις ἀναγκαίως, καὶ κατὰ λόγον ἱστοριονομικὸν, συνάπτει, καθάπερ σταθμὸς ἠλεκτρικοῦ τηλεγράφου, τὰ δύο κῶλα τῆς ὅλης ἐθνικῆς ἱστορίας, τὸν ἀρχαῖον πολιτισμὸν μετὰ τῆς ἐνεστώσης Παλιγγενεσίας. Τότε μόνον ἂς περιστέψωμεν μετὰ καλλινίκων στεφάνων τοὺς κροτάφους ἡμῶν, τότε μόνον ἂς τονίσωμεν τὰ ἐπινίκεια, τότε μόνον ἂς ζητήσωμεν ἀνάπαυσιν καὶ διασκέδασιν, ὅταν ἐκπληρώσωμεν τὸ ἄφευκτον τοῦτο, τόδε τὸ πρώτιστον καὶ τιμιώτατον χρέος! Ἕως δὲ τῆς ὥρας ἐκείνης, ὁ πόνος, ὁ μόχθος, ὁ ἀγὼν ἔστωσαν μόνοι μας σύντροφοι, καθότι διὰ μόνων τούτων τῶν συντρόφων εἶναι παρὰ τῆς Θείας Προνοίας ὡρισμένον τὴν λύτρωσιν καὶ ἐξαγόρασιν τῆς ὅλης Ἑλληνικῆς φυλῆς νὰ κατορθώσωμεν!

Καὶ λοιπὸν, ὁ Ἕλλην ὅστις δὲν εἶναι σήμερον, ὡς ὁ μύρμηξ, φιλόπονος, φιλέρευνος, ταμιευτικός, ἀλλὰ μᾶλλον ὡς ὁ παράλληλος τέττιξ τοῦ μύθου ἀπ' ἄρθρου μέχρις ἐσπέρας δὲν κάμνει πάρεξ ν' ἀναμηρυκᾶται τὰ ἴδια ἔπη, οὗτος Ἑλληνικὸν δὲν ἔχει ἢ μόνον τὸ ὄνομα· διότι εἰς τὰ ὅλα παντὸς φιλοπάτριδος περωτισμένου Ἑλληνικὴ Ἀναγέννησις εἶναι ταὐτοσήμαντον πόνου, βελτιώσεως, συνεργασίας. Διὰ τοῦτο κἀγὼ, ὁ μὴ πάντων ἀσθενέστερος ἐν φιλοπατρίᾳ, τιμῶ τὴν ἐπιλεργὸν, τὴν φιλόπονον, τὴν φιλέρευνον νεολαίαν, ἀποστρέφομαι δὲ τὴν τὸν ἐξαίρετον χρόνον ἀναλίσκουσαν εἰς παράκαιρα καὶ περιττὰ τερετίσματα. Μᾶλλον γὰρ τῆς βαρβίτου, ἡ ἐπιστήμη σήμερον ἐξευγενίζει ἔθνη καὶ λαούς. Ἡ δὲ τοῦ γένους ἡμῶν ἐξευγένισις ὑπὲρ πᾶσαν ἄλλην Εὐρωπαϊκὴν κατεπείγει. Ἔθνη καὶ λαοὶ κρούουσι τὰς θύρας ἡμῶν. Ὄχλος πολὺς ἐκ παντὸς ἔθνους καὶ φυλῶν καὶ λαῶν καὶ γλωσσῶν, ἰδοὺ ἑστῶτες ἐνώπιον ἡμῶν! Τί ζητοῦσιν οὗτοι; Ζητοῦσιν ἴσως τῆς Εὐτέρπης τοὺς χοροὺς καὶ τὰ κύμβαλα, τῆς Ἐρατοῦς τὰς ἡδυπαθείας, ἢ μᾶλλον ζητοῦσι τῆς Κλειοῦς τὴν φωταγωγικὴν λαμπάδα, καὶ τῆς Οὐρανίας τὰς ἀποκαλυπτικὰς ἀναβλέψεις; — Εἰς τὸ τέλος, λοιπὸν, τοῦ ἡμετέρου πνευματικοῦ συμποσίου ἂς προσκαλέσωμεν τὰ ἄσματα καὶ τοὺς ἀοιδοῦς. Ἐν τούτοις δὲ, καθ' ὅσον ἀνυπερθέτως τὰ πολλὰ καὶ σπουδαῖα κατεγινόμεθα συζητοῦντες, *τοὺς ἀοιδοὺς ἡμῶν, εἰ ἡμῖν ἀφίκοιντο, ἀποπέμποιμεν εἰς ἄλλην πόλιν, μύρον κατὰ τῆς κεφαλῆς καταχέοντες, καὶ ἐρίῳ στέψαντες!*

Πρὸς τοῦτον ἀποβλέψας κἀγὼ τὸν ἐθνικὸν σκοπὸν, εἴκοσι πρὸ πολλοῦ χαίρειν τὴν λύραν μου, καί τοι μὴ ὅλως ἄμουσος ὤν, ἵνα τραπῶ πρὸς ἀσχολίας πρακτικωτέρας καὶ μᾶλλον ἀποτελεσματικάς. Ἡ ἔρευνα τῆς γλώσσης καὶ τῆς ἱστορίας ἡμῶν κατὰ τὸν μεσαιῶνα μοὶ ἐφάνη μελέτημα μυριάκις προτιμότερον τῆς εὐστοχωτέρας ἐποποιΐας. Δὲν μεταμελοῦμαι δὲ. Δυοῖν προκειμένοιν, κάλλιον κακὸς λογογράφος, ἢ κακὸς στιχουργός.

Κατεγινόμενος δὲ εἰς τὸ τῆς Γλώττης κεφάλαιον κατὰ τὴν μέθοδον τὴν ἁποίαν ἐξεθέμην ἀνωτέρω, ἔτυχον νὰ συνάξω σποράδην πολυποίκιλον ὕλην φιλολογικὴν, ἄτακτον μὲν, ἀναγκαίαν ὅμως πρὸς τὸν μέλλοντά ποτε νὰ συγγράψῃ τῆς Νεοελληνικῆς τὴν ἐξιστόρησιν. Ἐκ δὲ τῶν ἑπτὰ προβληθέντων θεμάτων, εἰς τέσσαρα κατὰ προτίμησιν καὶ κατὰ προαίρεσιν ἐπέστησα προσοχὴν ἰδιαιτέραν. Ταῦτα δὲ εἰσιν·

Α'. Ἡ Συναγωγὴ λέξεων, φράσεων, παροιμιῶν καὶ ἀσμάτων τῆς δημώδους συνηθείας.

Β'. Τὸ Ἐτυμολογικόν.

Γ'. Ἡ Εὐφωνία, καὶ,

Δ'. Ἡ Ἀποθησαύρισις πάντων, εἰ δυνατὸν, τῶν ἐν τοῖς Βυζαντινοῖς συγγραφεῦσι παραδεδομένων χωρίων τῆς ἰδιωτιδος.

Νὰ ἐφαρμόσω κατὰ τὰς ἐρεύνας μου ταύτας πάντα τὰ ἀνωτερημένα προσόντα τοῦ φιλολόγου, δὲν ὑπόσχομαι. Ἐτυπέδιασα τὴν εἰκόνα τοῦ μέλλοντος φιλολόγου, δὲν ἐξεικόνισα τὸν ἐν πάσῃ ἀμηχανίᾳ διακείμενον σύγχρονον μαθητήν. Οὐχὶ, λοιπὸν, ὡς διδάσκαλος δοκησίσοφος, ἀλλὰ, κατὰ τὴν Πλατωνικὴν τῆς ἐπιγραφῆς μου φράσιν, ὡς ζητητὴς καὶ μαθητὴς τοῦ δε τοῦ μεγάλου μαθήματος, καθυποβάλλω τῶν ἐρευνῶν μου τὰ ἀποτέλεσμα πρὸς τὸ κοινόν.

Ἄρχομαι δὲ ἀπὸ τῆς ἀνιχνεύσεως τῶν Βυζαντινῶν, τῶν ὁποίων τὰ θησαυριζόμενα χωρία ἀφίημι χωρὶς κριτικῆς ἐπισκευάσεως, ἢ ἐπισκευάζω μόνον κατά τινας ἄκρας περιστάσεις διὰ σημειώσεων. Ἀκολούθως περὶ Λεξικογραφικῆς ὕλης, εἶτα δὲ περὶ Εὐφωνίας, καὶ τέλος περὶ Ἐτυμολογίσεως.

Εἰς τὸ ἑπόμενον ἄρθρον ἀρξόμεθα τῆς ἐρεύνης ἀπὸ τοῦ ΠΑΣΧΑΛΙΟΥ.

ΣΠ. ΖΑΜΠΕΛΙΟΣ.

Η ΠΥΛΗ ΤΟΥ ΑΔΡΙΑΝΟΥ.

Πλησίον τοῦ ναοῦ τοῦ Ὀλυμπίου Διὸς ἐν Ἀθήναις, μεταξὺ αὐτοῦ καὶ τῆς πόλεως, ὑψοῦται πύλη

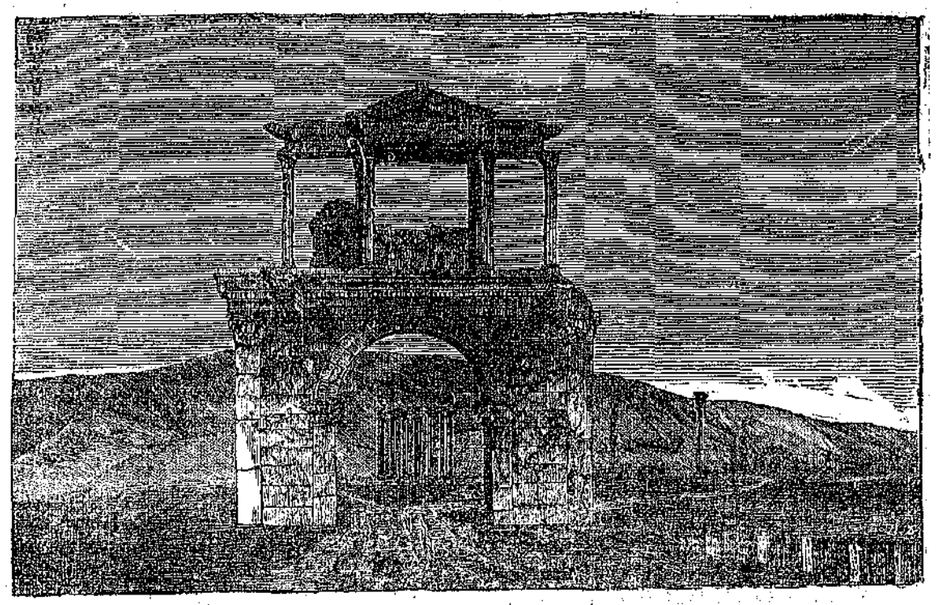

Ἡ Πύλη τοῦ Ἀδριανοῦ.

ἀρχαία, ἐκ λίθου πεντελησίου, ἐκ μιᾶς δὲ μεγάλης συγκειμένη ἀψίδος, φερούσης ἐπὶ τῆς κορυφῆς τρεῖς εὐθυγράμμους πυλίδας, ἃς στεφανοῖ τριγωνικὸν ἀέτωμα· τὸ δ' ὅλον οἰκοδόμημα κοσμεῖται δι' ἡμικιόνων ῥωμαϊκῆς ἐργασίας, καὶ ὁπωσοῦν ἐπιπέδου ῥυθμοῦ. Ἐν μιᾷ δὲ τῶν πυλίδων σώζεται ἔτι τειχίον εὐτελὲς, ἔσχατον ἐρείπιον τῆς ἐρημικῆς κατοικίας ἀσκητοῦ, ὅστις ἐν μόνῃ τῇ θρησκείᾳ καὶ ἐν μόνῃ τῇ θεωρίᾳ τῆς προγονικῆς εὐκλείας εὑρίσκων παραμυθίαν διὰ τὰς συμφορὰς τῆς πατρίδος του, ἔκτισε τὴν φωλεάν του ὑπὸ τὴν στέγην τοῦ ἀρχαίου μνημείου, καὶ ἐνετούφισε εἰς τὴν μνήμην τῆς ἀρχαιότητος, καὶ εἰς τὴν ἐλπίδα μέλλοντος καὶ κρείττονος βίου.

Εἰς τὴν θέαν τῶν ἀρχαίων μνημείων, τὸ ἀμέσως μετὰ τὸν θαυμασμὸν κινούμενον αἴσθημα εἶναι τὸ τῆς περιεργείας. Θέλομεν νὰ ἐξεύρωμεν πότε παρήχθη τὸ ἐκπλῆττον ἡμᾶς προϊὸν τοῦτο τῶν ἀρχαίων χειρῶν, τίνες ἄνθρωποι τὸ εἰργάσθησαν, τίνων πράξεων ἔγινε μάρτυς, τί-ἦτον τὸ ἄρτιον σχῆμα του, καὶ τίς ὁ τελικός του σκοπός. Ἀλλὰ τὰ πλεῖστα τῶν λειψάνων τῶν παρωχημένων αἰώνων σιωπῶσι περὶ ἑαυτῶν, καὶ ἐγκαλύπτονται εἰς τὸ σκότος τοῦ μυστηρίου.

Οὐχὶ δὲ οὕτω καὶ τὸ προκείμενον. Αὐτὸ ἐξ ἐναντίας φέρει ἐφ' ἑαυτοῦ καὶ διέσωσε δι' ὅλων τῶν αἰώνων τὰ διπλώματα καὶ τὰ ἀποδεικτικά του, ἐπιγεγραμμένα ἐπὶ τῶν δύο πλευρῶν του. Διότι ἐπὶ τῆς μὲν δυτικῆς ζώνης τῆς μεγάλης ἀψίδος ἀνιχνιώσκεται μέχρι τοῦδε διὰ μεγάλων καὶ εὐκρινῶν γραμμάτων ἐπιγεγραμμένον τὸ ἰαμβεῖον τοῦτο.

Αἴδ' εἰσ' Ἀθῆναι, Θησέως ἡ πρὶν πόλις,

ἐπὶ δὲ τῆς Ἀνατολῆς τὸ ἕτερον τοῦτο·

Αἴδ' εἰσ' Ἀδριανοῦ, κ' οὐ Θησέως πόλις.

Οἱ δύο οὗτοι στίχοι ἐφάνησαν τοῖς πλείστοις ἀρχαιολόγοις αὐτεξήγητοι. Κατ' αὐτοὺς τὸ μνημεῖον ἦν μεγαλοπρεπὴς πύλη, διαιροῦσα δύο πόλεις, τὴν *ἀρχαίαν πόλιν* τοῦ Θησέως, τὰς κυρίως Ἀθήνας, ἐκτεινομένας πρὸς δυσμὰς καὶ ἐντὸς τοῦ πυλῶνος καὶ τὴν *πόλιν* τοῦ *Ἀδριανοῦ*, οἰκοδομηθεῖσαν εἰς ἀνατολὰς καὶ ἐκτὸς τοῦ μνημείου. Τοῦτο τοῖς φαίνεται ἀναμφισβήτητον διὰ τοὺς ἑξῆς λόγους: Πρῶτον, ὁ Σπαρτιανὸς ἐν βίῳ Ἀδριανοῦ (Κεφ. Κ'.), λέγει: Hadrianus... multas civitates Hadrianopoles appellavit, et ipsam Cartaginem, et *Athenarum partem*, ἐξ οὗ, λέγουσι, μανθάνομεν ὅτι μέρος τῶν Ἀθηνῶν ὠνομάζετο Ἀδριανούπολις, ἢ, ὡς λέγει ἡ πόλη, Ἀδριανοῦ κ' οὐ Θησέως πόλις. Δεύτερον δὲ εἰς τὴν δυτικὴν πλευρὰν τοῦ Ἀγγέσμου σώζονται λείψανα ὑδραγωγείου, καὶ εἰς αὐτὰ εὑρεθεῖσα μεγάλη δοκὸς μετὰ λατινικῆς ἐπιγραφῆς, εἶχε μετακομισθῆ ἐπὶ Τούρκων, καὶ ἐνετειχισθῆ εἰς τὸ ἀνώφλιον τῆς πόλης τῆς λεγομένης Βουβουνίστρας, ὅθεν κατήντησεν εἰς τὸν Ἀναλτρικὸν κῆπον, ὅπου ἤδη διατηρεῖται εἰς τὴν φιλόκαλον αὐτοῦ ἀρχαιολογικὴν συλλογήν. Ἐν τῇ ἐπιγραφῇ δὲ ταύτῃ λέγεται ὅτι ὁ Ἀδριανὸς καὶ ὁ Ἀντωνεῖνος μετέφερον τὸ ὕδωρ εἰς τὰς Νέας Ἀθήνας (Novæ Athenæ), ἐξ οὗ συμπεραίνουσιν, ὅτι κατὰ τὸ

μέρος εἰς ὃ πιθανώτερον διευθύνετο τὸ ὑδραγωγεῖον, κατὰ τὸ ἀνατολικὸν δηλαδὴ τῆς πόλεως καὶ πρὸς τὸ Ὀλύμπιον ἐσχηματίσθη νέα συνοικία ἐπὶ Ἀδριανοῦ, πομπωδῶς ὀνομασθεῖσα *νέα πόλις*, πόλις Ἀδριανοῦ ἢ νέαι Ἀθῆναι. Τέλος δὲ Στέφανος ὁ Βυζάντιος ἀναφέρει ἐν φωνῇ *Ὀλύμπιον*, τὰ ἑξῆς· « Τόπος ἐν Δήλῳ, ὃν κτίσαντες Ἀθηναῖοι χρήμασιν Ἀδριανοῦ, νέας Ἀθήνας Ἀδριανὰς ἐκάλεσαν ». Ἐνταῦθα οἱ ἀρχαιολόγοι, σύγχυσιν ὑποθέτοντες εἰς τὰς ἰδέας ἢ εἰς τὸ κείμενον τοῦ συγγραφέως, προτείνουσιν αὐτὸ ὡς ἀπόδειξιν ὅτι παρὰ τὸ (Ἀττικὸν) Ὀλύμπιον, κτίσαντες οἱ Ἀθηναῖοι τόπον χρήμασιν Ἀδριανοῦ, ἐκάλεσαν αὐτὸν νέας Ἀθήνας Ἀδριανάς, καὶ ὅτι ἡ πόλη ἧς ἐκδίδομεν τὴν εἰκόνα, ἦν ἡ διαρρεῦσα αὐτὰς ἀπὸ τῶν ἀρχαίων Ἀθηνῶν.

Ἰδοὺ λόγοι ἱκανοὶ νὰ πείσωσι καὶ τὸν δυσμαθέστερον. Ἀλλὰ θαυμάσιον εἶναι τὸ γένος τῶν ἀρχαιολόγων! Ὅταν οἱ ἡμέτεροι ἔχωσι λόγους σοφωτάτους ὅπως κηρύξωσί τι λευκὸν, καὶ ὀργίζωνται ἂν ἀμφιβάλλητε περὶ τῆς λευκότητός του, οἱ ἄλλοι ἔχουσιν ἐπιχειρήματα ἀκαταμάχητα ὅπως λέγωσιν αὐτὸ μέλαν, καὶ ἂν τολμᾶτε εἰπέτε ὅτι κάπως λευκίζει! Οὕτω καὶ ἐνταῦθα ἰδοὺ τί σᾶς λέγουσιν οἱ τοῖς πρώτοις περὶ τοῦ σκοποῦ τοῦ παρόντος μνημείου διαφωνοῦντες. Ὁ Σπαρτιανὸς, διϊσχυρίζονται, ὠνόμασεν Ἀδριανούπολιν Athenarum partem, δηλαδὴ μέρος τι ὑπάρχον τῆς πόλεως τῶν Ἀθηνῶν, ἑπομένως ὁ Ἀδριανὸς δὲν ἔκτισε νέαν πόλιν, εἰς ἣν νὰ ἔδωκε τὸ ὄνομα τοῦτο. Ποῖον δ' ἦν ἄρα τὸ μέρος τοῦτο τῆς πόλεως τῶν Ἀθηνῶν εἰς ὃ ἔδωκε τὸ ὄνομά του; Προφανῶς ἐκεῖνο εἰς ὃ ἀνήγειρε τὰ πλεῖστα καὶ ἐξοχώτατα τῶν οἰκοδομημάτων του, τὸ πολυτελέστατον Πάνθεον, τὴν πολύτιμόν του Βιβλιοθήκην, ἐν γένει τὸ μέγα τετράγωνον τὸ περιλαμβάνον τοσαῦτα διὰ τῆς μεγαλοδωρίας του ἀνεγερθέντα θαυμάσια καταστήματα, τὸ μέρος δηλαδὴ τῆς παρούσης ἀγορᾶς, τὸ ἐκτεινόμενον ἀπὸ τῆς ὁδοῦ τοῦ Αἰόλου μέχρι τῆς Πύλης τῆς Ἀγορᾶς καὶ τοῦ στρατῶνος τοῦ πεζικοῦ· ἐκεῖ εἶναι, λέγουσιν, ἡ Ἀδριανούπολις, ὄνομα μὴ διατηρηθὲν ἐπέκεινα τῆς ζωῆς τοῦ φιλοτίμου ἡγεμόνος, τοῦ ἐλπίσαντος νὰ ἐπισκιάσῃ τὴν δόξαν τοῦ Θησέως καὶ νὰ προτιμηθῇ αὐτῆς τῆς πολιάδος θεότητος. Ἐκεῖ ἦτον μᾶλλον, παρὰ εἰς θέσιν εἰς ἣν οὐδὲν ἀπομνημονεύει ἡ ἱστορία ἕτερον τοῦ Ἀδριανοῦ εὐεργέτημα, ἐκτὸς μόνης τῆς καθιερώσεως τοῦ πρὸ αἰώνων οἰκοδομουμένου, καὶ τότε περατωθέντος Ὀλυμπίου.

Ἂν, προσθέτουσιν, ἀναφέρῃ ἡ ἐπιγραφὴ τοῦ ὑδραγωγείου *Νέας Ἀθήνας*, τὸ ὄνομα τοῦτο ἀφορᾷ πᾶσαν τὴν πόλιν, ἣν εἶχε τὴν ἀξίωσιν ὅτι ἀνενέωσεν ὁ Ἀδριανὸς, ὅτι κατέστησεν ἰδίαν ἑαυτοῦ, ἀφαιρέσας ἀπὸ τοῦ Θησέως, ὡς αἰνίττεται, νομίζουσι, καὶ αὐτὴ ἡ ἐπὶ τῆς πύλης ἐπιγραφὴ ἐκτὸς ἂν ὑποτεθῇ ὅτι, ὅταν ὁ Ἀδριανὸς ἀνήγειρε τὰ πλεῖστα αὐτοῦ οἰκοδομήματα ἐν τῷ κέντρῳ τῶν Ἀθηνῶν, καὶ ἔδωκεν αὐτοῖς τὸ ὄνομα Νέων Ἀθηνῶν, ἡ Ἀθηνῶν Ἀδριανῶν, τότε ὅτι ἔφερε καὶ ὕδωρ εἰς αὐτὰς διὰ τοῦ ἐπίτηδες τούτου ὑδραγωγείου.

Τέλος φρονοῦσιν ὅτι οὐδὲν μᾶς δικαιοῖ νὰ ἐκλάβωμεν τὸ χωρίον τοῦ Στεφάνου ὡς ἐσφαλμένον, καὶ ἂν τῷ ὄντι εἶναι τοιοῦτον, ὅτι ἐπὶ ἐσφαλμένου κειμένου οὐδεμίαν ἀπόδειξιν ἀποχρῶσαν δυνάμεθα νὰ ἐποικοδομήσωμεν.

Ἐκλαμβάνει ἑπομένως ἡ φατρία αὕτη τῶν ἀρχαιολόγων ὅτι ἡ προκειμένη πύλη δὲν διήρει δύο μέρη τῶν Ἀθηνῶν, τὴν ἀρχαίαν τῆς νέας πόλεως, ἀλλ' ὅτι ἦτον μία τῶν πυλῶν τοῦ γενικοῦ περιβόλου ἢ τείχους τῆς πόλεως, τοσοῦτον δὲ μεγαλοπρεπῶς οἰκοδομηθεῖσα, διότι ἐκοινώνει μετὰ τοῦ μεγάλου καὶ ἐπὶ Ἀδριανοῦ ἀφιερωθέντος Ναοῦ τοῦ Ὀλυμπίου Διός. Τὴν εἰκασίαν δὲ ταύτην στηρίζουσι καὶ αὐτοὶ ἐπὶ κειμένου τοῦ σχολιαστοῦ Ἀριστείδου τοῦ ῥήτορος, ὅστις κατὰ ταύτην τὴν θέσιν ἀναφέρει μίαν τῶν πυλῶν τῆς πόλεως.

Κατὰ ταύτην λοιπὸν τὴν ἐξήγησιν, αἱ ἐπιγραφαὶ τῆς πύλης ἀνεφέρονται ἀμφότεραι εἰς πᾶσαν τὴν πόλιν τῶν Ἀθηνῶν, καὶ οὐχὶ εἰς διάφορα αὐτῆς μέρη· καὶ ἡ μὲν λέγει·

« *Αὗται εἰσὶν αἱ Ἀθῆναι, ἡ πόλις ἥτις ἦτον ἀλλοτε κτῆμα τοῦ Θησέως* ».

Ἡ δὲ ἄλλη, πρὸς κύρωσιν τῆς κατοχῆς ἣν ἠξίου νὰ λάβῃ ὁ Ἀδριανὸς τῆς ἐνδόξου πόλεως, λέγει·

Αὗται εἰσὶν αἱ Ἀθῆναι, πόλις ἥτις ἤδη εἶναι τοῦ Ἀδριανοῦ, καὶ οὐχὶ πλέον τοῦ Θησέως.

Η ΚΑΛΥΒΗ.

Διήγημα ἐκ τοῦ Γαλλικοῦ.

(Συνέχεια. Ἴδε φυλλ. 159.)

Ἡ δὲ Σοφία μαλαχθεῖσα ἔτεινε πρὸς αὐτὸν τὴν χεῖρα. Καὶ συγχρόνως δάκρυ ἔρρευσεν εἰς τὴν παρειάν της, καὶ μειδίαμα ἀνέστειλε τὰς ἄκρας τῶν χειλέων της. Τοῦτο ἀπέδειξε πόσον ἐλυπήθη τὴν ταλαίπωρον χήραν, καὶ πόσον ἔχαιρε διὰ τὴν ἐπιτυχίαν τῆς πρώτης ἐκείνης δοκιμῆς τοῦ φιλοστόργου νέου. Καὶ λησμονοῦσα ὅτι ἡ λαθροθηρία ἦτο πλημμέλημα, ὡς ἔλεγεν ὁ πατήρ της, ἐθαύμαζε τὸν λαθροθήραν, ὅστις εἰ καὶ ἐφαίνετο δειλὸς, ἐτόλμησεν ὅμως νὰ καταφρονήσῃ τὴν καταδίωξιν τῶν τε πεζῶν, καὶ τῶν ἐφίππων ἀγροφυλάκων καὶ χωροφυλάκων.

Καὶ ταῦτα λέγοντες κατέβαινον· τῆς μὲν Σοφίας τὸ πρόσωπον ἐξάπτετο καθ' ὅσον ἐπροχώρει ἡ διήγησις τοῦ Ἰσιδώρου, ὁ δὲ Ἰσίδωρος ἐκράτει τὸν χαλινὸν, καὶ ἐστρέφετο πρὸς τὴν νέαν ὁσάκις ἡ διήγησίς του ἐγίνετο ἐνθερμοτέρα. Ἀμφότεροι δὲ ἔνευον τοὺς ὀφθαλμοὺς ὁπόταν συνήντοῦντο τὰ βλέμματά των. Οὕτω ἔφθασαν εἰς τὰς πρώτας οἰκίας τοῦ χωρίου.

— Ἰδοὺ ἐφθάσαμεν, εἶπεν ὁ Ἰσίδωρος. Εἶσθε δύο ἔτη, κυρία, εἰς τὸ χωρίον μας, καὶ ὅμως ἐγὼ δὲν σᾶς ἐγνώριζα. Τώρα ὅτε σᾶς εἶδα, δὲν θὰ σᾶς ἐξαναϊδῶ πλέον;

Ἀλλ' ἡ Σοφία δὲν ἀπεκρίθη.

— Κυρία, ἐπανέλαβεν ὁ νέος, ἡ κοινοποίησις τὴν ὁποίαν θὰ σᾶς κάμω, ἂν ἐγίνετο ἀπ' ἄλλον θὰ σᾶς ἐφαίνετο τολμηρά· ἀλλὰ τίς ἠξεύρει πότε θὰ ἠμπορέσω νὰ σᾶς ὁμιλήσω ὡς σήμερον; . . . Ὅθεν μάθετε ὅτι σᾶς ἀγαπῶ . . . καὶ σᾶς τὸ λέγω . . . ἀγνοῶν ἂν θὰ κατορθώσω νὰ σᾶς τὸ εἰπῶ ἄλλοτε.

Ἡ δὲ Σοφία, γινομένη περιπόρφυρος ὡς κεράσιον, ἐπειδὴ μόλις, ὡς εἴπομεν, ἦτο δεκαεπταετὴς, δὲν ἐδύνατο νὰ ἀποκριθῇ καὶ ἂν ποτε ἤθελε. Πλὴν τούτου, τί ν' ἀποκριθῇ; Καταληφθεῖσα αἰφνιδίως ἀπὸ ζωηρὰν συμπάθειαν πρὸς τὸν ὡραῖον καὶ ἱλαρὸν ἐκεῖνον νέον, ἐνῷ τὸν ἐνόμιζεν ἐλεεινὸν, νέα ἔτι ἀγνοοῦσα πῶς ν' ἀντισταθῇ εἰς τὸ εἶδος τοῦ ἐνθουσιασμοῦ ὅστις πηγάζει ἀπὸ γενναίαν καρδίαν καὶ παρασύρει τοὺς νέους, ἀλλὰ καὶ φοβουμένη μὴ ἐκληφθῇ ὡς περιφρόνησις ἡ σιωπή της, ἔτεινε τὴν χεῖρα πρὸς τὸν Ἰσίδωρον, καὶ ἔδωκε πρὸς αὐτὸν κλάδον βαΐων (ἦτο τότε Κυριακὴ τῶν Βαΐων), καὶ ἔτι μᾶλλον ἐρυθριάσασα ἐμάστισε τὸ ὀνάριον αὐτῆς καὶ ἔφυγεν ἐκδρομος.

Ὁ Ἰσίδωρος ὅμως ἔμεινεν ὅπου εὑρέθη, βλέπων τὴν νέαν ἐνόσῳ ἐδύνατο νὰ τὴν βλέπῃ, καὶ ὅλως ἀπορῶν διὰ τὸν κλάδον τὸν δοθέντα αὐτῷ ὡς ἐνέχυρον ἀγάπης. Ἐνόμιζεν ὅτι ὀνειρεύεται.

Μὲ ἀγαπᾷ! ἀνέκραξεν ὑψώσας τὴν χεῖρα εἰς οὐρανὸν, καὶ ἔτρεξε πρὸς τὸ ἄλσος διὰ νὰ κρύψῃ ἀπὸ πάντα ἄλλον τὴν ἀπροσδόκητον καὶ ἄπειρον εὐτυχίαν του.

Δι' ὅλου τοῦ θέρους οἱ δύο νέοι μόλις δὶς ἢ τρὶς συνηντήθησαν διότι, ὁ μὲν Ἰσίδωρος ἐργαζόμενος δὲν εὐκαίρει· ἐπειδὴ δὲ ἐπικίνδυνον ἦτο μὴ ἀνακαλυφθῇ ἡ συνενόησίς των, ἔπρεπε νὰ συμπέσωσι πολλαὶ εὐνοϊκαὶ περιστάσεις διὰ νὰ κατορθωθῇ ἡ συνάντησίς των· ἀλλ' ἡ ἀγάπη των δὲν εἶχεν ἀνάγκην δυσκολιῶν διὰ νὰ καλλιεργηθῇ· διότι, ὡς εἴδομεν, ἐπὶ τῆς πρώτης αὐτῆς συναντήσεως συνενοήθησαν αἱ καρδίαι των. Ἡ μὲν Σοφία ἐθεώρει ἀπαράμιλλον πρὸς πάντα ἄλλον τὸν Ἰσίδωρον, οὗτος δὲ φύσιν ἔχων εὐαίσθητον, τολμηρὰν, ἀφελῆ καὶ ἀπερίσκεπτον, ἐφέρετο ὅλῃ ψυχῇ καὶ καρδίᾳ πρὸς τὴν ὡραίαν ἐκείνην κόρην. Καὶ ἐθλίβετο μὲν διὰ τὰ ἐμπόδια, δὲν ἀπελπιζόμενος ὅμως. Ἀλλ' ἡ Σοφία, παράδοξον τῷ ὄντι, δὲν ἠσθάνετο τὰ ἐμπόδια ταῦτα· ἀδιακόπως σπαρασσομένη ὑπὸ φόβων καὶ ἀγωνιζομένη νὰ κρύψῃ ἀπὸ τὸν πατέρα της τὸν ἔρωτά της, δὲν ἐλάμβανε καιρὸν νὰ σκεφθῇ· θὰ ἔβλεπε τότε ὅτι ἀδύνατος ἦτο ἡ μετὰ τοῦ Ἰσιδώρου συμβίωσίς της.

Καὶ ὅταν ἐπανῆλθεν ὁ χειμὼν, συλλογιζομένη μετὰ τρόμου τοὺς κινδύνους εἰς οὓς θὰ ἐνέπιπτε καὶ πάλιν ὁ φίλτατος αὐτῆς, ἀνέλαβε νὰ τὸν προειδοποιῇ διά τινων σημείων ὁσάκις δὲν θὰ ἐδύνατο νὰ τὸν ὁμιλήσῃ. Ὅθεν φροντίζουσα νὰ πληροφορῆται ἐπιμελῶς περὶ ὅλων τῶν κατ' αὐτοῦ ἀποφασιζομένων, τὸν εἰδοποίει. Εἰς μάτην καὶ ἡ χωροφυλακὴ ἐδιπλασίασεν ὑπὲρ τοτε τὴν ἄγρυπνον προσοχήν της, εἰς μάτην καὶ οἱ ἀγροφύλακες περιεφέροντο καὶ ἐνέδρευον δραστηριώτερον ἢ ἄλλοτε! Ὁ Ἰσίδωρος, ὡς αἱ ἀνεράϊδες τῶν παραμυθίων, ἐγίνετο ἐνίοτε ὁρατὸς, ἀλλὰ ποτὲ δὲν συνελαμβάνετο. Δὲν εἶναι ἄνθρωπος, ἔλεγον οἱ χωροφύλακες, εἶναι διάβολος. Ἔχει καμμίαν καλὴν μοίραν ἡ ὁποία τὸν προφυλάττει, ἔλεγον καὶ οἱ ἀγροφύλακες. Ἐπὶ τέλους κατήντησαν νὰ πιστεύωσι δεισιδαιμόνως ἀλλ' ἀντ' ἄλλων περὶ αὐτοῦ. Καὶ ποῦ νὰ ἠξεύρεν ὁ ἐνωμοτάρχης Ῥουσὲλ ὅτε ἡ κόρη του τὸν ἔπαιζεν ὅλα ἐκεῖνα τὰ παιγνίδια;

Ναὶ μὲν καὶ εἰς τὴν ταλαίπωρον αὐτὴν ἐξέσπανεν ἡ θύελλα ἥτις διηγείρετο εἰς τὴν καρδίαν τοῦ πατρός της· διότι τοσούτῳ ἐξεχείλιζεν ὁ θυμός του, ὥστε καὶ αὐτὴν τὴν ὁποίαν ἠγάπα ἐκακομεταχειρίζετο συνεχῶς. Καὶ ὅμως ὅλα τὰ ὑπέφερε μετὰ χαρᾶς ἐνθυμουμένη ὅτι ἔσωζεν ἀπὸ κινδύνους ἐκεῖνον τὸν ὁποῖον ἠγάπα. Τὰ στρατηγήματα ταῦτα διήρκεσαν ἐφ' ὅλου τοῦ χειμῶνος. Ὁ Ἰσίδωρος, τὸν ὁποῖον ἀπήντα ἐνίοτε ἡ χωροφυλακὴ περιδιαβάζοντα ἠτύχως, ἐμειδίαν βλέπων αὐτοὺς περιτρόμους, διότι τὸν ἐνόμιζον μάγον. Ἔφθασε τέλος πάντων καὶ ἡ ἄνοιξις· ὁ Ἰσίδωρος ἐπλήρωσε τριῶν ἐτῶν ἐνοίκιον, ἐξ ὧν τὸ ἓν ἐκ προκαταβολῆς. Ἡ ἀποθήκη του περιεῖχεν ἓν βαρέλιον μὲ οἶνον, εἰς δὲ τὸ ἱπποστάσιον, τὸ τοσούτους χρόνους παντέρημον, ἐκυλίετο μοσχάριον ἐπὶ ἀχύρου, εἷς ὄνος καὶ μία ἀγελάς. Ἡ δὲ Κ. Βουατὲ, ἀγαπωμένη καὶ περιθαλπομένη ὅσον ἐνδέχεται ὑπὸ τοῦ υἱοῦ της, θὰ ἦτο εὐδαιμονεστάτη ἄνευ τῆς λαθροθηρίας ἕνεκα τῆς ὁποίας συνεχῶς ἐφιλονείκει μετὰ τοῦ υἱοῦ της. Οὗτος ὅμως ἐγέλα καὶ τὴν κατεπραΰνε μέχρι τῆς ἐπιούσης ὅτε ἤρχιζεν ἐκ νέου ἡ ἔρις. Διὸ μετὰ μεγίστης ἀνησυχίας ἐπερίμενεν ἡ ἀγαθὴ γραῖα ἑκάστην ἄνοιξιν τὴν ἐπάνοδον τῆς πρώτης χελιδόνος! Τὴν ἡμέραν ἐκείνην ὁ Ἰσίδωρος κατέθετε τὸ πυροβόλον καὶ ἀνελάμβανε τὴν ἀξίνην.

Τὸ ἔτος ὅμως τοῦτο, τὴν ἐπάνοδον τῆς πρώτης χελιδόνος ἐπερίμενε περιπαθῶς ὄχι μόνον ἡ γραῖα τῆς καλύβης, ἀλλὰ καὶ ἡ νέα τῆς χωροφυλακῆς. Ἐφάνη τέλος πτερυγίζουσα παρὰ τὸ παράθυρον πλησίον τοῦ ὁποίου ἠργάζετο ἡ Σοφία, καὶ ἔτεινε τὴν φωλεάν της εἰς τὰς καστανείας τὰς σκιαζούσας τὴν καλύβην. Ἐσώθη, ἐσώθη καὶ ἐφέτος, εἶπον καθ' ἑαυτὰς καὶ αἱ δύο γυναῖκες, ἄγνωστοι μὲν πρὸς ἀλλήλας, τὸν αὐτὸν ὅμως πόθον ἔχουσαι. Καὶ ἡ μὲν χήρα εὐχαρίστει τὸν Θεὸν γονυπετὴς εἰς τὴν καλύβην της, ἡ δὲ Σοφία σκιρτῶσα ἐτραγῴδει εἰς τὸ κατάστημα τῆς χωροφυλακῆς.

— Εὖγε, μάνα μου! ἀνέκραξεν ὁ Ἰσίδωρος οὕτω εὔθυμον θέλω νὰ σὲ βλέπω πάντοτε.

— Εἶμαι τόσον εὐτυχὴς, τέκνον μου!

— Θὰ εἴδες, στοιχηματίζω, τὸ χελιδόνι.

— Τὸ εἶδα.

— Καὶ ἐγώ, μάνα μου! ἂς κρεμάσω λοιπὸν τὸ τουφέκι μου, κατὰ τὴν τάξιν.

— Ἂν τὸ ἐκρεμοῦσες διὰ πάντοτε!

— Καὶ τότε ψωμί, μάνα μου; Ἐνθυμεῖσαι πρὸ τεσσάρων χρόνων;

— Ἰδοὺ πρὸς τὸ παρὸν δὲν ἔχομεν ἀνάγκην. Πρέπει λοιπὸν νὰ παραγγίζῃς τὸν Θεόν;

— Ὦ! ἀροῦ ἅπαξ συνειθίσῃ τις;

— Ἡ συνήθεια ὅμως εἶναι κακή.

— Εἶναι δέκα, εἴκοσι, τριάντα ἐναντίον μου, ἴσως καὶ περισσότεροι· ἐναντίον δὲ τόσων εἴμεθα; Πιστέ μου, μόνον ἡμεῖς οἱ δύο. Ταλαίπωρε Πιστέ! ἐπρόσθεσε χαϊδεύων τὸν σκύλον του; θὰ στενοχωρηθῇς πολύ.

Ὁ Πιστὸς τὸν ὁποῖον ἀπηντήσαμεν ἤδη μετὰ τῆς Μαρούλας ἦτο ὁ σκύλος τοῦ Ἰσιδώρου, βωδὸς μὲν ὡς οἱ σκύλοι τῶν λαθροθηρῶν, ἀλλ' ἐμπειρότατος περὶ τὴν μιμικὴν δι' ἧς ἀνεπλήρου τὴν ὀλακὴν ἥτις θὰ προέδίδε τὸν κύριόν του. Ὁ Ἰσίδωρος, διὰ νὰ μὴ διεγείρῃ ὑποψίας, ἐστερήθη ἐπὶ πολὺν χρόνον τὸν ὠφέλιμον τοῦτον φίλον· ἀλλ' ἀφοῦ ἔγειναν γνωστὰ τὰ κατορθώματά του προσέλαβε καὶ τὸν σύμμαχον αὐτόν, ὅστις βεβαίως ἦτο ἐκ τῶν ἀναγκαιοτέρων.

— Υἱέ μου, ἐπανέλαβεν ἡ γραῖα, αἱ περιποιήσεις σου δὲν μ' εὐφραίνουν, διότι ἡ εὐτυχία δὲν μ' εὐχαριστεῖ χωρὶς ἡσυχίαν. Ἕως πότε δὲν θὰ μὲ κάμῃς τὴν χάριν τὴν ὁποίαν σὲ ζητῶ; Εἶσαι πλέον μεγάλος· πρέπει νὰ φροντίσῃς διὰ τὴν ὑπόλήψίν σου.

— Καὶ νομίζεις, μάνα μου, ὅτι, ἂν μὲ κατατρέχουν οἱ χωροφύλακες, δὲν μὲ καλοβλέπει ὁ κόσμος;

— Σὲ καλοβλέπει, τέκνον μου, διότι εἶσαι ἀκόμη νέος. Μετὰ ταῦτα ὅμως; ὁ Ἐφημέριος θὰ σὲ εἴπε. . . .

— Καὶ ὁ Ἐφημέριος μὲ κατακρίνει· ὅταν ὅμως τὸν φέρω καμμίαν πέρδικα ἀπὸ ἐκείνας τὰς ὁποίας κυνηγῶ, νὰ ἰδῇς πῶς σιωπᾷ. Σὲ βεβαιόνω ὅτι θὰ ἀγίαζε καὶ τὴν πυρίτιδά μου, ἂν τὸ ἁγίασμά του δὲν τὴν ἔβρεχε.

— Καὶ οἱ χωροφύλακες;

— Τουρλουτουτού.

— Καὶ οἱ χωροφύλακες;

— Οἱ χωροφύλακες! ἄ, μάνα μου, ἐλπίζω ὅτι μίαν ἡμέραν θὰ ὑπανδρευθῶ καὶ τότε σὲ τὰ ὑπόσχομαι ὅλα.

— Καὶ πῶς; μελετᾷς νὰ ὑπανδρευθῇς;

— Ὠνόμασες τοὺς χωροφύλακας. Ἕνας ἐξ αὐτῶν δὲν θὰ ἐγίνετο κακὸς πενθερός μου.

— Ὁ ἐνωμοτάρχης;

— Ὅλος ὅλος, δὲν γνωρίζεις τὴν Σοφίαν;

— Τόσον ὀλίγους ἀνθρώπους γνωρίζω.

— Εἶναι δεκαοκτὼ χρόνων καὶ ὡραία ὡς ἄγγελος· φθάνει νὰ τὴν ἰδῇς καὶ θὰ τὴν ἀγαπήσῃς.

— Τί ἔβαλες εἰς τὸν νοῦν σου, Ἰσίδωρέ μου;

— Ναὶ μὲν . . . ὁ πατήρ της . . . πλὴν τὴν ἀγαπῶ, καὶ μὲ ἀγαπᾷ καὶ αὐτή. Σὲ τὸ λέγω. Καὶ ὅταν καὶ οἱ δύο θέλουν τὸ ἴδιον πρᾶγμα; . . τέλος πάντων θὰ ἰδῶμεν.

— Τὴν ἀγαπῶ ἀπὸ τώρα, τὴν ὡραίαν Σοφίαν. Εἶναι κόρη χωροφύλακος . . . δὲν θὰ κυνηγᾷς πλέον κρυφά. Διὰ τί δὲν μὲ τὸ εἶπες προτήτερα;

— Δὲν τὸ ἠξέρες;

— Πλὴν μὲ φαίνεται. . . .

— Σὲ φαίνεται ὅτι θὰ παύσῃ νὰ μὲ κατατρέχῃ ὁ ἐνωμοτάρχης; Δὲν τὸν γνωρίζεις λοιπόν. Ἐγὼ πλέον νὰ μὴ κυνηγήσω!

— Ἐπρελάθηκες;

— Διόλου. Βεβαιώσου ὅτι ἐν ἐνόσῳ δὲν μὲ συλλάβῃ δὲν θὰ ἡσυχάσῃ· δὲν θὰ μὲ συγχωρήσῃ ποτὲ διότι ἠγρύπνησε τόσας νύκτας ἐξ αἰτίας μου. Τέσσαρες χρόνοι εἶναι ἀφοῦ παίζομεν μαζῆ, καὶ πάντοτε χάνει· νὰ παύσω τώρα χωρὶς νὰ τὸν ἱκανοποιήσω, ἐννοεῖς ὅτι θὰ ἐρεθισθῇ περισσότερον.

— Ἀδιόρθωτος εἶσαι, υἱέ μου! ἂν ἤξευρες πόσον πικρὸν εἶναι τὸ ψωμὶ τὸ ὁποῖον κερδίζεις μὲ τοιοῦτον κίνδυνον.

— Καλὴ νύκτα σου, μάνα μου. Ἰδοὺ τὸ τουφέκι μου εἶναι κρεμασμένον καὶ ἥσυχον· ἠμπορεῖς νὰ κοιμηθῇς καὶ σὺ ἥσυχα. Ἐγὼ πηγαίνω νὰ περιδιαβάσω.

Καὶ ἀνεχώρησε διὰ στενωποῦ διερχομένης μεταξὺ τοῦ δάσους καὶ τῆς λεωφόρου, στενωποῦ ἀνωμάλου καὶ τόσον στενῆς ὥστε ἦτο ἀδύνατον νὰ διαβῶσι δύο ἄνθρωποι συνηντωμένοι· ἐὰν ὁ εἷς αὐτῶν δὲν ἐγύριζε. Προχωρήσας δὲ εἴδέ τινα ἐρχόμενον ἐν στολῇ, καὶ ἐγνώρισεν ὅτι ἦτο ὁ ἐνωμοτάρχης. Καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν ἐταλαντεύθη· ἠθέλησε νὰ ἐπιστρέψῃ κατὰ τὴν συνήθειαν. Ἀλλὰ σκεφθεὶς, διατί εἶπε, νὰ ἐπιστρέψω; θὰ φανῇ ὅτι φεύγω. Καὶ ἐξηκολούθησε προχωρῶν.

Μετ' ὀλίγον ὅ τε ἐνωμοτάρχης καὶ ὁ λαθροθήρας εὑρέθησαν κατάντικρύ.

— Σὺ εἶσαι, καλὲ ἄνθρωπε; εἶπεν ὁ ἐνωμοτάρχης.

— Ναί, κύριε Ῥουτέλ, ἀπεκρίθη ὁ Ἰσίδωρος, εἰς τὰς διαταγάς σας.

(Ἀκολουθεῖ.)

ΠΑΡΟΡΑΜΑ.

Φυλλάδ. 156. σελ. 269 Στήλ. Β'. στίχ. 20, ἀντὶ « ὁ *Αὐρίωπας* τοὐλάχιστον » γρ. ὁ *Γουαρῖνος κ.τ.*